РІК 1914

Календар Свободи

99 | 99 | Львів ул. Городецька | 99 | 99

ДО

Канади і Америки

ЗА $4\frac{1}{2}$ ДНЯ

переправляє найдешевше анґлійськими кораблями

ЛІНІЯ КУНАРД

ЛЬВІВ, УЛ. ГОРОДЕЦЬКА, Ч. 99.

НЕ КУПУЙТЕ ШІФКАРТ, ДОКИ НЕ ЗАПИТАЄТЕ СЯ У КУНАРДА ЗА ЦІНУ.

ВАЖНЕ! НА ДВІРЦИ У ЛЬВОВІ СТЕРЕЖІТЬ СЯ ОБМАНЦІВ І ДИВІТЬ СЯ ДОБРЕ НА ЧИСЛО 99. УЛ. ГОРОДЕЦЬКА.

99 | 99 | Львів ул. Городецька | 99 | 99

КАЛЄНДАР
СВОБОДИ

на звичайний рік

1914.

Ціна 80 сотиків, з пересилкою 90 сотиків.

У ЛЬВОВІ, 1914.
Накладом Видавничої Спілки „Діло“, зареєстрованого стоваришеня з обмеженою порукою у Львові (Ринок, ч. 10.)
З друкарні „Діла“ Львів, Ринок ч. 10.

Вїзд Богдана Хмельницького до Киева.

I. СІЧЕНЬ 31 днів.

н. ст.		с. ст.	Руські сьвята	Рим. сьв.
1	Ч	19	**Груд.** Вонїфат.	**Новий Рік**
2	П	20	Ігнат. Пр. Рож	Макария
3	С	21	Юлїяни муч.	Ґеновефи
4	**Н**	**22**	**Н. с. От. 29. п. С.**	**1 Н. по Р.**
5	П	23	10 муч. Мини і п.	Тита еписк.
6	В	24	Нав. Р. (С. веч.)	**Трох Кор.**
7	**С**	**25**	**Рождеств. Хр.**	Юлїяна
8	**Ч**	**26**	**С. Пр. Богор.**	Северина
9	**П**	**27**	**перв. Стефана**	Марцїяни
10	С	28	Мучен. в Ник.	Павла
11	**Н**	**29**	**Н. п. Р. Христ.**	**1 Н. по 3 К.**
12	П	30	Анизиї муч.	Гонорати д.
13	В	31	Меланїї преп.	Ілярия еп.
14	**С**	1	**Н. Рік.** Васил.	Фелїк. з Н.
15	Ч	2	Сильвестра п.	Пав. пуст.
16	П	3	Малахії прор.	Маркелїя п.
17	С	4	Суб. 70 апост.	Антонія пус.
18	**Н**	**5**	**Н. п. Пр.** Н. Бог.	**2 Н. по 3 К.**
19	**П**	**6**	**Богоявл. Госп**	Приски діви
20	В	7	Соб. Ів. Хрест.	Фабіяна і С.
21	С	8	Георг. Ем. і Д.	Аґнїшки м.
22	Ч	9	Полієвкта	Вінкентия
23	П	10	Григор. і Дом.	Обр. Пр. Д.
24	С	11	† Теодозия пр.	Тимотея еп.
25	**Н**	**12**	**Н. п. Пр.** Тат.	**3 Н. по 3 К.**
26	П	13	Ермила і Стр.	Полїкарпа е.
27	В	14	Отців в Синаї	Івана Хриз.
28	С	15	Пав. Т. і Ів. К.	Кароля Вел.
29	Ч	16	П. вер. с. Петра	Франца
30	П	17	† Ант. вел.	Март. діви
31	С	18	Атаназия і Кир.	Петра Нол.

ЗАПИСКИ.

Всячина.

Дороги будуччини. Льондонське товариство заняло ся питанєм про найлїпші дороги. Уступаючі в теперішних часах дороги з битого каміня або дороги мощені камінєм вже невідповідні. В них дуже скоро роблять ся вибої, колії а що найгірше витворюють дуже богато пилу, Професор королївського товариства Мекдональд, по богато пробах, переконав ся, що найлїпшою дорогою, „дорогою будуччини“ треба вважати дорогу бетонову, непромокаєму для води, а покриту з верхи тонкою верствою асфальту. Асфальт сей хоронить бетон від потрясень і ударів, та змякшує тертє колїс об поверхню дороги. Небавом в Анґлії будуть лише такі дороги. Вони нїколи не будуть болотняні і не будуть витворювати нї трохи пилу. Під впливом сонїшного тепла в лїті асфальт трохи розмякне і на нїм будуть видні слїди кінських. копит, але потім, як доказують, асфальт зливаєть ся знова в рівну гладку поверхню.

Веселий кутик.

Питанє і відповідь.

Як найлїпше нести воду в решетї?

Заморожену.

Москаль Бобрінський і Лях Ґломбінський на українській вазї.

				Юлияна і К.
18	С	5	Агафії мч.	Симеона
19	Ч	6	Вукола еп.	Конрада
20	П	7	Партенїя еп.	Леона еп.
21	С	8	Теодора страт.	Елеонори
22	**Н**	**9**	**Нед. мяс. Ник.**	**Н.запустна**
23	П	10	Харламп. і Пор.	Фульґентия
24	В	11	Власия сьвщм.	Матія ап.
25	С	12	Мелетия і Ант.	Анаст. *Поп.*
26	Ч	13	Мартинїяна	Віктора
27	П	14	Авксентия	Алекс. Л.
28	С	15	Онисима	Ром. опат.

ЗАПИСКИ.

Хмародер — огнетривала каса. Камениця-хмародер, на 43 поверхи, збудована в Ню-Йорку на розї улиць Вальстріт і Насавстріт, яка належить до банкового будівельного тресту, тим є цікава, що її пірамідальний дах містить „strong room“— укріплену комнату — для хороненя коштовних паперів одного з більших банків З'єдинених Держав. Банк сей заложив міліярдер Пєрпонт Морґан. Два найвисші поверхи займає поміщенє банку, а комори каси містять ся на даху; вікон сї каси не мають, лише є малі отвори для протвірюваня.

Національні гимни. Більшість гимнів узглядняє не нацию а особу монарха. В декотрих краях, як приміром в Швециї, оспівують помершого короля — особистість більше леґендарну нїж історичну. Ось опис, хоч неповний, гимнів, який показує їх розложенє.

Гимни в честь монарха мають: Австрия, Анґлїя, Данїя, Нїмеччина, Росия, Швеция.

Гимни в честь нациї (народа): Зєдинені Держави, Голяндия, Угорщина, Норвеґія.

Трету катеґорию становлять революцийні гимни як приміром: Франция: — „Марселєза“, Бельґія: — „Брабансон“, Ірляндия: „Боже, збережи Ірляндию“.

Майже всї гимни розмірно недавнього походженя: вони числять від сто до двіста літ свого істнованя. Автори їх по більшій части незвісні, за виїмком Руже де Ліля — автора „Марселєзи“ і Львова „Боже царя храні“. Одинокі гимни, слова котрих належать до більших поетів — се норвеський „Ми всї любимо сю країну“, котрого автором був Бєрнзон і росийський, написаний на слова Жуковського. Одинокий гимн, музику котрого написав славний композитор — австрийський, який є твором Гайдна. І третий одинокий в своїм роді — бувший портуґальський, автором котрого був бразилїйський король Дон Педро І.

Довгота людського житя. Після найновійших статистичних дат, середний вік людий в европейських краях такий: Швеция і Норвеґія 50, Данїя 48, Ірляндия 48, Анґлїя і Шкотия 45, Бельґія 45, Швайцария 44, Голяндия 44, Росия 43, Франция 43, Прусия 39, Італїя 39, Портуґалїя 36, Румунїя 36, Греция 35, Австрия 34, Болгария 33, Туреччина 33, Еспанїя 32.

Дозволені злочини.

Можна допускати ся ось-таких злочинів, за які нема кари:

Убивати час.
Труїти воздух.
Ранити серце.
Дусити сьміх.
Бити байдики.
Красти поцїлунки.

Кому пригриває сей молодець?

III. МАРТ 31 днів.

н. ст.		с. ст.	Руські сьвята	Рим. сьв.
1	**Н**	**16**	**Лют. Н. сир.**	**1. Н. пост.**
2	П	17	Теод. *II. посту*	Симплїция
3	В	18	Льва папи Рим.	Кунеґунди
4	С	19	Архипа ап.	Казимира
5	Ч	20	Льва еп.	Фридриха
				Корнилия

ЗАПИСКИ.

Хто їсть найбільше хлїба. Як виказує статистика найбільще на цілім сьвіті їдять Данці. У них річно з'їдає один чоловік 287 кільоґрамів хлїба. Друге місце займають Бельґійці з 274 кільоґрамами на голову, а по них ідуть Французи з 234 кґ. Швайцарції вдоволяють ся 212 кґ. а Нїмці 209 кґ. Еспанції і Австрийції їдять також досить, іменно 195 кґ. хлїба на рік для одного жолудка. Москаль, який уходить за першого марнотратника, зїдає лише 173 кґ., а Італїєць знаний зі своєї ощадности, бо вдоволяєть ся 125 кґ. Найменше з'їдає Портуґалець, який річно зїдає всего 102 кґ.

Замовлюванє лїків при помочи почтових голубів почав один американський лїкар в містї Бостонї. Він відвідує хорих лише з великим голубником, повним почтових голубів. Коли він оглядає недужого і переконаєть ся про його недугу, пише рецепту на куснику паперу, прикріплює рецепту під крилом голуба і пускає його. Голуби є власностию одного купця, котрий мешкає в домі одного аптикаря і так доходить рецепта незвичайно скоро до аптики. Готовий лїк привозить потім чоловік ровером (колесом). Обслуга недужого в кождім разї відбуваєть ся скоро. Таку саму почту при помочи почтових голубів до пересилки лїків зладив був перед 15 роками один французький лїкар. Він був уладив до сього цїлу орґанїзацию, яка працювала два роки з повним вдоволенєм хорих.

Заморожуванє людий. Учений, професор Бахметєв видумав спосіб, яким заморожує живі сотворіня на довший час, а потім їх відживляє. Всяке живе сотворінє, коли його заморожувати має так звану критичну температуру (тепло), потім сотворінє між 5 до 10 степенями зимна стає наче на порозї житя і смерти: не може дихати, травити поживи, бо в него замерзають тодї всї соки, кров перестає кружляти. Коли зимно не дійде до повних 10 степенів, то таке заморожене сотворінє можна відморозити, воно наново прийде до житя. Коли зимно перевисшить 10 степенів, то сотворінє вже не віджиє. Тому 10-тий степень можна назвати порогом смерти.

Професор Бахметєв робив такі проби заморожуваня на комахах, жабах, ящірках, рибах і раках. Потім заморожував більші звірята: білі

Говори отверто!

Яцко приходить до приятеля і говорить: Будь так добрий і позичи менї десять корон.

Той відповідає: Видиш, любий приятелю, колиб ти був зі мною отверто говорив, то я був би тобі позичив, а так то не можу.

А якже я мав тобі говорити? — питає Яцко.

Я тобі виясню: Ти повинен був сказати: Будь так дурний і позичи менї 10 корон.

				Анастазия
28	В	15	Аристарха	Віталія
29	С	16	Агафії Ірини м.	Петр. мч.
30	Ч	17	Семена, Акакія	Катарин.

ЗАПИСКИ.

миши, крілики, малпи. Всї ті проби йому вдали ся, тому він хоче пробувати заморожувати і людий. Коли вдало ся би заморожувати людий, то людскість дістала би так лїк проти сухіт. Сухітні бактериї гинуть, коли їх два до три тижнї передержати в температурі шість степенів. Тож зрозуміле, що коли вдасть ся заморожувати людий, хорих на сухоти, то вдасть ся їх цїлком вилїчити з сухіт. Або коли чоловік не мав би для худоби паші через зиму — заморозив би її на той час, а на весну відморозив би. Можна буде заморожувати птиції, пересилаючи їх в далекі краї, та се станеть ся аж тодї, коли дослїди з заморожуванєм звірят і людий удадуть ся цїлком.

При помочи заморожуваня можна буде робити ось що:

1) заморозити мілїони корисних паразитів (дармоїдів), а як потрібно розморозити і пустити їх до боротьби з шкідними комахами; 2) заморозити на зиму пчоли, а сей мід який би пчоли з'їли за зиму — використати; 3) все можна буде мати сьвіжу рибу з далеких країв і т. д.

Спосіб проти пиянства. В містах Голяндиї запримітили послїдними часами богато випадків пиянства. Міські управи ввели тому такий спосіб проти пиянства. Поліция звертає увагу на людий, що виходять з реставраций і шинків. Коли поліцай запримітить когось пяного, котрий з трудом іде до дому, всаджує його чемно до фякра і відвозить до поліцийної канцеляриї. Там завізваний лїкар оглядає „недужого", чи не грозить йому яка небезпека. Коли оречене корисне, знова пакують затроєного алькоголем до дорожки і відвозять до дому, а коли лїкар признає стан алькоголїка поважним, відвозять його до лїчниці. На другий день поліция предкладає рахунок за фякра і лїкаря властителеви шинку, в котрім наступило затроєнє і домагаєть ся заплати грозячи відібранєм концесиї. І від хвилї, як в Голяндиї завели сей звичай, мало значно зменшити ся пиянство, бо властителї реставраций вистерігають ся продавати напитки гостям, котрі люблять перебрати міру.

*

Хто нїколи не зазнав смутку, той не відчуває веселости.

Ідеал — се проповідна зірка, без якої нема напряму, нема поступу нема житя.

Пяний, а голову має.

Пяному впала шапка з голови а він дивить ся на неї та каже сам до себе: Не дурний я тебе здоймати, бо як здойму то самий упаду а ти мене не здоймиш! Сиди до дїдька в болотї.

Фільософія дитини.

— Пощо що рана мене мама так дуже миє водою, коли потім знов сейчас витирає на сухо?

16	С	3	† Геодозия п.	Івана Неп.
17	Н	4	**5. Н. по Вел.**	**5. Н. по В.**
18	П	5	Ірини мч.	Фелікса } кр. дні
19	В	6	Иова і Варв.	Келест. } кр. дні
20	С	7	Память св. Хр.	Бернард. } кр. дні
21	Ч	8	† Ів. Бог. Преп.	**Вознесенє**
22	П	9	Ісаї П. м. с. Н.	Юлії діви
23	С	10	† Семена Зил.	Дезидерия

ЗАПИСКИ.

Де є третий пан?

з.
а
н.
ер.
и
еп.
р.
ягії
з.
і
рії
з.
р.
и
агд.
рия
и д.
і.
з.
д.
ия
іви
йл.

ЗАПИСКИ.

Кілько коштують правительства за одну годину. Один статистик завдав собі праці обчислити державні видатки Франциї за одну годину від початку XIX столїтя. Показало ся, що за часів консуляту і першого цїсарства кошти правленя державою виносили 115.000 франків за одну годину. За часів Кароля X. година державного істнованя коштувала 119.000 франків. За часів Людвика Филипа 150.000 франків. За часів другої републики 172.000 франків. За часів другого цїсарства 249.000 франків. Видатки держави за одну годину третої републики виносять 463.000 франків. В париськім *Journal des Chembres de Commerce* появила ся нотатка, яка виказує, скільки коштує горожанина поодиноких держав удержанє держави; отже довідуємо ся, що сей тягар ріжно представляєть ся. В Швайцариї платить горожанин за бюрократию найменше, бо лише 6 франків річно; в Бельґії і в Голяндиї 7·20 до 7·80 франків; в Анґлїї 10 франків; в Нїмеччинї 13 франків (в Прусиї 15 франків) в Австро-Угорщинї 14 франків; в Італїї 20 фр.; в Франциї 24 фр.; в Росиї 33 франки. Зате в Зєдинених Державах кошти удержаня урядників виносять на голову мешканця 3·48, в Бразилїї 2·76, в Арґентинї 1·86 фр. Зєдинені Держави майже два рази численнїйші від Франциї видають на своїх урядників сїм разів менше від Франциї.

Смерть мухам. Добрим способом проти мух в кімнатї є формалїна. На тарели кладеть ся кусень бібули, котру посипаєть ся мілким цукром і звогчуєть ся розчином одної части формалїни в двайцять частях води. Мухи сїдають на цукрі, а формалїна їх убиває. Инший спосіб такий: при полочи великого розпиляча розпилюєть ся формалїну в напрямі мух.

Найбільший міст на сьвітї. Сталевий луковий міст понад Гел Ґейт в північній части Ню-Йорку буде разом зі своїми віядуктами найбільшим мостом на сьвітї. Будову його почали недавно, але приготовляли ся до сеї роботи через сїм лїт. Як догадують ся, зелїзничі поїзди могти-муть переїздити через сей міст за чотири роки. Довжина моста і віядуктів буде виносити 16·840 стіп. Міст Гел Ґейт буде становити часть сполучуючої зелїзницї, котрої кошти будови, хоч вона довга лише на де-

Сповідь.

Я є найбільший злочинець в історії.

Я вбив більше людий як згинуло на поли битв сьвіта.

Я перемінив многих людий в дикі звірята.

Я учинив мілїони домів нещасливими.

Я перемінив многих надійних хлопцїв в безнадійних дармоїдів.

Я вигладжую дороги до упадку безчисленним мілїонам.

Я чиню мудрих людий дурнями, а веду дурня до його жерела!

Я ставляю засїдку на невинних.

Опущена жінка знає мене, голодні дїти знають мене, родичі, котрих дитя зігнуло їх сиві голови в смутку, знають мене.

Я знищив мілїони і буду нищити дальше. Моє імя: алькоголь.

Скупар.

Прийшов дїд до скупого богача тай просить хлїба. А богач тодї пироги їв тай каже: Іди собі з Богом, я сам хлїба не маю, бачиш, пироги їм!

Де сестра?

9	Н	[illegible]	[illegible]	10. Н. по З.
10	П	28	Прохора і ап.	Лаврентия
11	В	29	Калиника мч.	Зузанни мч.
12	С	30	Сили і Сил. ап.	Кляри діви
13	Ч	31	Євдокима	Іполіта
14	П	1	**Серп.**П.Ч.К.М.	Евзевіяісп
15	С	2	Пер. мощ.с. Ст.	**Усп. Пр. Д.**
16	Н	3	**10. Н. по С.** Іс.	**11. Н. по З.**
17	П	4	Сімох мол.	Ліберата
18	В	5	Евсиґнія Пр. П.	Аґап і Єлен.
19	С	6	**Преобр. Гос.**	Беніґ. і Юл.
20	Ч	7	Дометия преп.	Бернарда
21	П	8	Емілїяна еп.	Кирияка і Ів.
22	С	9	† Матія апост.	Тимот. і Філ.
23	Н	10	**11. Н. по С.** Л.	**12. Н. по З.**
24	П	11	Евпла муч.	Вартоломея
25	В	12	Фотия і Аник.	Люд. кор.
26	С	13	Максима ісп.	Зеф. і Рожи
27	Ч	14	Михея Пр. Усп.	Йосифа К.
28	П	15	**Усп. Пр. Д. М.**	Август. еп.
29	С	16	Пер. н. Обр. Г.	Усїк. г. І. Кр.
30	Н	17	**12. Н. по С.**	**13. Н. по З.**
31	П	18	Фльора і Лав.	Раймунда

ЗАПИСКИ.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

сять миль, винесуть около 30 міліонів долярів. Сама будова моста має коштувати шість міліонів долярів. Ся зелїзниця, сполучаюча сїть Ню Гевен з сїтию Пенсильвенії починаєть ся коло варштатів Ню Гевен в Брукс Кіл, через котрий перейде по віндовім мості 300 стіп довжинини. Відтам лїнія перейде по віядукті 2600 стіп довжини до Літл Гел Гейт, де знова вибудують міст, а третий віядукт через Вардс Айленд перейде аж до Гел Ґейт і ту злучить ся з третим найбільшим мостом.

Найбільші міста на сьвіті. В Европі на чолї міст стоїть Льондон, який з усїми передмістями має 7 міліонів 253 тисяч мешканців, а Сіті, головне місце камениць лище 27.000 мешканців. На другім місци стоїть Париж з 2,888,000 мешканців. Берлїн з передмістями числить 3,852.000 мешканців, з яких у самім місті мешкає 2,084.000. Четвертим з ряду є Віденъ з 2.065.000 мешканців. Потім іде Петербург з 1,908.000 і Москва з 1,617.006 мешканців. Семе місце займає Гамбурґ з 975.000 мешканців; з пруськими передмістями числить він 1,132.000 мешканців.

Опісля ідуть міста в такім порядку: Царгород з 943.000, Будапешт з 880.000, Варшава 856.000, Ґлезґо 784.000, Ліверпуль 747.000, Неаполь 723.000, Манчестер 714.000, Брукселя 629.000 (з передмістями), Монахія 615.000 Липск 604000, Медіолян і Мадрит 600.000, Копенгаґа Барсельона 587.000, Амстердам 574 тисяч, Дрезно 558.000, Марсилїя 551 тисяч, Рим 540.000. Бермінґен, Бресляв, Кольонїя по 526.000, Лїон 524 тисяч, Прага 514.000 мешканців.

Америка має лише деясть міст, які мають більше як пів міліона мешканців. Ню-Иорк з передмістями має 4.767.000, Чікаґо 2,185.000, Філядельфія 1,549.000 і Буенос Айрес 1,400.000 мешканців. Потім ідуть міста в такім порядку: Рію де Джанеру 900.000, Сан Люїс 687.000, Бостон 671.000, Клївленд 561000, Балтімор 558.000, Пітсбурґ разом з Алєґані 543.000 мешканців.

В **Азиї** найбільше заселене є місто Токіо з 2.186.000 мешканців; потім ідуть Осака і Калькута з 1,239.000 мешканців. Китайські міста Гзіянґтав і Гзінґан мають по яких 1,000.000 мешканців; так само Бомбай в анґлїйських Індиях. Потім ідуть міста: Кантон з 900.000, Ганкау з

ЗАПИСКИ.

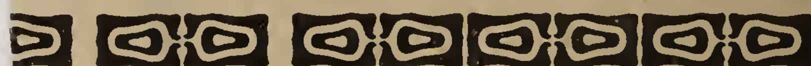

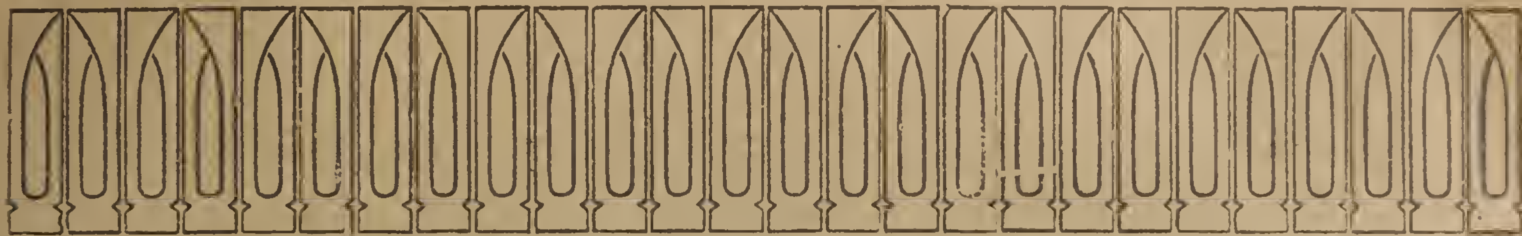

Отсе пускаємо в сьвіт перший річник календаря *Свободи*. Наші передплатники вже здавна домагали ся, щоби ми приступили до сього видавництва і ми рішили ся сповнити їх бажанє вже сьогу року. І хоч пора була спізнена, всетаки старали ся ми, щоби календар вийшов богатий і цікавий змістом і щоби був всесторонний, а особливо, щоби узгляднено в нім політичний відділ. В достарченю материялу прийшли нам з помочию наші найвизначнійші діячі і письменники, котрі радо сповнили нашу просьбу. Імена їх побачать наші читачі коло статий, а на сім місци належить ся їм від нас щира подяка. Рівночасно запрошуємо їх до співробітництва також і на другий рік, а також просимо й інших наших діячів та письменників, щоби збогатили другий річник календаря *Свободи* своїми розвідками і статями.

До наших читачів звертаємо ся з просьбою, щоби присилали нам свої замітки про І. річник нашого календаря та бажаня, що хотіли би бачити в II. річнику календаря *Свободи* на 1915-тий рік

У Львові, в жовтни 1913.

Д-р Володимир Бачинський,
видавець;

Володимир Лотоцький,
редактор.

Зміст:

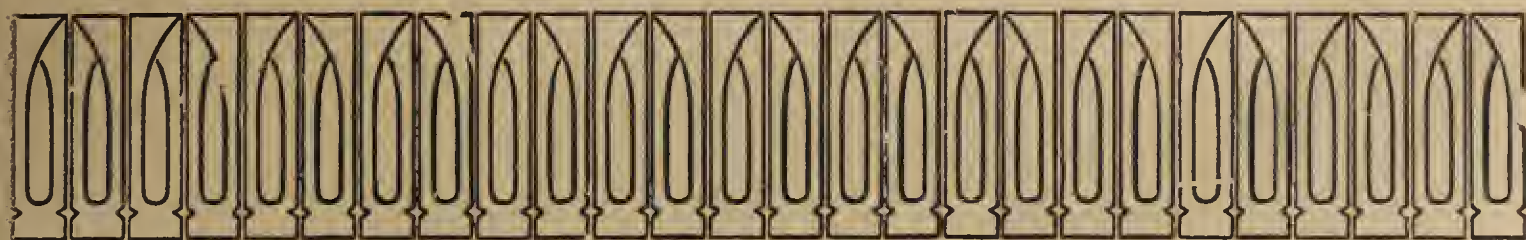

Др. Степан Баран.

Програма української національно-демократичної (народної) партиї.

Що то є політичні партиї і політичні програми?

В давну давнину, коли вже люди вийшли були з дикого стану і сяк-так просьвітили ся, зачали лучити ся в більші гурти і то не хвилево як се є ще нині у дикунів підчас ловів на грубшу звірину або при ловленю риби, — але на стало, а то для спільної оборони і задля здобутя ліпших условин для свого житя. Се було почином основаня держав, зразу малих і незначних, а з часом щораз то більших, аж до великих, сьвітових держав. Та минали довгі, довгі часи, а про якісь політичні партиї і політичні стремліня не було в тих державах найменьшої чутки. Господарське житє в тих часах, отже управа рілї, промисл (ремесло, фабрики), гірництво і торговля, було зовсім нерозвинене, а духове житє, головно просьвіта, було також дуже маленьке.

Кождий тоді жив осібняком, мало турбуючи ся про других і полишаючи журбу про удержанє цілости держави пануючому чинникови, звичайно князеви чи королеви та його прибічникам. Про те, щоби в таких державах були політичні партиї і політичні програми, про те, щоби загал народу інтересував ся тоді політикою, себто загальними справами своєї громади, краю або держави, розуміеть ся, не було і мови. Аж коли люди в деяких державах, наприклад в Грециї і в Римі вже на кілька віків перед Христом, прийшли до більшого добробуту і більшої просьвіти, доперва тоді змінили давнійшу форму державної власти (так званий абсолютизм), де князь чи король сам панузав і видавав закони, на нову форму, демократичну, де сам нарід (по грецьки „демос“) панує й ухвалює для себе закони, — аж доперва тоді повстає більше зацікавленє загальними громадськими чи держа-

вними справами, а тимсамим появляють ся полїтичні програми. Пробудженє і розвиток новочасного полїтичного житя в европейських державах недавний, бо в більшости тих держав конституцию заведено щойно в минувшім столїтю (в Австриї в 1848. р., зглядно вдруге 1860. і 1867. р.).

Конституция (слово латинське) або самоозначенє представляє таку форму державного устрою, в якім законодатна власть спочиває або в руках цїлого народу (се було в маленьких грецьких державах і до певної степени є ще і нинї в Швайцариї) або звичайно в руках вибраних народом відпоручників, себто послів, котрі на своїх зборах у краєвих соймах або державних радах (парляментах), ухвалюють закони і контролюють діяльність найвисших краєвих чи державних урядників (мінїстрів).

Бачимо на кождім кроцї, що в кождім краю чи державї а навіть громадї не всї люди належать до одного званя, ба що більше, в так званих мішаних краях або громадах маємо людий ріжної мови і віри (наприклад у нас є Українцї, Поляки, Нїмцї, Жиди). До того одні мешкають на селї, другі в містї й інтереси ріжних людий є ріжні, нераз собі противні. Селяни хотіли би, щоби їх збіже, молоко, яйця, худоба були дорозші, а крамщина, всяке начинє і рільничі знаряди, що їх купуєть ся в містї у склепарів чи ремісників, щоби були дешеві. Сї знова, що мешкають в містї, хотять противно, щоби їх вироби і товари були дорогі, а збіже, молоко, яйця і худоба, які до міста привозять зі села, щоби були як найдешевші. Робітники бажають собі можливо високої платнї, підприємцї знова старають ся дістати дешевого робітника і т. д.

В таких врештї краях чи державах, де мешкає більше народів, звичайно буває так, що один нарід панує над другим, от як в Галичинї панують над нами Поляки, на Буковинї Нїмцї а почасти Волохи (Румуни), на Угорщинї Мадяри, а в Росиї Українцїв гноблять Москалї і т. д. Бачимо отже, що ті всї верстви (селяни, міщани, робітники, підприємцї, богачі, бідні) або народи (Українцї, Поляки, Москалї) мають нераз зовсїм інші інтереси і що годї всїх людий на цїлім сьвітї злучити в одну велику громаду, де всї жили би як ангели у згодї і мирі.

Коли всї мешканцї краю і держави рівні перед законом і здобули конституцию, то противенство інтересів між поодинокими верствами народу і поодинокими народами в більше-язичних краях і державах виявило ся ще сильнїйше. Для оборони інтересів поодиноких верств або так званих станів (кляс) напр. кляси хлопської, робітничої, міщанської, шляхотської — повстають поодинокі партиї або гурти людий, які за цїль своєї полїтичної дїяльности в соймі чи парляментї ставляють собі оборону інтересів тої кляси, отже приміром партиї шляхотські боронять інтересів шляхтичів (звичайно богатих дїдичів); партиї міщанські боронять інтересів міщан, фабрикантів, купцїв і ремісників; партиї хлопські заступають справи хлопів; врештї партиї робітничі стережуть інтересів робітників, головно фабричних. Се все є партиї клясові (робітничі, хлопські, богатих капіталїстів

то-що) з програмами, які мають на цїли оборону інтересів своєї кляси або верстви. Такі партиї клясові появляють ся передівсїм в державах замешканих одним народом (Німеччина, Франция. Італїя) або у народів пануючих в державах більше-язичних на пр. в австрийських Нїмцїв, галицьких Поляків, а дальше Мадярів і т. п.

Або являють ся знова народні партиї, які істнують і мусять істнувати у народів угнетених, поневолених (наприклад наш нарід в Австриї і Росиї); сї партиї ставлять собі за цїль згуртувати всїх членів поневоленого народу в одну компанїю, в одну всенародну партию, щоби спільними силами скинути ярмо, яке на цїлий нарід а не лише не одну його клясу накинули пануючі чужинцї. Побіда такої всенародної партиї над пануючими чужинцями є рівночасно побідою цїлого народу, бо з побіди користають тодї не тільки кляси заможнїйші чи більше просьвічені, але і біднїйші і меньше просьвічені. Коли напр. удасть ся нам скинути цїлковито польське ярмо в Галичинї а московське на росийській Українї, то тодї стане лекше жити не лиш нашій інтелїґенциї, але таксамо нашим хлопам, ремісникам, купцям, робітникам, бо маючи тодї полїтичну і національну силу, можемо провадити таку господарську полїтику, яка остаточно вийде на користь всїх верств нашого народу. Партиї народні боронять житєвих інтересів цїлого народу в краях і державах, які заселює більше народів, бо тут виступає противенство інтересів не тільки між поодинокими клясами, але таксамо виступають ярко противні інтереси цїлих народів між собою. Берім під увагу наш край Галичину. Пануючим народом в Галичинї є Поляки, угнетеними є ми Русини-Українцї, і тому у нас мусить бути полїтична партия, яка за цїль своєї дїяльности поставила собі оборону справ і інтересів цїлого українського народу в Галичинї і визволенє його зпід польського ярма. Отже мусить бути партия народна. Пануючий нарід не обмежуєть ся на поборюваню одної кляси поневоленого народу (напр. у нас Поляки не тільки поборюють українську міську інтелїґенцию, але таксамо поборюють безпосередно і наших хлопів), а стремить до винищеня всїх кляс, з яких складаєть поневолений нарід і длятого в многих случаях всї верстви поневоленого народу виступають разом в оборонї своїх народних інтересів (от наприклад у нас в справі нашого народного і середного шкільництва, в справі українського унїверситету, в справі соймової виборчої реформи і т. д.). З поступом просьвіти, господарського добробуту і улїпшеня державного устрою ся боротьба поодиноких партий клясових у народів пануючих і партий народних у поневолених народів проти народів пануючих, стає яркійшою і нагляднїйшою; сю боротьбу провадить ся безвпинно, день по дневи, і кождий, хто тільки вміє дивити ся на сьвіт і людий, сю боротьбу може запримітити, наприклад у нас в Галичинї між поневоленими Українцями і пануючими Поляками.

Тепер ще пояснимо кілька слів, які часто стрічають ся в полїтичних часописях.

Слово політика (від грецького слова „поліс“ себто місто або держава, бо у старинній Грециї кожде більше місто творило окрему державу) означає заниманє ся загальними публичними, громадянськими справами отже справами громади, повіту, краю і держави та впливанє на зміну порядків і установ в громаді, повіті, краю або державі; отже „політик“ се той чоловік, котрий занимаєть ся згаданими справами.

Слово партия (від латинського слова „парс“, часть) означає гурт людий, який спільно заступає певну ціль і стараєть ся о здійсненє певної програми.

Слово програма (слово грецьке, по нашому тільки, що: припис, постанова) означає всі ті точки, до яких здійсненя стремить певна партия. На підставі такої програми повстає політика партийна, котра часто — головно у поневоленого народу — може бути загально-народною політикою, яка стремить до здобутя условин ліпшого розвитку для цілого народу з чужої неволї, яка бажає визволеня цілого народу з чужої неволї, з чужого ярма. Такою партиєю, загально народною, є у нас українська національно-демократична (народна) партия, якої програму подамо низше.

Українські партиї, які істнують тепер в Галичині і їх коротка история.

Полїтичне житє галицьких Українців, згуртоване в полїтичних партиях на основі певних означених полїтичних програм, не давне.

Вправді вже в маю 1848-го року сейчас по наданю першої австрийської конституциї з 25-ого цьвітня 1848-ого року, основало ся у Львові наше перше краєве полїтичне товариство „Головна Руська Рада“, якого членами були всї тодїшні сьвідомі Русини-Українцї спосеред львівської інтелїґенциї і духовенства, а по більших містах східної Галичини були повстали „Окружні Руські Ради“, але ті товариства, хотяй занимали ся, і то передівсїм, полїтичними справами (наприклад найважнїйшою для нас ще нинї справою подїлу Галичини на дві части: на українсько-руську і польську), то не мали виробленої полїтичної програми і по двох роках істнованя (в 1850-ім роцї), коли знесено в Австриї конституцию, розвязала ся, не перевівши орґанїзациї в краю.

Коли в 1861-ім роцї заведено в Австриї наново конституцию, то ся нова конституцийна свобода застала нас значно ослабленими. Більшість наших передових людий, котрі в 1848-ім роцї були членами „Головної Руської Ради“ і „Окружних Руських Рад“, а котрі з переконаня були Українцями, протягом десяти лїт (від 1850. до 1860. року), коли у нас не було конституциї і панував поліцийний гнет, зневірили ся у свої власні сили та під впливом сеї зневіри і під впливом намов ріжних московських аґітаторів, яких сюди до Галичини наслало российське правительство і які нашим тодїшним передовим людям малювали в рожевих красках российську могучість і российський рай, — стали москвофілами. Вони то, ті наші передовики, що ста-

ли москвофілами (тоді москвофільство виступило перший раз, і в 1861-ім році прийшла свобода, коли підчас перших виборів до сойму в 1861-ім р. майже всї соймові мандати зі східної Галичини (46) опинили ся у їх руках (між іншими вибрано тодї москвофільських пророків: Михайла Качковського й Івана Наумовича), то вони і не думали про полїтичну орґанізацию нашого народу і полїтичну боротьбу з Поляками, але склавши руки, вижидали, що от-от прийде „русскій“ цар, забере їх під свою опіку і вони, „русскіє патріоти“, без нїякого зусиля опинять ся у вимріянім московськім раю. З тої причини, що наша інтелїґенция з 60-тих років минулого столїтя покинула український табор і перейшла в москвофільство, яке спустило ся тільки на російську поміч і наших народних мас не просьвітило та не згуртувало до боротьби за свої права, ми програли першу боротьбу з Поляками в 60-тих роках минулого столїтя, коли то ухвалювано найважнїйші краєві і державні закони, які стали основою теперішного польського пановання над нами. Передівсім москвофілів мусимо винити за наше нинїшне поневоленє в Галичинї.

Коли в 60-тих роках минулого столїтя гурток молодих українських інтелїґентів з деякими старшими людьми, що не пристали до москвофільства, зачав працювати для нашого народу, то зразу працював над тим, щоби піднести просьвіту наших селян і міщан (в 1868 р. оснували вони тов. „Просьвіта“), а яко люди молоді і без впливу, на разї від полїтики стояли осторонь; всю тодїшну нашу полїтику вели москвофіли так звані сьвятоюрцї, тому, що провід москвофілам надавали москвофільські канонїки з катедральної церкви сьвятого Юра у Львові. Доперва згодом, коли просьвіта в нашім народї трохи поширила ся, коли вони самі здобули дещо впливу в нашім громадянстві (головно від початків 80-тих років минулого столїтя), зачали вони думати і про полїтичне вишколенє нашого народу і в тім напрямі богато працювали, особливо через першу народну ґазету *Батьківщину* (попередницю теперішної *Свободи*).

Се старше наше громадянське поколїнє так звані н а р о д о в ц ї (Юлїян Романчук, д-р Кость Левицький, д-р Евген Олесницький та другі) згаданою *Батьківщиною* причинило ся дуже богато до полїтичного осьвідомленя нашого народу, але окремої, точно означеної полїтичної програми вони зразу не виставили.

Першу українську полїтичну програму виробили доперва люди, що стояли під впливом великого українського ученого Михайла Драгоманова (він був професором унїверситету в Київі, а опісля в Софії в Болгариї, де помер в 1894. р.) а іменно: д-р Іван Франко, Михайло Павлик, д-р Теофіль Окуневський, д-р Володимир Охримович, д-р Евген Левицький, Вячеслав Будзиновський, д-р Кирило Трильовський, д-р Северин Данилович, Микола Ганкевич і інші. В 1891. р. уложили вони першу справдї полїтичну програму й оснували першу новочасну українську полїтичну партию; сею першою українською партиєю, яка мала вироблену полїтичну програму, була у к р а ї н с ь к а р а д и-

кальна партия. Вона почала полїтичну аґітацию й орґанїзацию серед народних мас і вже підчас баденївських соймових вибирів в 1895 р. здобула три мандати (д-р Теофіль Окуневський, Стефан Новаковський і Остапчук), а в два роки пізнійше підчас кровавих баденївських парляментарних виборів в 1897. р. вибрала двох послів (д-р Т. Окуневський, д-р Р. Яросевич).

Але програма сеї партиї яко вузко станова, до того оперта на социялїстичних основах, а вкінци веденє практичної роботи в народних масах (часто безцїльна нагінка на попів) виказали невдовзї хиби сеї партиї та її орґанїзациї і найбільше рухливі її члени (д-р Іван Франко, д-р Володимир Охримович, д-р Евген Левицький, Вячеслав Будзиновський, д-р Теофіль Окуневський), котрі хотїли працювати з більшим гуртом людий і зі старшим поколїнєм народовцїв (Юлїян Романчук, д-р Кость Левицький, д-р Евген Олесницький) виступили 1899. р. з радикальної партиї і в тімсамім роцї основали велику українську національно-демократичну (народну) партию та в коротцї перевели полїтичну орґанїзацию у всїх руських повітах, чого доси не зробила і не могла зробити радикальна партия. Українська національно демократична (народна) партия стала небавком партиєю справдї всенародною, яка гуртує майже цїлий наш нарід в Галичинї та є речником його потреб і стремлїнь.

Рівночасно в тімсамім роцї (1899) виступили з радикальної партиї й інші її передові члени, як: Микола Ганкевич, д-р Роман Яросевич і Семен Вїтик та основали нову українську партию, а се українську социяльно-демократичну партию, для якої програму взято із загально-австрийської социяльно демократичної програми.

Маємо отже тепер в Галичинї три українські полїтичні орґанїзациї (партиї): українську національно-демократичну (народну) партию, українську радикальну партию і українську социяльно-демократичну партию. Найсильнїйшою, справдї всенародною партиєю, під якої прапором гуртуєть ся нинї величезна більшість нашого народу, яка при виборах до парляменту в 1911 р. вибрала 18 своїх послів, а при виборах до краєвого сойму в 1913 роцї 23 послів, є українська національно-демократична партия з Народним Комітетом у Львові яко своєю начальною управою на чолї. Партия радикальна має впливи тільки в деяких повітах; в парляментї має вона тепер 5 послів, у соймі 6. Партия социяльно-демократична яко заступниця інтересів фабррчних робітників є дуже слабою орґанїзациєю, бо фабричних робітників у східно-галицьких містах є мало з причини браку фабрик і промислу, а до того наші міста є дуже спольщені; в парляментї має вона одного посла, в соймі нїодного.

Всї вичислені українські полїтичні партиї ріжнять ся між собою програмою, а почасти і тактикою (поступованєм), але всїм є спільне те, що не стоять під нїчиєю чужою командою, кожда на свій лад, як уміє і розуміє, стараєть ся о добро українського народу і в остаточній своїй цїли стремлять всї до здійсненя нашого найбільшого народного бажаня, до

основаня самостійної української держави, бо тільки у власній, самостійній українській державі наш нарід може знайти всї услівя до повного розвитку.

Дехто, а зокрема польські пани і станиславівський епископ д-р Григорій Хомишин і професор Олександер Барвінський зі Львова хотїли би сотворити ще одну українську полїтичну партию так звану християнсько-суспільну або клерикальну (попівську) партию, де виключний провід мало би одержати духовенство і де під покришкою оборони нїбито загрожених інтересів церкви духовенство провадило би свою станову (наскрізь попівську) полїтику, а хлопи своїми голосами і своєю силою мали би помагати сьвященикам і ріжним панкам з тої нїбито „партиї“ здобувати для них лїпші парохії і посади. У відношеню до наших противників Поляків християнсько-суспільна „партия“, яко така, що стоїть на услугах польських панів, була би партиєю наскрізь хрунївською та нїколи щиро і заввято не виступала би проти польського пановання над нашим народом в Галичинї. Не диво, що наш нарід відчув цїль основаня християнсько-суспільної „партиї“ і самозрозуміло, що до тої партиї не міг пристати і нїколи не пристане, бо не хоче коротати цїлий свій вік у польськім ярмі. Нинї ся партия яко суспільна полїтична орґанїзация з означеною полїтичною програмою не істнує, бо до неї належить тільки малий ґурток деяких сьвящеників та учителїв середних шкіл, які всї на купу в полїтичнім житю нашого народа не відграють нїякої ролї.

Згадати би ще коротро і про наших москвофілів (кацапів). Як знаємо, москвофільська струя в нашім народї, в першій мірі у нашої інтелїґенциї, розпочала ся доперва по скасованю першої конституциї, під впливом невідрадних відносин, серед котрих жило наше тодїшне громадянство і під впливом аґітациї з Росиї. Тодїшним руським провідникам здавало ся, що наш нарід в Галичинї, а головно його інтелїґенцию, може спасти лише российський цар, коли Галичину відбере від Австриї і прилучить до Росиї. Щоби лїпше приготовити ся на перехід під российське пановане, стали вони голосити, що вони не є Русинами (Українцями), тільки Москалями і зачали уживати, особливо в письмі — нїби то российської мови. Про полїтичну орґанїзацию нашого народу тодїшні москвофіли навіть не думали, бо в Росиї ще і нинї не вільно полїтично орґанїзувати народних мас. Що Поляки в Галичинї нинї так велику власть мають над нами, винні передівсїм москвофіли, котрі в 60-тих роках минулого столїтя, коли в Австриї ухвалювали ся нові конституцийні закони, маючи велику силу у своїх роках (приміром в галицькім соймі), не перешкодили тому, що тодї Поляки наш нарід поневолили. Москвофіли тих часів були певні, що польське пановане буде коротке і що российський цар заведе їх скоро до свого раю. Замісць вчити наших хлопів полїтичної боротьби з Поляками, малювали їм москвофільські провідники российський рай (по правдї пекло) і розбиваючи наші народні сили, помагали Полякам до дальшого пановання над нами. Ясної, точно означеної полїтичної

програми, москвофіли не оголосили і до нинї; їх справдїшною програмою — се пановане московської нагайки над нашим народом, котрому заперечують навіть права уживати своєї рідної руської (української) мови і старають ся його цїлком змовсковщити. В нашім народї тратять вони з кождим днем ґрунт під собою, хотяй росийське правительство піддержує їх своїми рублями, бо весь наш нарід переходить до українського народного табору. Хвиля вже недалека, а москвофіли згинуть зовсїм з лиця нашої землї. Покищо москвофіли мають в парляментї двох своїх послів, а в соймі тільки одного.

Наш нарід не зрікав ся і не зрікаєть ся нинї прав повної національної самостійности і метою наших народних змагань є дійти з часом до того, щоби цїлий український нарід мав національно-полїтичну, економічну (господарську) і культурну (просьвітну) самостійність та з'єдинив ся в одну велику самостійну українську державу.

Се, так сказати би, остаточна загальна цїль наших змагань і стремлїнь. Однак з огляду на те, що наш нарід живе в трох ріжних державах, австрийській (Галичина і Буковина), угорській (північно-східна Угорщина) і росийській (полуднева і полудневo-західна часть Росиї) — наші близші, теперішні цїли мусять бути пристосовані до границь даних держав.

Програма нашої національно-демократичної партиї така:

В австрийській державі:

В полїтичних справах:

Наша партия — національно-демократична (народна) домагаєть ся:

Подїлу Галичини на часть східну (з Лемківщиною) руську (українську) з руським (українським) соймом у Львозї і на західну польську (мазурську) (без Лемківщини) з польським соймом в Кракові; а таксамо подїлу Буковини на часть руську (українську) і волоську (румунську) та прилученя української части Буковини до східної Галичини. В той спосіб має повстати одна українська провінция в австрийській державі.

На случай переведеня такого подїлу Галичини і Буковини та утвореня одного українського краю мали би ми у Львові свій власний український сойм, який ухвалював би корисні для нашого народу права, мали би ми свого намісника Українця, а таксамо свого краєвого маршалка, своїх українських урядників по староствах, повітових видїлах, судах, податкових урядах, почтах, зелїзницях і т. д. — одним словом цїла управа нашого краю була би в руках наших людий, котрі розуміють наші інтереси і потреби та прихильно до них відносять ся. Тодї зникли би з нашого краю ті хмари польських урядників і підпанків, що жиють нашим податковим грошем і нашою працею, а притім відносять ся нераз дуже ворожо до нашого народу.

Домагаємо ся заведеня в українській части Галичини вже тепер української урядової мови замісць дотеперішної польської, а таксамо законної постанови, щоби всї публичні уряди з українськими сторонами зносили ся тільки виключно в нашій мові.

Змагаємо до того, щоби наш нарід в австрийській державі здобув собі як найбільший вплив на законодавство й адмінїстрацию в державі, краю, повіті і громаді, а се дорогою цїлковитого здемократизованя законодатних і репрезентацийних тїл сойму, рад повітових, громадських, шкільних (місцевих і окружних). Домагаємо ся отже, щоби при виборах до сойму та повітових громадських рад:

заведено загальне, рівне, безпосереднє і тайне право голосованя і знесено виборчі куриї та заведено пропорціональне заступництво народних меньшостий.

Загальне, безпосереднє і тайне але не рівне право голосованя заведено вже в 1907 р. при виборах до парляменту. При укладаню виборчого права до парляменту скривджено нас дуже (тодї мали ми в парляментї ледви кількох своїх послів, котрі були заслабі, щоби більше для нас здобути) і ми на 106 галицьких мандатів до парляменту одержали всего 28, а Поляки дістали аж 78 мандатів. По правдї належало ся нам 45 мандатів, а Полякам найвисше 61. Отже ми дістали 17 мандатів меньше нїж нам належало ся після числа населеня, натомісць Поляки взяли 17 мандатів більше. З тої причини наша партия стоїть за тим, що по справедливости роздїл мандатів до сойму та повітових і громадських рад має бути після числа населеня.

А щоби охоронити національні меньшости перед перевагою національних більшостий (приміром наших меньшостий по містах перед польсько-жидівською перевагою при всяких виборах) і взагалї завести справедливість в міжнародних відносинах в краю, наша партия домагаєть ся заведеня пропорціональної репрезентациї національних меньшостий у всїх публичних інституциях. Пропорціональна репрезентация полягає на тім, що кожда національна меньшість відповідно до свого числа законом має забезпечену відповідну скількість своїх відпоручників (репрезентантів) в публичних інституциях, наприклад в радах повітових, громадських, шкільних і т. д. Таке право заведено вже на Буковині і в Моравії і се причинило ся значно до злагодженя спорів між народностями. Як би се право заведено і в Галичинї, то тодї мали би ми в кождім містї (напр. у Львові) в міській радї своїх заступників, котрі брали би в оборону наших людий і не допускали би до польщеня міст.

Наша партия домагаєть ся вкінци як найширших, конституцийними законами забезпечених полїтичних свобід, а іменно: свободи зборів і товариств, свободи слова і преси, свободи віри і совісти. Щоби всї ті всї засадничі конституцийні права австрийських горожан були вповнї забезпечені перед надужитями урядників — особливо полїтичних (старостинських), наша партия до-

магаєть ся, щоби видано закон про цивільну і карну відвічальність всїх публичних уряднників за всяке нарушенє тих свобід.

В економічних (господарських) справах.

З огляду на те, що величезну більшість нашого народу (коло девять десятих) творять хлїбороби і то по найбільшій части малоземельні а також з тої причини, що велика частина землї належить до дуків-панів (наприклад у східній Галичинї на кождих сто морґів землї селяни мають 58 морґів, а дідичі 42), наша партия стремить до того, щоби цїла хлїборобська земля дорогою примусового державного викупу перейшла на власність селян-хлїборобів, що самі працюють на ріли. Тодї, коли вся земля буде в наших руках, коли визволимо ся зпід зависимости чужих панів, зможемо розвинути у себе промисл і торговлю та управильнити їх так, як сього буде вимагати добро працюючих народних верств.

Наш селянський стан дуже мало зорґанїзований на господарськім поли, потребує і має право домагати ся широкої помочи від всїх публичних чинників (держави, краю, а дальше повіту, громади) а передівсїм розумного аґрарного (земельного) законодавства і аґрарної полїтики, веденої в інтересї дрібної селянської власности.

До осягненя сеї цїли наша партия йде дорогою так званої орґанїчної працї (наприклад орґанїзация селянства в тов. „Сїльський Господар", кредитові спілки, молочарські спілки, спілки для збуту худоби і т. д.) а також і дорогою широких суспільно-полїтичпих, в першій мірі аґрарних, реформ. Наша партия домагаєть ся передівсїм таких реформ (змін):

Примусового викупу більшої земельної власности (панської землї) на загальну власність народу і відданя сеї викупленої панської землї (ріля, лани і пасовиска) нашим безземельним і малоземельвим селянам під догідними для них условинами, при чім всї лїси мали би стати власностю краю.

Віддовженя селянських ґрунтів з гїпотечних (заінтабульованих на ґрунтї) довгів при помочи держави.

Переведеня при помочи держави і краю комасациї (злуки) розкинених парцель в одну або дві парцелї і мелїорациї (полїпшеня ґрунту через осушенє або наводненє) ґрунтів; реґуляциї рік і диких потоків, охорони лїсів перед нищенєм їх несовісними панами, реформи закона ловецького і про риболовлю в користь наших селян.

Закладаня рільничих, промислових і торговельних шкіл з українською викладовою мовою, щоби в них вилобразувати наше молоде поколїнє і поширити здобутки науки на поли рільництва, промислу і торговлї.

Відповідної до наших господарських інтересів полїтики цлової (цло є се оплата від товарів привожених до держави з заграниції, а часом — хоч рідко — і від товарів вивожених заграницю; цлову полїтику управильнюєть ся договорами

[умовами затвердженими парляментом] з чужими державами) і відповідної тарифової полїтики (себто відповідного управильненя оплат) від товарів перевожуваних зелїзницями.

Державної і краєвої помочи і полекші при закладаню і веденю всяких господарських товариств і спілок: кредитових (каси), торговельних (спілкові торговлї), продукцийних (напр. молочарнї, дахівкарнї і т. д.) і консумцийних (напр. спілкові крамницї для закупна хлїба, мяса, одежі і т. д.).

Податкової реформи, а іменно знесеня всїх дотеперішних безпосередних і посередних податків та інших публичних данин і оплат, а заведеня на їх місце загального проґресивного податку доходового, маєткового і спадкового з увільненєм від податків такої скількости доходів, яка конечно потрібна до житя (є се так зване „мінїмум екзистенциї“). Проґресивність податкова полягає в тім, що від більшого доходу платить ся більший процент податку, наприклад від двох тисяч корон 10 К або пів процент від доходу; від пяти тисяч 100 К то є два процент; від десять тисяч 300 К або три процент і т. д. Доки не наступить та основна податкова реформа, домагаєть ся наша партия справедливійшого розложеня податкових тягарів і увільненя найбіднїйших верств від деяких найбільше кривдячих податків (напр. наш нумеровий податок по селах).

Охоронного законодавства робітничого, управильненя часу працї, платнї, відносин, серед котрих працює і жиє, забезпеченя на случай недуги, калїцтва, нездатности до працї і на старість, охорони наших переселенцїв (еміґрантів) перед визиском в дорозї і на чужинї.

Зменьшеня видатків на війско і скороченя часу військової служби, та заступленя колись в будуччинї сталого війска народним ополченєм (мілїциєю).

Найважнїйшою справою з тих усїх реформ для нашого народу є заспокоєнє „земельного голоду“, себто примусовий викуп панської землї, але переведенє сеї справи в дїло є дуже тяжке і його буде можна перевести аж в дальшій будучности, коли народні верстви здобудуть рішаючий вплив на хід всїх публичних справ і коли сїльський робучий нарід через своїх послів заволодїє парляментом і соймом. Тодї доперва буде можна перевести сю велику аґрарну (земельну) реформу, яка одиноко наш нарід зможе зробити паном на своїй землї.

В культурних (просьвітних і церковних) справах.

В справах культурних (просьвітних) наша партия стремить до того, щоби наш нарід міг свобідно розвивати свою власну українську культуру, щоби всї здобутки теперішної людської культури стали загальним добром як найширших мас нашого народу, вкінци, щоби загал нашого народу мав як найбільший вплив на всї культурні заведеня, зокрема на школу і церкву. Тому наша партия домагаєть ся:

В шкільних справах:

Основаня окремої української краєвої шкільної ради у Львові для всїх українських шкіл, які на основі законів підлягають краєвій шкільній раді, зглядно подїлу теперішної краєвої шкільної ради на дві окремі, від себе независимі секциї (віддїли) українську для українських шкіл і польську для польських шкіл. Таксамо домагаємо ся основаня окремих українських окружних шкільних рад по повітах для українських шкіл і окремих українських окружних шкільних інспекторів для них. Домагаємо ся дальше, щоби, нім такий подїл наступить, подїлити теперішні окружні шкільні ради подібно як краєву шкільну раду на дві окремі секциї (віддїли), одну для українських, а другу для польських шкіл та іменованя українських окружних інспекторів для українських шкіл. Такийсамий подїл має бути і щодо місцевих шкільних рад. Домагаємо ся вкінци, щоби наш нарід мав значно більший вплив на склад окружних і місцевих шкільних рад та щоби розширено компетенцию (власть) місцевих шкільних рад. Взагалї наша партия стоїть за тим, щоби наші школи підлягали тільки нашим людям і щоби в наших школах учили тількі наші учителї.

Домагаємо ся безпроволочного основаня українського унїверситету у Львові і в міру потреби основаня й інших висших українських шкіл в Галичинї.

Жадаємо основаня в українській части Галичини і Буковини українських середних шкіл (ґімназий, реальних шкіл, учительських семинарів) і фахових (рільничих, промислових і торговельних).

Домагаємо ся, щоби по всїх селах і містах Галичини і Буковини, де є українське населенє, були українські народні школи і щоби в них учили тількі наші учителї й учительки.

Жадаємо, щоби в українській части Галичини і Буковини у всїх публичних школах отже і таких, де є польська, волоська (румунська) або німецька викладова мова, наша українська мова була обовязковим предметом науки.

Домагаємо ся вкінци, безплатної науки у всїх публичних школах і публичної помочи від держави, краю, повіту і громади для улекшеня науки убогим дїтям в народних школах через достарченє їм поживи, одежи і шкільних книжок та шкільних знадобів, а се тому, щоби весь наш нарід став народом письменним і просьвіченим.

В церковнах справах:

Домагаємо ся свободи релїґії і совісти та повної рівноправности для всїх релїґій і обрядів.

Щодо нашої церкви (грецько-католицької в Галичинї, православної на Буковинї) то домагаємо ся такого уладженя її відносин, щоби вона не була виставлена на ніякі чужі впливи. Зокрема домагаємо ся знесеня права патронату і впливу правительства при обсадї церковних урядів та законного запорученя нашим громадам більшого впливу на обсаду парохій.

Поза межами Австриї.

Тому, що наш руський (український) нарід мешкає не лишень в Австриї (в Галичині і Буковині), але і поза її границями (в Угорщині і Росиї) наша партия буде старати ся навязати і піддержувати зносини угорськими і росийськими Русинами (Українцями), щоби витворити почутє національної (народної) єдности на цілій землї, замешканий нашим народом і щоби на цілім просторі руських (українських) земель наш нарід здобув собі повну свободу та став паном своєї долї.

Др. Кость Левицкий.

Наші змаганя за виборчу реформу до галицького сойму.

Послїдні вибори до галицького сойму вели ся під кличем: реформи виборчого соймового права. Наш український нарід зрозумів значінє теперішної полїтичної хвилї, а також вагу полїтичних прав, стаючи одноцїлою масою до сих виборів та здобуваючи 31 українських посольських мандатів до галицького сойму. Тим чином дав наш нарід прилюдний доказ, що хоче поступової і справедливої виборчої реформи до сойму.

Уже в попереднім соймі (в марті 1913. р.) наші українські посли були зробили угоду (компроміс) з польськими послами в справі виборчої реформи до галицького сойму, але відтак сю угоду перебили польські пани (консерватисти), вшехполяки і польські епископи, бо їм не сподобалось, аби український нарід бодай вчасти дійшов до належних йому прав в нашім краю. Вони голосили перед сьвітом, що наш нарід не хоче лїпшого виборчого права до сойму, бо йому добре так як доси жити з польськими панами. Тимчасом вислїд переведених виборів показав, що наш нарід відчуває і розуміє своє полїтичне і суспільне житє та бажаючи поправи своїх невідрадних відносин в краю, жадав нового виборчого права до галицького сойму.

Найсправедливійше і найлїпше виборче право є тодї, як воно надає загальне, рівне, безпосередне і тайне право голосованя, бо в такім разї всї повнолїтні (мужчини) голосують; всї мають однакий голос; всї вибирають послів та кождий виборець по свобідній волї віддає свій голос на того, кого хоче мати своїм послом. Колиж такого права наші посли не годні були здобути в попереднім соймі, бо сьому найбільше противили ся польські пани з більшої посїлости, то під тим напором згодили ся наші посли тимчасом на таке виборче право, аби всї повнолїтні мали право вибору посла тайним голосованєм (картками). Натомісць має ще полишити ся нерівність

виборчого права, бо вибори доконуеть ся куриями (клясами), а не загально, а крім того в сільській куриї ті, що належать до двох третин висше оподаткованих, мали би по два голоси, а найнизше оподатковані і неоподатковані в громаді мали би лиш по одному голосови.

На підставі того компромісового (угодового) начерку виборчого закона мав би сойм складати ся з 228 членів. На се число припадає: а) 13 членів сойму невибираних, з котрих має бути 4 Українців (три наші епископи і ректор будучого українського університету); б) 215 вибираних членів сойму, то є послів, з котрих має бути один (1) український посол вибраний з більшої посілости табулярної; чотири (4) українські посли із середної посілости; вісім (8) українських послів з більших міст та сорок і пять (45) українських послів із сільських громад і меньших міст, отже разом на 228 членів галицького сойму мало би бути 62-ох членів української народности.

Побіч числа посольських мандатів, що має припасти українській стороні та польській стороні, дуже важне є забезпечене мандатів для одної і другої сторони, аби анї Поляки Українцям анї Українці Полякам не могли безправно забирати посольських мандатів при виборах, як дієть ся у нас при всїх соймових виборах на підставі давної ординациї, що Поляки загарбують наші мандати. Тому наші соймові посли жадали, щоби виборчі округи до галицького сойму були так уложені, аби Українці окремо а Поляки також окремо вибирали своїх послів.

Український нарід мусить також домагати ся, щоби в краєвім заступництві мав свій голос. З'осібна, до проводу в соймі краєвім буде цїсар іменувати краєвого маршалка і його двох заступників, одного Українця і одного Поляка споміж членів сойму. Краєвий видїл має складати ся під проводом краєвого маршалка із семи членів, вибираних споміж членів сойму. До краєвого видїлу мають польські члени сойму вибрати окремо пятьох своїх членів, а українські члени сойму окремо двох своїх членів краєвого видїлу. Відтак маршалок заіменує двох членів краєвого видїлу своїми заступниками до проводу у краєвім видїлї, одного Українця й одного Поляка. А вкінци також вибір до соймових комісий та до управи краєвих закладів (институций) має так відбувати ся, аби польські члени сойму вибирали окремо своїх відпоручників, а українські члени сойму окремо своїх відпоручників.

Загальний огляд сього компромісового проєкту соймової виборчої реформи виказує у всякім разї значний поступ супроти дотеперішної виборчої ординациї, бо розширює виборче права на ті маси населеня, що доси не мали права вибирати соймових послів; забезпечує посольські мандати для одного і для другого народа та допускає український нарід в краю до ширшого заступництва і бодай вчасти до управи краєм. Та хоч отсей проєкт не може нас зовсїм вдоволити, наші соймові посли згодили ся на таку виборчу реформу, аби зробити перший крок наперед та,

щоби дати доказ, що наш нарід хоче порозуміня з польським народом і мирного пожитя обох народів на засаді рівноправности українського народа з польським народом.

Що станесь з виборчою реформою в нововибранім соймі, покаже недалекий час.

Львів, 10. VIII., 1913. р.

Михайло Лозинський.

Поділ Галичини.

I.

Коли послухати польських політиків, то від кождого з них, без огляду на те, до якої партиї він належить, почуємо, що Галичина, се „єдиний неділимий польський край“, який має служити Полякам для продовженя того польського державного житя, яке вони вели колись у самостійній польській державі. Вони кажуть: „Галичина дістала ся до Австриї як часть польської держави; коли отже Поляки мають мати в Австриї свободу, то ся часть польської держави повинна жити своїм самостійним житєм, а Поляки в Галичині повинні мати такі права, щоб їм так жило ся, як у власній державі“.

Коли ми придивимо ся галицьким порядкам, то побачимо, що воно в великій мірі таки так є. Поляки дійсно господарять у Галичині як у власній державі. В раді мінїстрів мають вони свого „мінїстра для Галичини“, яким цїсар назначує все якогось визначного польського полїтика, що добре дбає, щоби правительство видавало для Галичини лиш такі зарядженя, які лежать в польськім інтересї. Парлямент, коли ходить о Галичину, дуже числить ся з голосом парляментарного польського кола. Намісником краю назначує цїсар усе якогось визначного польського полїтика. На краєвого маршалка так само вибирає цїсар усе когось з польських соймових послів. У соймі мають Поляки таку більшість, що можуть собі робити, що хотять, не оглядаючи ся на українських послів. У всїх урядах позасїдали Поляки, а Українець, як стане урядником, то має неодну гірку годину, коли хоче остати вірним своїй народности і працювати для свого народу. Польська мова в усїх урядах заняла перше місце, а хоч урядники мають обовязок з українськими сторонами урядувати по українськи, то нераз треба гірко напроцесувати ся, заки випроцесуєш своє право, щоби польський урядник говорив з тобою,

---

Хто хоче докладно познакомити ся зі справою правно-державного устрою Галичини, тому радимо прочитати отсї дві книжки:

Справа поділу Галичини в рр. 1846—50. Написав І в а н К р е в е ц ь к и й, У Львові 1910. Цїна 2 кор. 50 сот.

М и х а й л о Л о з и н с ь к и й, Автономія країв в австрийській конституциї. Львів 1912. Цїна 1 Кор.

списував протоколи, виготовляв урядові письма по українськи. В школах, навіть в народних, Поляки старшують над Українцями, бо хоч у селї є викладова мова українська, то шкільні катальоґи ведуть ся по польськи, шкільний інспектор-Поляк, або й перекинчик-Українець (бо щирого Українця не зроблять інспектором) буде до учителя говорити по польськи і т. д. А про висші школи нічого не говорити. Українських ґімназий є в краю пять, а польських ґімназий і реальних шкіл буде до сто. Університет мають свій Поляки в Кракові, а крім того загарбали в свої руки університет у Львові, який був призначений для потреб нашого народу, тай кажуть, що він їм належить ся і хотїли би скасувати навіть ті невеликі права, які має в нїм наша мова. Инші школи: рільничі, промислові, торговельні — так само польські.

Значить, Поляки дійсно господарять у Галичинї як в власній державі.

Але чи по правдї і справедливости? — Нї!

II.

Кажуть Поляки, що Галичина, се „єдиний недїлимий польський край", який перейшов до Австриї як часть польської держави і який тому має на віки остати під польським панованєм.

Але проти них сьвідчить вже сама назва краю. Урядово наш край називаєть ся: „королївство Галичина і Володимирия з великим князївством Краківським і князївствами Осьвєнцімським і Заторським". Вже сама ся назва говорить, що Галичина не є „єдиний", анї недїлимий", анї „польський" край. Не є „єдиний", — бо складаєть ся з кількох частий, а саме: з королївства Галичини і Володимириї, з великого князївства Краківського, з князївства Осьвєнцімського і князївства Заторського. Не є „недїлимий", — бо що складаєть ся з кількох частий, те можна кождої хвилї знов на ті части роздїлити. Не є польський, — бо найбільша часть його, се власне королївство Галичина і Володимиря, себто землї старинного руського галицько-володимирського князївства.

Коли вимерли галицько-володимирські князї, за спадщину по них почали сварити ся і воювати польські й угорські королї, які були споріднені з галицько-володимирськими князями. Були се на жаль часи, коли царі, королї і князї вважали краї за свій маєток, так як тепер господар свою землю, і торгували ними, записували своїй рідні і т. д., не питаючи ся зовсїм, що скаже нарід, якого воля нїчого не значила. Ось-так і між польськими й угорськими королями вів ся спір, хто з них має одїдичити землї галицько-володимирського князївства. Сї землї заняв найперше польський король Казимир Великий, але по його смерти відібрав їх угорський король. Аж як польською королевою стала дочка угорського короля Ядвіґа, між нею й її сестрою, якій дістав ся угорський трон, прийшло до згоди, на якої основі землї галицько-руського князївства дістали ся Польщі. Під Польщею

оставали сї землї аж до першого подїлу Польщі в 1772 р. Тодї австрийська цїсарева Мария Тереса, яка була також „королем“ Угорщини, пригадала собі, що до земель галицько-володимирського князївства має якісь давнї права Угорщина, і на сїй основі при першім подїлї Польщі виступила з своїми правами до тих земель і прилучила їх до своєї держави.

Отже бачимо, що Галичина не є анї „єдиний“, анї „недїлимий“, анї „польський“ край, бо се край зложений з кількох частий, а найбільша з тих частий, се власне землї старинного руського галицько-володимирського князївства.

Правда, Поляки кажуть, шо мають до сих земель „історичне право“, бо над сими землями панували колись польські королї. Але ми бачили, яке то було „право“. Польські королї напали на землї галицько-володимирського князївства, як там вимерли руські князї, тай силою забрали їх під своє пановане. Так виглядало те „право“. Було воно „правом“ доти, доки польські королї мали силу держати ті землї в своїх руках. Коли-ж польську державу розібрано і не стало польських королїв, тодї скінчило ся й те „право“, бо воно нїколи правом не було, а тільки насильством і поневоленем.

Зрештою тепер не ті часи, що тодї були, як польські королї забрали під своє пановане землї галицько-володимирського князївсгва. Тепер землї і народи не є приватною власністю царів, королїв, князїв. Тепер кождий нарід має право бути сам своїм господарем на своїй земли. З сим правом числять ся наймогучійші царі й королї, які мусїли згодити ся в своїх державах на конституцию, себто на такий державний лад, де нарід через своїх послів сам установляє державні порядки, а цар чи король тільки затверджує те, що ухвалять народні заступники. Чи в таких часах лиш один український нарід на своїй прадїдній земли не мав би мати права бути господарем своєї землї?!

Отже по правдї і справедливости Поляки не мають до української части Галичини, до тої части, яку означає назва „королївство Галичина і Володимирия“, нїякого права, бо ся часть була споконвіку руська, українська. Їх право тільки в польських частях краю: в „великім князївстві Краківськім“ і „князївствах Осьвєнцїмськім і Заторськім“, тільки ті части краю мають вони право називати „польським краєм“, тільки в тих частях краю мають вони право бути господарями.

Край, який урядово називаєть ся: „королївство Галичина і Володимирия з великим князївством Краківським і князївствами Осьвєнцїмським і Заторським“, не є „єдиний недїлимий польський край“, тільки повстав він з штучного получення української й польської землї в одну адмінїстрацийну область, в якій українська земля так переважає, що вона надала назву цїлій области.

Се получене наступило в польськім інтересї. В інтересї українського народу лежить подїлити Галичину на її природні части: польську й українську, так, щоби кожда з тих частий творила окремий край австрийської держави.

III.

Ті українські й польські землї, які дістала Австрия при подїлї польської держави, переходили ріжні зміни, заки вкінці утворено з них Галичину в теперішних границях. Стало ся се в 1846 р., по упадку Краківської републики і прилучено її до Австриї.

Але зараз таки правительство почало думати над тим, щоби так утворений край подїлити на дві части: східну й західну, українську й польську. В сїй справі маємо цїсарське рішенє з 27. лютого 1847. р., в якім читаємо: „Галичина має бути подїлена на два ґуберніяльні округи. Осїдком одної ґубернії має лишити ся Львів, осїдком другої має бути Краків“.

Так отже цїсар, який тодї, в часах абсолютизму, мав усю державну власть в своїх руках, порішив перевести подїл Галичини на дві части: українську й польську. А коли серед приготовань до сього подїлу галицький ґубернатор ґр. Франц Стадіон висловив деякі сумнїви що-до корисности подїлу, нове цїсарське розпоряджене з 13. жовтня 1847 р. пригадує, що цїсар таки обстає при своїй думцї. „Не є моїм наміром, — читаємо в сїм новім цїсарськім розпорядженю, — щоби приготованя в справі постановленого подїлу Галичини на дві ґубернії були перервані аж до часу переведеня всїх орґанїзацийних уряджень, які розпочато в тїй провінциї. Навпаки, належить приготовити все як слїд, щоби, коли признáю відповідну до сього пору, можна були сей подїл перевести без усякої проволоки“.

Тимчасом надійшов 1848-ий рік, який принїс революцию проти абсолютизму і заставив цїсаря згодити ся на заведенє конституциї. Справа подїлу Галичини ввійшла тепер в звязок з конституцийним устроєм держави.

Що й тепер цїсар думав про подїл Галичини, на се маємо доказ в однім з листів Францїшка Смольки, польського полїтика, який мав великий вплив в тодїшнім новоустановленім австрийськім парляментї, так, що якийсь час був навіть президентом того парляменту. В листї з 8. серпня 1848 р. Смолька пише: „Ми наміреному подїлови Галичини, підписаному цїсарем 19. червня 1848 р., brevi manu (короткою рукою, коротким способом) скрутили карк“. З сього листу Смольки видно, що цїсар був підписав рішенє про подїл Галичини, але польські полїтики якимсь способом не допустили до виконаня того рішеня.

Першу конституцию оголошено в Австриї 25. цьвітня 1848 р. Користуючи ся конституцийними свободами, галицькі Русини закладають 2. мая 1848 р. у Львові полїтичне товариство „Головна Руська Рада“, яка виступає як представниця руського народу в Австриї.

Між домаганями, які ставить „Головна Руська Рада“ в імени руського народу, бачимо на першім місци домаганє подїлу Галичини на дві части: польську й руську. Значить, „Головна Руська Рада“ домагала ся, щоби з руської части Галичини утворити окремий руський коронний край з руським краєвим соймом, з руськими урядами, судами і школами, так, щоби руський нарід мав

в Австриї свій власний край, в якім міг би свобідно розвивати ся.

Перший раз заговорила „Головна Руська Рада“ про поділ Галичини на славянськім конґресі в Празї, скликанім на 31. мая 1848 р. в тій цїли, щоби всї славянські народи австрийської держави могли порозуміти ся, якої їм держати ся полїтики. Та сей конґрес не міг закінчити своїх нарад, бо тимчасом Прагу збомбардовано і конґрес розігнано.

Рівночасно розпочала „Головна Руська Рада“ акцию за подїлом Галичини в краю, серед руського народу, а також у міродатних чинників держави, висилаючи меморияли і петициї до цїсаря, до мінїстрів і до новоустановленого австрийського парляменту, який називав ся тодї „Державний Сойм“ (Reichstag“).

І так 29. червня 1848 р. звернула ся „Головна Руська Рада“ з мемориялом в справі подїлу Галичини до цїсарського престола. Далї пішов мемориял з 17. липня 1848 р. до мінїстерства внутрішних справ. Коли 18. липня 1848 р. зібрав ся на наради Державний Сойм, „Головна Руська Рада“ звернула ся до нього з петициєю в справі подїлу Галичини. При кінци жовтня 1848 р. „Головна Руська Рада“ вислала до Відня депутацию, яка мала запевнити цїсаря про вірність руського народу і предложити йому найважнїйші руські домаганя. Між тими домаганями на першім місци стояла справа подїлу Галичини. Крім того депутация предложила ті домаганя в окремих мемориялах відповідним мінїстерствам. Так повстав новий мемориял в справі подїлу Галичини з 28. жовтня 1848 р., предложений мінїстерству внутрішних справ. Останнїй мемориял в справі подїлу Галичини предложила „Головна Руська Рада“ мінїстерству внутрішних справ 29. марта 1849 р. Стало ся се після того, як 4. марта 1849 р. цїсар оголосив нову державну конституцию, в якій було заповіджене, що до року будуть оголошені конституциї для кождого з країв держави. Отже „Головна Руська Рада“ звернула ся тодї до правительства з представленєм, щоби при тій нагоді подїлити Галичину на два окремі краї і надати кождому з них окрему конституцию.

Проти сих заходів „Головної Руської Ради“ виступили дуже остро Поляки. Річ в тім, що вони хотїли й на далї так панувати над руським народом, як панували за часів польської держави. Перед 1848 р. робили вона заходи, щоби цїлу Галичину відірвати від Австриї і прилучити до решти земель колишньої польської держави, яку хотїли на ново відбудувати. Та се їм не вдало ся. В 1848 р. вони вже не пробували відірвати ся від Австриї тільки старали ся, щоби в Австриї завести такий державний лад, щоби цїла Галичина була неначе самостійною польською державою, з польським соймом, польськими урядами, судами, школами і т. д. Отже розумієть ся, що подїл Галичини був їм дуже не на руку. Адже тодї польським краєм була би тільки невеличка Західна Галичина, а з цїлої Східної Галичини повстав би окремий руський край, в якім польські дїдичі та польська міська інтелїґенция творили би тільки незначну меншість, отже не могли би панувати над руським народом. І тому Поляки почали докла-

дати всіх сил, щоби не допустити до поділу Галичини. Польська аристократия робила в сій справі заходи в двірських кругах, а ті польські політики, які мали славу борців за конституцию, настроювали проти поділу Галичини прихильників конституциї.

Сим польським впливам треба приписати, що перший австрийський парлямент (Державний Сойм), який по коротких нарадах у Відни переніс ся був на дальші наради до чеського міста Кромерижа, укладаючи нову державну конституцию (т. зв. Кромерижський проєкт конституциї), не поділив Галичини на два краї (руський і польський), як сього домагали ся руські посли, тільки рішив, що вона має творити один край.

Але посли першого австрийського парляменту все таки мали почутє справедливости супроти руського народу і не хотіли його зовсім завдати в польську неволю. Отже хоч рішили, що Галичина має творити один край, то одначе рішили також, що має вона бути поділена на 10 округів з окружними соймами, а той поділ на округи має бути переведений „з можливо найбільшим узгляднєнєм національности“. Сей поділ на округи мав ослабити польське пановане над руським народом, бо в руській части Галичини ті округи були би руські, так, що окружні сойми були би органами місцевої руської самоуправи.

Кромерижський проєкт конституциї не ввійшов в житє, бо 4. марта 1849 р. цїсар розвязав перший австрийський парлямент і оголосив нову конституцию для держави.

Як уже було згадано, ся державна конституция з 4. жовтня 1849 р. заповідала, що протягом року будуть оголошені краєві конституциї. Одначе оголошенє краєвих конституций значно спізнило ся. Для Галичини оголошено краєву конституцию 29. вересня 1850 р.

І тепер Галичини не поділено на два окремі краї, як сього домагала ся „Головна Руська Рада“, але за те у внутрішнім устрою Галичини заведено важні постанови на користь Русинів.

Краєва конституция з 29. вересня 1850 р., задержуючи назверх єдність краю, ділить його на три округи: краківський, львівський і станиславівський, себто чисто польський, мішаний польсько-руський і чисто руський.

Начальником краєвої адміністрациї є намісник, але крім нього кождий округ має свого адміністрацийного президента, підчиненого намісникови.

Значінє поділу краю на три округи видно головно в тім, що краєва конституция зовсім не творить одного краєвого сойму для цілого краю, тільки в кождім окрузї заводить окремий сойм, т. зв. соймову курию. Кожда соймова курия є для свого округа зовсім самостійним соймом, значить, в краю заведено три окремі, самостійні сойми. Щоби при самостійности тих трьох соймів зазначити також єдність краю, конституция постановляє, що всі ті три сойми вибирають один спільний Краєвий Видїл. Краєвий Видїл складаєть ся з 18 членів; кождий з трьох соймів вибирає до нього 6 членів. Більшу часть справ полагоджує кождий з трьох соймів зовсім самостійно, а тільки

деякі справи означено як такі, що їх усі три сойми мусять полагодити однаково. А коли-б у таких справах не прийшло між соймами до згоди, тоді справа йде до т. зв. Центрального Виділу, зложеного з 18 членів Краєвого Виділу і з 15 членів, вибраних специяльно в тій цїли по 5 з кождого сойму, отже разом з 33 членів. Центральний Виділ був призначений тільки на те, щоби рішати про справи, які на основі краєвої конституциї мали бути полагоджені однаково в цїлім краю, коли в тих справах сойми не могли погодити ся.

З сього бачимо, що краєва конституция для Галичини з 29. вересня 1850 р., хоч на-зверх задержувала єдність краю, в дійсности дїлила його властиво на три окремі краї: чисто польський (краківський округ), мішаний польсько-руський (львівський округ) і чисто руський (станиславівський округ). Таким чином в чисто-руській части краю Русини були би повними господарями, в мішаній польсько-руській части краю мали би такий голос як і Поляки, а через краєвий Виділ і Центральний Виділ мали би навіть якийсь вплив на чисто польську часть краю (так само як знов Поляки мали би вплив на чисто руську часть краю). Значить, краєва конституция для Галичини з 29. вересня 1850 р. все таки в значній мірі числила ся з домаганєм „Головної Руської Ради“.

Одначе анї державна конституция з 4. марта 1849 р. анї краєва конституция для Галичини з 29. вересня 1850 р. не ввійшла в житє. Цїсарський патент з 31. грудня 1851 р. зніс усї конституцийні здобутки і завів на ново абсолютизм в державі. Так обернули ся в нїщо всї заходи Русинів, щоби при переміні держави з абсолютистичної на конституцийну з Східної Галичини утворити окремий руський край.

IV.

Одначе абсолютизм не вдержав ся вже довго в Австриї. В 1860 р. почато знов заводити конституцийні порядки, а при кінци 1867 р. довершено конституцийної перебудови держави ухваленєм в Державній Радї цїлого ряду основних державних законів з датою 21. грудня 1867 р.

Та при сїй перебудові держави відносини змінили ся на нашу некористь. Не тут місце розглядати причини сеї зміни. Досить буде сказати, що про подїл Галичини тепер не було мови та що вона остала одним коронним краєм під польським полїтичним панованєм.

Що більше, Поляки здобули собі в державі таку полїтичну силу і значінє, що не хотїли вдоволити ся таким станом, який заводили основні державні закони з 21. грудня 1867 р., тільки почали домагати ся ще більшого усамостійненя Галичини, так, щоби вона була майже незалежна від центрального правительства держави і від Державної Ради. Сього домагали ся Поляки в тій цїли, щоби зробити з Галичини щось в родї окремої поль-

ської держави і не допустити наш нарід до ніяких прав, так щоб він знаходив ся в такім самім поневоленю, як у польській державі, і що раз більше польщив ся.

Се своє домаганє висловили Поляки в резолюциї, яку ухвалили в галицькім соймі 24. вересня 1868 р Тепер розпочинають вони боротьбу за здїйсненє сеї резолюциї. В галицькім соймі що року поновляють вони сю резолюцию, а польські посли в Державній Радї ставлять її як внесенє на денний порядок в палатї послів. Ся боротьба Поляків за здїйсненє резолюциї тягнеть ся аж до кінця 1872 р.

Сила і значінє Поляків в Австриї було тодї таке велике, що правительство в один час (в 1871 р. за президента мінїстрів ґр. Гогенварта і в 1872 р. за президента мінїстрів ґр. Аверсперґа) годило ся сповнити ті їх домаганя, тільки в меншій мірі, нїж домагала ся резолюция.

Крім Поляків основними державними законами були невдоволені також Чехи, які домагали ся для „країв корони сьв. Вячеслава", себто для країв, над якими панували колись чеські королї, то значить дла Чехії, Моравії і Шлеска такого правнодержавного становища в австрийсько-угорській монархії, яке дістала Угорщина. Отже ґр. Гогенварт думав сповнити і домаганя Чехів і домаганя Поляків, але проти сього запротестував і мінїстер заграничних справ і президент мінїстрів Угорщини, і ґр. Гогенварт уступив з свого становища.

Його наслїдник, ґр. Аверсперґ, мав знов инакший плян, а саме, щоби сповнити домаганя Поляків і за те дістати від них поміч для зломаня Чехів. На основі виборчого закона з 21. грудня 1867 р. послів до Державної Ради вибирали тодї не виборцї, тільки кождий краєвий сойм вибирав з-поміж себе означене число делєґатів до Державної Ради. Сила Чехів і Поляків лежала в тім, що чеські й польські посли Державної Ради були делєґатами чеського й галицького сойму і вели таку полїтику, яку вели Чехи й Поляки в чеськім і галицькім соймі. Отже ґр. Аверсперґ рішив сповнити більшу часть польських домагань, коли вони за те поможуть йому в Державній Радї змінити виборчий закон в тім напрямі, щоби послів до Державної Ради вибирали не сойми, тільки безпосередно виборцї. Таким способом хотів ґр. Аверсперґ розірвати полїтичний звязок між чеською полїтикою в чеськім соймі і в Державній Радї. Але Поляки не знали, чи на се пристати, бо така зміна виборчого закона розірвала би також полїтичний звязок між польською полїтикою в галицькім соймі і в Державній Радї.

Тимчасом правительство обчислило ся инакше і 10. марта 1873 р. перевело зміну виборчого закона в Державній Радї без помочи Поляків, які усунули ся від голосованя.

За час польської боротьби за здїйсненє соймової резолюциї з 24. вересня 1868 р. корона і правительство давали Полякам що-раз більші права, що-раз більше розширяли полїтичне панованє Поляків над нашим народом, щоби тільки задобрити їх.

Щоби не наражати ся на небезпеку утрати тих прав, Поляки по згаданій зміні виборчого закона до Державної Ради рішили понехати дальшу боротьбу за здійснене соймової резолюциї з 24. вересня 1868 р. і вдоволити ся тим своїм політичним пано-ванєм в Галичині, яке осягнули.

Так запанував у Галичині той правно-державний стан, який панує й доси, стан політичного пановання Поляків у цілім краю, отже й над нашим народом. Хоч наш нарід на своїй прадідній земли, в Східній Галичині, творить подавляючу більшість, то через злучене „королївства Галичини і Володимириї“ з „великим князївством Краківським і князївствами Осьвєнцімським і Заторським“, значить, через злучене руської землї з польською в один край і через віддане політичного пановання в краю Полякам наш нарід не є господарем на своїй земли, тільки підлягає панованю польської меншости.

Так з укріпленєм конституцийного ладу в Австриї укріплено також польське пановане в Галичині над нашим народом.

V.

Але наш нарід не погодив ся з своїм поневоленєм, не признав над собою польського пановання і в найважчі часи польського гнету все лелїяв думку про поділ Галичини, про утворене свого власного краю, в якім міг би свобідно жити й розвивати ся. Візьміть програми всїх наших партий, — і в кождій з них знайдете домаганє поділу Галичини. Читайте наші ґазети, — і переконаєте ся, що кожда з них стояла на тім, що закінчене історичного польсько-українського спору в Австриї можливе тільки через поділ Галичини на окремі краї польський і український. А скільки більших і менших народних віч в ріжні часи ухвалило резолюцию з домаганєм поділу Галичини!

Все те значить, що наш нарід ніколи не забував того, що в 1848 р. вже туй-туй мало бути здійснене, ніколи не тратив сьвідомости, що тільки поділ Галичини і утворене окремого українського краю в Австриї визволить його з польського ярма, дасть йому національну свободу. Тільки, придавлені польським гнетом, який старав ся спинити весь наш розвиток, були ми за слабі, щоб домаганє поділу Галичини поставити на денний порядок державної політики.

Одначе польський гнет не спинив нашого розвитку. Національна сьвідомість в нашім народї зростала, національна культура розвивала ся, орґанізация публичного житя на національній основі обнимала що-раз більші круги нашої суспільности, наша політична сила ставала що-раз більша.

Так дійшли ми в кінци до того, що над нашим протестом проти польського пановання над нами ніхто вже не може перейти до денного порядку, що на наш голос звертають увагу не тільки міродатні круги австрийської держави, але й заграниця. Можна сьміло сказати, що тепер уже цїлий сьвіт знає, що в Га-

личині український нарід бореть ся проти польського пановання, домагаючи ся на своїй земли свободи національного житя.

Так дійшло до того, що тепер „полагодженє польсько-українського питаня“, „польсько-українська угода“ стала — разом з чесько-німецькою угодою в Чехії — найважнійшою справою державної політики. Австрия зрозуміла, що се лежить в її державнім інтересі, щоби погодити Українців з Поляками, значить, сповнити українські домаганя в такій мірі, щоби Українці понехали боротьбу проти Поляків.

Якже має виглядати та польсько-українська угода?

Від заведеня конституцийного ладу в 1867 р. аж до нинїшнього дня Австрия стоїть в періоді політичного застою. В австрийській політиці не бачимо ніякого пляну на будучність, а тільки житє з нинї на завтра. Одиноким виїмком треба вважати заведенє загального, рівного, безпосередного і тайного виборчого права до Державної Ради, але і в сїй справі міродатні круги держави спинили ся на половинї дороги і задержали політичні привілєї пануючих народів, з окрема польську перевагу над українським народом.

Серед таких обставин трудно було думати про полагодженє польсько-українського питаня через поділ Галичини. І тому почало ся переводженє „польсько-української угоди“ тим способом, щоби полагоджувати окремо одну справу за другою, отже найперше полагодити дві найважнійші справи, справу заложеня українського унїверситету у Львові і справу виборчої реформи до галицького сойму, а потім приступити до полагодженя инших справ.

Наші посли думали, що заки прийде час на поставленє й переведенє домаганя поділу Галичини, таким способом полагоджуваня одної справи за другою осягнеть ся сповненє бодай найважнійших наших домагань, домагань, які без поділу краю дали би нам національну автономію в найважнійших областях публичного житя, так, щоби про наші національні справи тільки ми самі рішали.

Так через признанє українській репрезентациї в соймі певних автономічних прав (вибір українських членів Краєвого Виділу, розпоряджуванє сумою, призначеною з краєвих фондів на українські цїли і т. д.), через установленє ключа поділу суми, призначеної соймом на субвенциї, між Поляків і Українців, через управильненє справи викладової мови в народних і середних школах разом з поділом Краєвої Ради Шкільної на дві секциї: польську й українську, через означенє процентового ключа, скільки в краю має бути судиїв, урядників, учителів і т. д. польської і української народности, — через усї ті реформи могли би ми дійти до того, що хоч край не був би поділений, то в найважнійших областях публичного житя наступив би поділ між Поляками й Українцями, так, що Поляки рішали би про свої справи, а Українці про свої.

Такий устрій називаєть ся національно-екстериторияльною автономією, себто національною авто-

номією без териториї, без землї, бо земля, край остає при тім неподілена між два народи. Натомість коли ділить ся край на два окремі краї, так, щоб щождий нарід мав свій окремий край, тодї се називаєть ся національно-територияльною автономією, себто автономією народу на його териториї, на його землі.

Словом, заки прийде час на поділ Галичини, думало ся, що на разї вдасть ся полагодити бодай найважнїйші справи з області польсько-українського спору на основі національно-екстериторияльної автономії і так перевести тимчасову польсько-українську угоду.

Але швидко показало ся, що Поляки не думають про переведенє угоди, тільки про те, щоби Українців як найдовше зводити. Як згадано, на разї мали бути полагоджені дві найважнїйші справи: справа унїверситетська і справа соймової виборчої реформи. Отже що роблять Поляки? Радять, радять над одною справою, так, що вже здаєть ся, що вона вже нинї-завтра буде полагоджена. Аж тут нагло нї з сього нї з того упруть ся тай кажуть: „Нї, сю справу тепер трудно полагодити, берім ся до другої, а як ту другу полагодимо, тодї лекше піде й перша!“ Отже зачинають ся знов польсько-українські переговори в другій справі, які Поляки знов перед самим закінченєм зривають. Так уже кілька років тягнуть ся польсько-українські переговори то про унїверситетську справу то про справу соймової виборчої реформи, — і все без успіху.

Що се значить? Що Поляки нарочно відволікають справу в безконечність, знаючи, що як одна справа буде полагоджена, тодї треба буде полагодити другу, за другою третю і т. д. Полагодженє всїх тих справ скріпило би наш нарід, зробило би його співгосподарем краю, а до сього Поляки нїяк не хотять допустити. Отже старають ся як найдовше проволікати польсько-українські переговори, щоби тимчасом далї панувати над нашим народом.

Ся польська тактика ясно сьвідчить, що Поляки не хотять згоди з нашим народом, що вони хотять тільки над ним панувати. Показуєть ся, що польсько-українська угода без подїлу краю неможлива, бо Поляки не хотять допустити, щоби Українцї на рівні з ними були співгосподарями краю. Серед таких обставин для нашого народу нема иншого виходу, як тільки: або терпеливо зносити польське панованє і приглядати ся комедиї польсько-українських переговорів, або розпочати боротьбу за поділ Галичини.

При тім треба взяти на увагу ще одну обставину. Поділ народів Австриї на пануючих і поневолених і національна боротьба, яка ведеть ся між ними скрізь, де один край заселюють два народи, — а таких національно-мішаних країв в Австриї велика більшість, — довела Австрию майже до руїни. Державна Рада не може радити, бо не допускає до сього національна боротьба між послами окремих народів. Краєві сойми не можуть радити, бо в них панує обструкция послів тої нациї, яка знахо-

дить ся в соймі в меншости. Державні і краєві фінанси в занепаді, і держава і краї попадають в що-раз більші довги. Найважнійші потреби населеня остають незаспокоєні. А сей непорядок у внутрішних відносинах держави відбиваєть ся некорисно на міждержавнім становищи австрйсько-угорської монархії. Инші держави бачать той непорядок і знають що держава, в якій нема порядку, не має великої сили. І тому з австрийсько-угорською монархією инші великі держави перестають числити ся, Дійшло навіть до того, що за границею починають говорити про австрийсько-угорську монархію як про „живого трупа“, який треба розібрати, як колись розібрали польську державу.

Тепер уже й міродатні круги держави починають розуміти, що так далї не може бути, що треба раз на все зробити в державі порядок. А той порядок може бути зроблений тільки тим способом, що буде переведений новий поділ на краї, так, щоби кождий нарід мав свій власний край і був свобідним господарем на своїй землї,

Словом, Австрия мусить вийти з дотеперішного стану непорядку і перевести нову орґанїзацию держави. Не можна знати, коли се зачнеть ся, за рік, за два, чи за пять, — але можна певне сказати, що стоїмо на передоднї великого дїла, на передоднї основної перебудови австрийської держави.

Хвиля сеї перебудови не сьміє нас застати неприготованими. Наш голос мусить бути такий сильний, щоб цїла держава, почавши від монарха, а скінчивши простим виборцем, знала, що доти не буде порядку на сходї держави, доки Поляки й Українцї творять один край, в якім Поляки панують над Українцями, що при перебудові держави Галичина мусить бути подїлена на два окремі краї: польський і український.

Може бути, що Поляки зміркувавши, до чого йде, й захотять перевести якусь польсько-українську угоду, бо їм буде залежати на тім, щоби в хвили, коли прийде до перебудови держави, могли сказати: „В нас, у Галичинї, не треба нїяких змін, бо ми самі погодили ся з Українцями“.

Але ми мусимо памятати, що всяка польсько-українська угода без подїлу краю буде тільки ч а с т и н н и м визволенєм нашого народу з під польського панованя, і тому не можемо за цїну тої угоди зректи ся домаганя подїлу краю. І мусимо памятати, що як занедбаємо відповідну хвилю і при перебудові Австриї не осягнемо подїлу Галичини, то тодї хто знає, чи і коли зможемо осягнути в Австриї наш власний край. І тому мусимо уважати, щоби нас при перебудові держави не поминули, як поминули нас і віддали під польське панованє при перебудові держави в 1867 р.

Очевидно, боротьба за соймову виборчу реформу, за український унїверситет і т. д. має вести ся далї. Але провідною думкою всеї нашої боротьби за сповненє тих і инших наших домагань мусить стати змаганє до подїлу Галичини, до осягненя свого власного краю.

Що було таке близьке в 1848 р,, коли наші діди й батьки що-йно визволили ся з панщизняного ярма польських панів, те чей-же є більше можливе тепер, коли наш нарід в своїм розвитку зробив такий великий поступ.

Зближаємо ся до великих днів, таких, які наша держава переживала в 1848—50 і в 1760—67 рр., коли старі порядки падали і наставали нові. Нехайже ті дні застануть наш нарід приготованим, сильним, щоб ті нові порядки не були заведені без нас і проти нас, але з нами і для нас. Ідім на зустріч тим великим дням, які мають нам принести нову долю, з кличем:

Перебудова австрийської держави на основі національно-територияльної автономії, автономії народів на їх земли.

Поділ Галичини на два окремі краї: польський і український!

Для українського народу на його прадїдній земли, на земли галицько-володимирського князївства, — український край!

Др. Кость Левицький.

Огляд нашої парляментарної діяльности
в 1913. році.

З початком 1913. р. стояла на дневнім порядку нашої парляментарної діяльности: справа українського університету, котра на підставі приреченя президента міністрів ґр. Штірка з грудня 1912. р. мала бути порішена цісарським розпорядженєм в місяци січни 1913. р., але переговори, що заповідали скоре покінченє сеї справи неожидано зістали зірвані з вини правительства і польської сторони. Правительство ґр. Штірка не дотримало даного нам приреченя і на конференциї з 20. січня 1913. р. стануло по стороні Поляків, намагаючись зараз признати польський характер теперішному уніврситетови у Львові та відкладаючи на пізнійший час означенє місця, де має станути наш український університет.

Український Союз парляментарний не міг пристати на таке нарушенє засадничих точок умови, обстаючи при своїм домаганю, що польський характер може бути признаний теперішному уніврситетови у Львові аж тоді, коли вже стане наш український уніврситет та, що наш уніврситет має основуватись у Львові, а не в іншім місті.

В послїдній хвилї уніврситетських переговорів получились проти нас по стороні польській головно пани шляхтичі (консерватисти) і вшехполяки, аби поставленєм твердих условин в уніврситетській справі перебити всякі польсько-українські переговори та з'осібна не допустити до угоди в справі виборчої реформи до галицького сойму, зражуючи українську сторону до всяких переговорів з Поляками.

Перед нами виринуло питанє дальшої політичної тактики: чи з уваги на перерванє переговорів в унїверситетській справі маємо вести дальше переговори в справі соймової реформи, чи нї? Тут переважила політична думка, аби спробувати, чи не дасть ся допровадити до порозуміня з Поляками в справі виборчої реформи до галицького сойму, тому, що ся реформа скріпить наше становище в соймі та дасть нам більше сили до здобутя українського унїверситету.

Наслїдком того відновив намісник д-р Бобжинський переговори в справі виборчої реформи до галицького сойму, котрі покінчились звісною умовою щодо засад соймової виборчої реформи, ухвалених сталою комісиєю для виборчої реформи на засїданю із 17. марта 1913. р. Через цїлий місяць велась в комісиї подрібна розправа над зміною краєвого статута і виборчої ординациї, а також виборчих округів; та коли дїло доходило до кінця — противники реформи: східно-галицькі консервативисти і вшехполяки при помочи польських епископів допровадили до розбитя виборчої реформи та до уступленя намісника д-ра Бобжинського тому, що віденське правительство не здобулось на стільки рішучости і зрозуміня далекосяглости справи, аби перепинити затії противників виборчої реформи і порозуміня обох народів в краю.

Таким способом цїла політична акция знов перенеслась зі Львова до Відня і тут наша парляментарна репрезентация поставила правительству отсї жаданя з приводу розбитя переговорів в справі виборчої реформи до галицького сойму:

1) безпроволочно розвязати галицький сойм;

2) зараз перевести справедливим способом нові вибори до галицького сойму;

3) доложити всїх можливих заходів, аби новий галицький сойм ухвалив виборчу реформу на підставі заключеної умови.

Правительство ґр. Штірка приняло остї услівя, але зажадало від української репрезентациї парляментарної перепущеня фінансового пляну, який тимчасом станув на дневнім порядку нарад парляменту.

Сей фінансовий плян має на метї достарчити нове податкове жерело на покритє підвисшеня поборів урядників і державних слуг, а також на ратованє задовжених краєвих буджетів. В тій цїли має бути підвисшений податок від горівки (з 90 на 140 К від гектолїтра) та особистий доходовий податок від доходів, що перевисшають десять тисяч корон на рік. З тих обох податків має прийти річно 50 мілїонів корон більше нїж доси, а з того йде річно 30 мілїонів на урядників і державних слуг та 20 мілїонів на краєві буджети. Коли отже краєві фінанси, а між ними також галицький краєвий буджет виратуєть ся з біди недобору, тодї панове польські шляхтичі обернуть ся до нас плїчми та скажуть, що їм вже не треба правильних нарад галицького сойму, а виборча реформа може підіждати на пізнїйший час. Тому наша парляментарна репрезентация здержувала наради над фінансовим пляном в комісиї парляменту,

а відтак також з палаті послів, так, що доси переведено в парляменті лиш загальну дискусию над фінансовим пляном, а подрібну розправу відложено на пізну осінь, сподіючись, що до того часу щасливо перейдуть галицькі соймові вибори та дійде до польсько-українського порозуміня в справі виборчої реформи.

В отсих обставинах переведено послїдні галицькі вибори до сойму, котрими розпочав своє правлїнє в краю новий намісник д-р Коритовський, проголошуючи леґальність виборів до галицького сойму. Вислїд сих виборів виказав значний здобуток на користь виборчої реформи по стороні українській, але погіршив вигляди на корисну полагоду сеї справи по стороні польській, бо противники реформи в польськім таборі значно скріплили ся.

А тепер знов внутрішна політика австрийської держави звертає свою увагу на події в Галичині, бо приходить черга на скликанє нововибраного галицького сойму, що має сповнити своє завданє ухваленєм виборчої реформи яко політичного підкладу до порозуміня обох народів в краю.

Перед нами стоїть отверте питанє: чи буде соймова виборча реформа ухвалена в теперішнім новім галицькім соймі та, що станеть ся з фінансовим пляном у віденськім парляменті, зглядно з діяльностю австрийського парляменту?

На се питанє маємо отсю відповідь: ми були би склонні перепустити фінансовий плян в парляменті та в галицькім соймі не робити перепон полагодженю краєвих справ, як краєвий буджет, але передівсїм домагаємось згідного порішення справи виборчої реформи до галицького сойму, бо хочемо, аби управа краю перейшла в нові руки — покликані волею обох народів, на підставі нового соймового виборчого права. Отсе головний пункт нашої полїтики в краю і державі.

Побіч сих двох справ засадничого значіня, то є справи українського унїверситету і виборчої реформи до галицького сойму, наш Український Клюб парляментарний робив також можливі заходи в біжучих справах.

З'осібна, з весною 1913. р. зажадав від віденського правительства ухиленя перепон, які ставлено нашим сезоновим робітникам, що виїздять до Німеччини на зарібки та домагав ся виданя одвітного еміґрацийного закона для уладженя відносин еміґрацийних. Коли минула гроза війни, жадав чим скоршого розпушеня покликаних резервістів. З причини неурожаю з минувшого року домагав ся підмог державних для навіщених повітів, та виєднав квоту одного мілїона корон безпроцентової позички для наших хліборобів на закупно насіня з весною с. р. Відтак виєднав ухваленє закона про увільненє добитої худоби від оплати споживного податку (акцизи). Виєднав від правительства предложенє проєкту закона про увільненє домів з одною або двома мешкальними кімнатами від оплати податку домово-

клясового. Постарав ся для Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові о значнійшу державну підмогу на закупно дому у Львові для приміщеня українського музею і бібліотеки, і т. п.

Вкінци поробив заходи задля признаня значної державної підмоги нашому краєви на поратованє з приводу сегорічних повений і недороду.

Марієнбад, 16. серпня 1913.

Д-р Евген Олесницький.

Торговельна політика і торговельні договори.

В публичнім житю богато говорить ся про торговельну політику і торговельні договори.

Задля інтересів сеї політики приходить нераз до великої боротьби між народами і державами; вони є часто причиною довгих і кровавих воєн. З другої сторони належне упорядкованє торговельних відносин між державами є найкрасшою запорукою добрих відносин політичних, запорукою мира. З сеї причини привязуєть ся в політиці до торговельних договорів (умов) велике значінє і вже цілими літами наперед приготовляєть потрібні материяли до заключеня умов.

Та не лиш для самої держави важні ті умови, але ще більше вони важні для населеня, для поодиноких його верств, а зокрема для рільництва і промислу, бо від того, як в тих договорах узгляднено і поставлено інтереси рільництва і промислу, залежить в значній мірі його розвиток і будучність.

Длятого перед заключенєм торговельних договорів маємо суперечки і колотнечі в парляменті між представниками рільництва і промислу, а таксамо в суспільности і краю між їх орґанізациями.

Тепер стоїмо в Австриї знова перед відновленєм торговельних договорів і то найважнійших, бо також і з балканськими державами, тож слід познакомити наш загал з понятєм, основами і значінєм торговельної політики і торговельних договорів.

Торговельна політика є сумою змагань і средств держави, що мають на цїли скріпити і піднести господарські (економічні) інтереси поодиноких краєвих галузий зарібкованя, а тимсамим економічний стан цілої держави у відносинах до заграниці.

Сила держави лежить в господарській силі горожан, в богатстві народнім, в економічній силі податників і длятого держава при помочи політики торговельної стремить до осягненя найвисших користий для господарства своїх горожан і се в сучасних

державах є нинї головною цїлию заграничної полїтики кождої держави. Цїли торговельної полїтики здїйснюють ся в торговельних договорах, се є в умовах між державами, в котрих порядкують ся взаїмні відносини держав, іменно щодо обороту товарів і взагалї всїх движимостий між сими державами і услівями того обороту.

Давнїйше такі договори заключались переважно разом з полїтичними договорами по скінченю війни між державами. Нинї переважно заключають ся торговельні договори в часї мира в певних відступах часу і вяжуть зі собою всї держави цїлого сьвіта. І якраз длятого, що від тих договорів залежить уклад цїлої торговельної полїтики держав, т. є. придбанє користий для внутрішної державної продукциї і промислу, або жертви з їх сторони в користь заграницї — то вся увага, всї стараня, всї заходи держав ідуть до лише на те, щоб торговельні договори заключати з можливо найбільшою для себе користю.

Який звичайно буває зміст торговельних договорів та о що розходить ся в них?

Як сказано висше, торговельні договори як і цїла торговельна полїтита мають на метї піднести і скріпити внутрішну продукцию і промисл і не допустити, аби на її шкоду розвивалась чужа продукция і чужий промисл, а з другої сторони мають вони також на увазї — хоч в другім рядї — інтерес потребуючого артикулів промислу і продукциї до заспосоєня своїх житєвих потреб.

Не розходить ся при сих договорах — хоч зовуть ся вони торговельними — о інтерес торговлї, т. є. купецького стану.

Щоби продукция (рільництво, гірництво, плеканє худоби і т. д.) і внутрішний промисл могли розвивати ся, треба з одної сторони, щоби був в нутрі держави материял, потрібний до вироблюваня промислових артикулів, як: зелїзо, дерево, уголь і т. п., а з другої сторони, щоби продукция і промисл оплачували ся, т. є. щоби дотичні артикули мали таку цїну, яка покриє кошти і дасть промисловцеви заробок, кортий дає йому удержанє і заохоту до дальшої працї в тім напрямі. З уваги на те є некорисно і непожадано, коли такі сирі материяли, котрих потрібно до переробл̆юваня, вивозять з краю заграницю або знова як із заграницї ввозять до краю в значній масї продукти готові такісамі, які і в нас витворюєть ся і тимсамим обнижуєть ся вартість наших витворів. Одно і друге для краю дуже небезпечне, бо в першім випадку (вивіз сирих материялів) дорожіє сирий материял і підносять ся кошти продукциї, а зглядно деколи стає вона і неможливою, а друге — обниженє цїни наших витворів через ввіз заграничних убиває нашу продукцию, приневолює промисловцїв замикати фабрики і варстати, відправляти цїлі армії робітників, що доводить не лиш до упадку промислу, але ше й до дальших суспільних нещасть, які мусять наступити, коли цїлі маси працюючого люду стають нараз без зарібку.

З другої сторони є корисне і пожадане, щоби таких сирих материялів, з яких наш промисл виробляє продукти, як найбільше

до краю стягнути, а знов таким нашим виробам, яких є в краю богато так, що вони потреби наші вповні покривають, зробити можливим, щоби вони йшли заграницю і там мали покупа за них щоб гріш вернув ся до нашого краю, збільшував наш промисл, уможливлював піднесенє робітничого стану і збільшав богатство народа.

Торговельна політика знає способи, якими при помочи торговельних договорів, мит і цла та відповідного укладу зелізничих тарих може держава запобігати згаданим некористям, а натомісць попирати і спричиняти згадані також користи.

Щодо способів, якими торговельна політика стремить до скріпленя і піднесеня господарських інтересів краєвої продукциї, взагалї краєвого добробуту у відносинах до торговельного обороту із загнаницею, маємо три основні способи або (системи): прогібицийна, вільно-торговельна і протекцийна.

Придивім ся кождій з них зокрема:

Система прогібицийна (забороняюча) лежить в тім, що держава прямо забороняє деякі продукти або вироби із заграниці ввозити або знова деякі заграницю вивозити. Та система нїгде не є строго переведена, вона належить засадничо у всїх державах до історії. Вона і не згідна із сучасним розумінєм і потребами обороту, бо коли би її дійсно переведено, то вона спричинила би повне відграниченє від сьвіта. Нині стрічаємо тут і там лише часткові заборони привозу. Заборони ті пливуть з причин господарських, поліцийних або політичних.

Заборонюєть ся вивіз сирих материялів, щоби запевнити потрібну їх масу і дешевість для внутрішної краєвої продукциї у фабриках, забороняєсь в лїтах неурожаю вивозити збіже і сїно, а на случай війни вивіз коний. З другої сторони забороняєсь також довіз виробів, які можуть фабрики виконати в нутрі держави, а яким заграниця робила-б тяжку конкуренцию; забороняєсь також довіз збіжа і худоби, щоби в краю не спадала ціна тих продуктів і не підривала інтересів рільництва; забороняєсь також і довіз худоби, щоби із заграниці не приходила худоба заражена та не ширила в нутрі краю пошести.

Але сї заборони не творять нинї нїгде підстави торговельної політики, вони є звичайно часові або частинні, і є доповненєм лише або обмеженєм іншої пануючої системи. В торговельних договорах не установляєть ся нинї нїгде виразно такої заборони, а лише переводить ся її в разї потреби побічною дорогою, приміром щодо худоби при помочи так званих конвенций ветеринарийних або при помочи застережень щодо можливих будучих виїмків.

В торговельній полїтиці в Австриї панувала довгі лїта прогібицийна (забороняюча) система Вже в половинї 17-го столїтя стрічаємо закази привозу ріжнородних продуктів із заграниці, а основою тих заборон було стремлїнє не допустити вивозу гроший з краю заграницю. Стремлїнє се було випливом пануючої тодї так званої теориї меркантилїзму, т. є погляду, після котро-

го богатство народне лежало в як найбільшім громадженю гроша, отже також в стяганю його із заграниці. До того йшло заведенє Каролем IV. граничного мита для здержаня довозу товарів із заграниці. Заборони ввозу множились відтак щораз більше. За часів Йосифа II. було до 200 родів товарів, яких зовсім не вільно було ввозити до Австриї, хиба лише виїмково для особистої користи і то за дуже високою оплатою (митом), яке тоді доходило до 60 процент вартости товару. Були часи (з початком 19 го віку), в яких навіть кава належала до тих товарів. З другої сторони була також заборона вивозу деяких сирих продуктів заграницю. В трийцятих роках 19-го столїтя зачали ті заборони зменьшувати ся.

В 1835. р. видано нову митову тарифу (Zoll- u. Staatsmonopolordnung), після якої був заборонений довіз вже 69, а привіз лише 10 родів товарів, чи продуктів. За часів Франца І. був вже в Австриї сильний напір проти сеї системи прогібіцийної, був їй противний навіть Меттерніх, котрий бачив, що вона є важною перешкодою для австрийської заграничної полїтики, але сам цїсар був її горячим приклонником. Однак полїтичні згляди перемогли опір самовладного цїсаря. Полїтичні відносини з Німеччиною не позволили Австриї на окрему торговельну полїтику. Наслїдком того в половині 19-го віку зникає сеся прогібіцийна система з австрийсьої торговельної полїтити й уступає місце протекцийній системі.

Протиставленєм до прогібіцийної системи є система свобідного торговельного обороту. Коли би її як слїд переведено, то вона лежала би в тім, що всї заграничні продукти мають необмежене право ввозу. Були часи і були знавцї господарських справ, котрі такий свобідний оборот уважали за найлїпший і горячо його попирали. Але нинї він неможливий і то з ріжних причин. Передівсім треба би, щоби всї держави згодили ся на ту систему і завели її у себе, а друге треба би, щоби всї держави знесли у себе податки на промисловців, зглядно на купуючих їх вироби. Інакше випало би так, що краєві вироби будуть платити податок, а чужі прийдуть до краю вільні від всякого обтяженя.

Отже для вирівнаня конче треба наложити на вироби, що приходять із заграницї, бодай таке мито якого вимагають податки оплачувані від дотичного виробу в краю. З тої причини повна свобода обороту, знесенє всїх митових лїнїй, було би великою несправедливостю, яка спричинила би руїну краю, а з того тягнула би користи лише хиба сама торговля на велику шкоду краєвого промислу і взагалї господарського житя, тим більше, що тягарі, які поносить краєвий промисл, походять не лише з податків, які безпосередно на нїм тяжать, але краєвий промисл є обтяжений сильно податковою системою держави, вона поносить дальше тягарі з титулу суспільного законодавства і його інституций (обезпеченє робітників, сьвяткованє недїль, устроєнє льокалїв для промислу і т. д.) — отже є справедливо, щоби від чужих, довожених продуктів побирати оплати, остільки, оскільки

держава своїми институциями накладає материяльні тягарі на краєвий промисл. З тої причини при теперішних відносинах про систему свобідного обороту не може бути бесіди.

Трета система — нині в сьвіті панукоча — є система протекцийна. При її помочи сповняє держава дорогою торговяльної політики задачу охорони і піднесеня; се протекция (попиранє) промислу у власній державі.

В першій найнизшій степени і в найвисшім роввитку найвідповіднійша є система свобідної торговлї; — в першій є вона товчком до зросту промислу, а в послїднім є випливом вже вповні розвинених її сил. Але в середнім, перехіднім станї, де край переходить зі становиска хлїборобського до промислового, конечна є система протекцийна, бо інакше сильнійший чужий промисл при вільній конкуренциї зруйнує слабший краєвий і не допустить його до розвитку.

На основі тих поглядів розвинула ся в практиці протекцийна система. Нинїшна наука приймає її на основі засади, що краєвий торг повинен служити краєвому промислови і краєвій працї. Цїлию протекцийної системи може бути загальний господарський розвиток, не хвилева користь купуючих промислові вироби. Очевидно, що переведенє тої системи в практиці не все відповідає тій засадї.

Протекцийна система лежить в тім, що держава анї не забороняє зовсїм вивозу і привозу товарів анї не позволяє на необмежену свободу такого привозу і вивозу, але установляє його услівя для заграничного обороту товарів, котрі примінює до потреб краєвого промислу. А робить се держава при помочи мита і то в двоякій формі: або в формі митово-автономічної тарифи або при помочи торговельних договорів.

Що то є автономічне мито (оплата?)

Держава може односторонно, не оглядаючись на інші держави, постановити митову тарифу і в ній означити довільно мита (оплати) на поодинокі товари, що приходять із загранициї. Така односторонно установлена, без огляду на інші держави, митова тарифа називаєть ся митовою тарифою автономічною (то значить самостійною). Колиж держава установляє мито в порозуміню з другою державою дорогою умови, в якій і та друга держава також рівночасно установляє мито на привіз тихсамих або також інших товарів з нашої держави, тоді маємо вже до дїла не з автономічним митом, а з митом урегульованим дорогою торговельного договору. Одностороння автономічна тарифа означує, які чужі товари взагалї можна привозити до краю, установляє для них висоту мита, означує вивозові мита для краєвих виробів, — все те робить вона самостійно без огляду на інші держави і не вяжеть ся нїчим лиш інтересами краєвого промислу. Держава може після всякої потреби змінити автономічну тарифу так як їй інтерес краєвого промислу наказує і вона щодо сеї зміни нїчим не звязана, а противно тарифи установленої на підставі торговельного договору без призволу дотичної другої держави, з якою договір заключений, змінити не може. Із

сего становиска здавало ся би, що автономічна митова тарифа є найдогіднійша і найкрасше відповідає інтересам краєвого промислу, його опіки та охорони. Одначе автономічна тарифа має також і від'ємні сторони. При помочи односторонних автономічних тариф може держава упорядкувати відносини лише на власних внутрішних ринках, а не може зовсім впливати на ціни своїх виробів на заграничних торгах, отже не може тим способом сповнити головної задачі торговельної політики, яка має на ціли утримувати з хісном для краю і ціни заграничних товарів на своїх торгах і знова ціни краєвих своїх товарів на заграничних ринках. Автономічна або самостійна тарифа не має впливу анї на висоту мита чужих держав анї на напрям митових тариф і взагалї на торгове ьну полїтику чужих держав, не може також корисно впливати на вивіз краєвих виробів заграницю і запевнити йому там опіки та корисних условин. До того, при автономічній тарифі заходить небезпека наглих змін, які не все стоять в парі з інтересами краєвого промислу· Звісна річ, що зміняти тарифи має право парлямент і звісна річ, що в парлямені бувають ріжнородні партиї, представителї ріжнородних господарських інтересів, які безнастанно ведуть боротьбу зі собою. При автономічній митовій тарифі, яку можна довільно зміняти, є покуса для хвилевої більшости скористати з того права для чисто партийного інтересу! Які необмежені шкоди можуть вийти з того для краєвого промислу і господарства! Приходять нинї до більшости хлїбороби і замикають височезними митами всї границї для привозу збіжа і худоби та спроваджують страшну дорожню по містах, завтра приходять до керми промисловцї й отворяють всї границї і нищать в одній хвилї рільників. Автономічна тарифа уможливлює одно і друге і віддає найбільш житєві господарські інтереси населеня в жертву грі полїтичних укладів і полїтичних пристрастий. А се страшно може відбити ся на промислї і господарстві, на інтересах краю, котрих розвиток вимагає забезпеченя тривкого стану і спокою.

Міжнародний торговельний оборот може нинї бути управильнений лише дорогою двосторонних умов, т. є дорогою торговельних договорів.

Цїлию і головним змістом торговельних договорів є з одної сторони установити услівя привозу чужих товарів до краю, а з другої запевнити своїм грожанам право до торговлї заграницею. Торговельні договори мають сповняти опікунчу задачу для краєвого промислу в двох напрямах: охороняють його перед конкуренциєю заграничного промислу, накладаючи на нього відповідні мита, а з другої сторони отворяють йому дорогу на заграничні ринки, реґулючи по змозї найкориснійше для нього довозові мита заграничних держав.

В торговельних договорах є звичайно вичислені всї роди товарів, на які дотичні держави накладають мито при взаїмнім обороті і є подана висота того мита (оплати).

Осібним родом торговельних договорів є так звані договори найвисшого упривілеєня (Meistbegünstigungsvertrag)

т. є такі умови, якими запевнюють себе взаїмно умовляючі ся держави, що одна другій дає в міжнароднім обороті всї найвисші користи, які дає іншим державам, що стоять в торговельній звязи з ними так, що кожда користь, а іменно знижене мита або призвіл довозу, на який згодила ся вже котра держава давнійше для іншої, тимсамим припаде і тій державі, з якою тепер заключаєть ся договір.

Таке найвисше упривілеєнє має велике значінє в сучасній торговельній полїтицї, бо воно забезпечує кожду державу, що не буде гірше трактована нїж другі держави. Така умова входить нинї правильно майже до всїх торговельних договорів. Коли її поставить ся, то само собою не треба вже визначувати мита на поодинокі товари, бо та умова вже сама собою означує, що межи сими двома державами буде обовязувало таке мито, яке кожда з них іншим державам вже признала і то в найкориснїйшій (т. є. найнизшій) висотї, яку вже признано сим іншим державам.

А що полїтичні відносини не все уможливляють заключенє торговельних договорів з усїми державами у сьвітї, длятого кожда держава мусить мати свою автономічну (самостійну) тарифу, яку примінює до тих держав, з котрими торговельного договору не заключила. Таким способом має кожда держава звичайно дві митові тарифи: одну автономічну для держав, що не стоять з нею в договорі, а другу для держав, з якими стоїть в торговельній звязи. Перша називаєть ся також тарифа ґенеральна (або загальна) і є висша, т. є містить в собі висші мита, а друга називаєть ся тарифа конвенціональна (договірна) і має очевидно низші мита, які є признані державам, що стоять в договорі, які дали при заключеню договору очевидно відповіднїйші за се уступки свому торговельному союзникови.

Тепер треба приглянутись, як орудують держави представленими висше способами торговельної полїтики з огляду на рільництво і якого примінeня тих способів вимагає **розвиток рільництва і його корисний стан.**

Успіх і поступ рільництва залежить передівсїм від висоти доходу, який приносить рільникови його праця. А сей дохід знов залежить від цїни, яку одержить він за свої рільничі плоди, отже передівсїм за збіже і за худобу. Від сего доходу залежить однак не лише само рільництво, т. є. рільнича продукция (плоди) але богато інших родів продукций, не лише доля рільника і його родини, але й многих кругів з ним звязаних. Упадок рільництва, спричинений низкими цїнами худоби і збіжа не є лише нещастєм яке дотикає самих рільників, але є загальним суспільним нещастєм, котре вимагає заради цїлої суспільности, отже держави.

Ті способи заради і поратунку лежать між іншими також в торговельній полїтицї. Потреба охорони рільництва перед наглими і великими знижками цїн рільничих плодів стала пекучою особливо в другій половинї 19-ого столїтя. Передтим були в рільничім господарстві зовсїм інші відносини. Як прийшов неурожай,

то за се була висша ціна, бо не було теперішної густої сїти зелїзниць, котрими можна би було довезти збіже з чужих країв; як знов була низка ціна, то за се було більше збіжа і паші, одно покривалось другим. Впрочім рільниче господарство було тодї ще переважно так званим господарством природним, в котрім лише часть плодів ішла на торг, а більшу часть спотребовувано в господарстві. Господар купував мало; землеплоди перероблювано на місци і заспокоювано безпосередно потреби господаря і його родини. Ще не зовсім старі люди між нами тямлять ті часи, де в середних господарствах, як наприклад в наших попівських родинах всї майже потреби на поживу й одїж заспокоювалось з плодів і витворів власного господарства. Ходило ся в білю з власного полотна, часто навіть в одежі з робленого дома сукна, сьвітилось сьвічками лоєвими, дома зробленими, їло ся то, що дало господарство з виїмкою кави, чаю, цукру і часом куповано мясо, — пило ся домашні меди, вишняки і т. п. Так було в середних господарствах, а що-ж доперва в селянських!? Тут господарство само заспокоювало безуслівно всї потреби господаря. Таксамо і кошти господарства, як робітник, служба, машини, інвентар, лише в незначній части покривало ся готівкою. Слуги брали платню в збіжу й одежі, робітники в жнива робили за сніп, худоба ховалась дома, а навіть прості штуки з мертвого інвентаря робив сїльський майстер часто за винагороду в землеплодах. Гріш мав значінє другорядне і взагалї невелике. Длятого і зміна в цїнї землеплодів не мала на відносини рільництва значного впливу і знижки тих цін не спроваджували нещастя.

Інакше уложились відносини в рільничім господарстві в другій половинї 19-ого столїтя і поставили його нинїшне становиско на зовсім інших основах. Природне господарство замінилось в грошеве господарство. Нинї господар плекає землеплоди на торг і нинї заспокоює господар свої потреби, купуючи на торзї вироби промислу. Буває так, що нераз хлїбороб навіть хлїб до хати купує в містї. Нинї і кошти хлїборобства: слуги, робітник, мертвий інвентар, все платить ся грошем. Нинї отже гріш в рільничім господарстві має перворядне значінє і длятого зниженє доходів рільника, спричинене упадком цін землеплодів є нинї руїною для рільного господарства. А причини сеї знижки цін стали дуже численні і ріжнородні. Біржа (грошевий торг), тарифи зелїзничі, відносини монетарні, вартість гроша, конкуренция чужих країв, все те рішає про долю рільника і несподївано нераз спроваджує на него тяжке положенє, яке часто доводить його до руїни. Рільник в потї чола обробить землю, засїє, земля уродить і здавалось би мусить оплатити його труди, а тимчасом спекуляция на біржах, спричинена нераз полїтичними впливами, тарифи зелїзничі, корисні для збіжа чужого краю, — спричинюють без його вини штучно знижку цін його землеплодів і рішають про його долю. Проти таких впливів рільник стоїть безрадний і безпомічний, не може навіть асекуруватись від них так як асекуруєсь від граду або огню. Тут повинна асекурувати його

держава при помочи відповідної торговельної політики і при помочи відповідного застосованя способів сеї політики.

І дійсно така охорона інтересів рільництва дорогою торговельної політики розпочалась в другій половині 19-ого століття в тих державах, в яких рільничий стан зумів здобути собі які такі політичні впливи і приневолив верховодячих політиків числитись зі собою, або, де політики зуміли зрозуміти високе суспільне значінє хліборобства, а передівсім у Франциї, Німеччині й Австриї. Держави ті вступили на дорогу охоронної митової політики рільництва. Сю політику виконують згадані держави, передівсім, накладаючи привозове мито на збіже, яке ввозить ся до краю з чужих держав, а се на те, щоби здержати упадок цін збіжа в краю, котрий наступив би, коли би чуже збіже, котре заграницею більше зародило, або котрого кошти управи заграницею низші, робили конкуренцию краєвому збіжу. Очевидно, що такі збіжеві мита лежать в інтересі рільника, але противні є інтересам міської людности, яка хоче дешевого збіжа. Длятого заступники міського населеня головно социяльні демократи голосно домагають ся скасованя тих мит, щоби збіже подешевіло і хліб був дешевий.

Се жаданє справедливе, однак має свої границі, а сею границею є передівсім згляд на се, щоби знижка не була така велика, аби її рільник не міг видержати. Бо як вже висше згадано, упадок рільника спровадить також посередно упадок робітника, і йому не поможе, що хліб буде дешевий, коли не буде мав за що його купити. Тут однак повинна бути властива міра. Мита не повинні бути такі високі і йти так далеко, щоб аж підносили ціни збіжа; сповнять вони свою задачу, коли не допустять до занадто великої його знижки і тут поле для розумної торговельної політики, щоби не йшла анї в однім анї в другім напрямі задалеко й уміла погодити суперечні інтереси, зглядно зменьшити ті суперечности.

Коли щодо збіжевих мит можуть зі становиска інтересу наших хліборобів заходити деякі сумнїви, то далеко яснїйшою є справа привозу худоби із заграниці.

Справа та нинї є важним політичним питанєм, особливо з огляду на балканські краї. В послїдних лїтах стояла справа так, що Австрия не допускала привозу худоби з балканських країв, до котрих належать: Сербія, Болгария, Румунія, Чорногора, а дальше Туреччина і Греция. З уваги, що в тих краях є худоби богато, а фабрик мало, то сим краям залежить на тім, щоби вони могли свою худобу збувати в Австриї, а промисловцям, фабрикантам і купцям австрийським залежить на тім, щоби могли в тих краях продавати свої вироби. За тим стоять і робітники промислові, бо в їх інтересі лежить очевидно, щоби промисл розвивав ся і міг їм дати лїпшу платню і взагалї лїпші условя працї. З другої сторони робітники і взагалї мешканцї міст стоять за допущенєм привозу худоби з країв балканських ще і длятого, що сподївають ся, що тим способом спаде цїна худоби в краю, отже подешевіє і мясо. А рільники знова противні сьому якраз для-

того, щоб худоба не подешевіла, бо в многих сторонах худоба для рільника то одиноке, що оплачуєсь в господарстві. Зрозуміла отже річ, длячого рільника противлять ся таким договорам Австриї з балканськими краями, котрі в заміну за допущенє виробів австрийського промислу до балканських країв допустили би привіз худоби звідтам на наші торги. Заходам послів парляменгарних, що стоять за рільниками, а до котрих належить цілий наш Укваїнський Клюб, удало ся доси спинити отворенє границь для живої худоби, а стало на тім, що при відновленю торговельних договорів з Румунїєю в 1909. р. і зі Сербією в 1910. р. призволено на привіз мяса з обмеженого числа штук худоби, наприклад зі Сербії 50.000 штук свиний а 20.000 волів. Привіз мяса з обмеженого числа штук не є для хліборобів такий шкідливий, як худоби живої, але і сєй привіз впливає некорисно на цілу і стан худоби в краю. Тепер заносить ся ще на дальші уступки в користь балканських країв, котрі по війнї з Туреччиною стали більші і сильнїйші і при заключеню нових договорів будутьэставиги що висші вимоги до Австриї, а промисловці наші кричать вже нині, що ті їх услівя треба приймити й узгляднити, бо інакше на балканські краї не допустять нашого промисли і його товарів.

Що се полїтика для інтересів нашого рільництва дуже небезпечна і грізна, сього не треба доказувати. Вже угода з Угорщиною заключена в 1907. р. була для сих інтересів у високій степени шкідлива, бо признала Угоршині далекойдучі ветеринарийно-полїгичні полекші, які позволили їй збільшити значно довіз худоби на австрийські торги. З другої сторони торговельний договір Австриї з Німеччиною обмежив значно довіз худоби з Австриї до Німеччини. Оба сї діла австрийської полїтики спровадили вже досить некорисний стан для нашого рільничого господарства.

Договори з балканськими державами можуть значно більше ще некористий спровадити, бо грозять нашим торгам повним заливом мяса, зглядно худоби балканської. А се передівсїм не є оправдане дїйсними потребами і господарськими відносинами. Се є економічним нерозумом улекшувати приплив до краю таких річий, яких край самий має у вистарчаючій скількости до заспокоєня своїх потреб. А в Австриї є худоби власної стільки, що вона без довозу із заграниці цїлком вистарчає на заспокоєнє місцевих потреб. На кождий спосіб є у нас услівя для значного ще розвитку сеї галузи господарства і розумна економічна полїтика повинна б підмогами зі сторони держави піднести се плеканє, а не убивати його допущенєм конкуренциї заграничної худоби.

А допущенє худоби з балканських держав криє в собі і дальші небезпеки з ріжних причин. Одною з найважнїйших є небезпека затягненя зарази на худобу. В балканських краях панують безвпинно ріжнородні пошести на худобу. Ветеренарийні відносини там дуже неупорядковані, бо балканські краї стоять отвором для худоби з Росиї і Туреччини, де є жерело невгасаючих

пошестий. В Сербії лежить торговля худоби переважно в руках циганів, котрі мають сприт в пересиланю зараженої худоби. Зі Сербії, коли в давнійших часах границя була отворена, дісталась до Австриї пискова і ратична зараза рогатої худоби і помір безрог, котрі то зарази спровадили в Австриї рільникам шкоду на многі мілїони. Небезпеки зарази не ослаблює і не виключає навіть довіз самого лиш мяса з худоби забитої. Пошесть худоби затягаєсь не лише через саму худобу, але і через предмети, що стикають ся з худобою, особливож через мясо, яке походить із зараженої худоби, котра яко призначена до людського ужитку не може підпадати лїкарському очищеню.

Допущенє ввозу мяса — як сказано — мусить знизити ціну худоби в Австриї, а грозить се особливо Галичинї, котра перша в таких случаях відпадає з великих ринків худоби в державі. А через се плеканє худоби перестає оплачуватись.

Такий збільшений привіз худоби або навіть лише мяса із заграниці навіть і зі становиска промислу і робітників не представляє таких користий, як вони собі уявляють, а противно криє і для їх інтересів поважні небезпеки Промисловці кажуть, що як в заміну за допущенє худоби балканські краї отворять границю для промислових виробів, то вони на тім більше зискають. Се є лише агітацийний клич, а в дійсности виглядає справа троха інакше. Передівсїм підставою і головним услівєм розвитку кождого промислу є запевненє собі внутрішних ринків торгу, т. є. запевненє між самим населенєм краю достаточного числа купуючих. На заграничні торги спускатись і на них опирати свою будучність промисл не повинен, бо на тих торгах жде його тяжка боротьба з конкуренциєю промислу інших держав, котрі мають кориснїйші услівя для промислу, — держав, що мають кольонїї, торговельні кораблї, зглядно устроєні торговельні пристани. З такими державами як Анґлїя, Франция, Нїмеччина або Америка тяжко нашому австрийському промисловцеви іти на взаводи заграницею і він в першім рядї повинен оглядатись на місцевих краєвих купуючих. А з того становиска не буде в його інтересї ослабленє їх сили купна, котра мусїла би наступити через отворенє границї для худоби і знищенє так численних краєвих купуючих, якими є рільники, з другого боку знов скріпленє заграничних рільників, допущених на наші торги, — мусить кинути заграницю грубі мілїони наших гроший, а збільшене тим способом богатство народне заграничних країв скріпить і піднесе там промисл, який відтак тим успішнїйше випре наш промисл з торгів свого краю. Таким способом наш промисл, стремлячи до отвореня границь для худоби, сам собі приготовляє конкуренцию в піднесенім через те промислї заграничнім. Вкінци неоправдані надії міських робітників, що через отворенє границь буде мясо дешевше. Ми мали недавно, часи, в яких цїна худоби дуже була упала, а ціна мяса помимо того удержала ся в первісній висотї.

Таким способом отворенє границь мало би сей наслїдок, що збогатились би заграничні продавцї худоби і безрог і наші різники та продавцї мяса, знищений був би рільник, а міський

робітник не мав би з того ніякого хісна. Із сього видно, що чисто річеві, господарські причини промовляють проти отвореня границі для ввозу худоби і що вони независимо від полїтичних причин оправдують становище, яке займив в тій справі наш Український Клюб парляментарний.

Такесаме становище мусить він очевидно займати і дальше, як прийде до нових торговельних договорів.

Д-р Евген Левицький.

Україна в міжнародній полїтицї.

Жадаєте, Пане Редактор, щоб я написав до Вашого Календаря про значінє й ролю України в міжнародній полїтицї. Особливож цікавить Вас питанє про Україну з огляду на послїдну, щойно минулу балканську заверюху.

Питаня, які Ви менї поклали, дуже трудні і простїть, коли може не вповнї Вас вдоволю моєю відповідю. З'осібна щодо балканської заверюхи та викликаних сею заверюхою загально-европейських потрясень, то про ролю України в круговоротї отсих потрясень тяжко взагалї говорити. Україна мала в о д н у х в и л ю сих заворушень своє знаменне значінє і про се я скажу ще на прикінцї сеї статї, та вага нашого народу в міжнародних напруженях визначилась тут тільки дуже несьміло і в надто загальних обрисах — се були наче натяки, ледви тїни-предвісники тої ролї, яку згодом, набравши сили, відіграє колись напевно наш нарід в будучности серед подібних відносин на міжнародній аренї.

Та далеко тяжше представити ролю, яку відіграв наш нарід в міжнародній полїтицї, коли йде о далеку, історичну м и н у в- ш и н у. Раз тому, що наше історичне житє виказує взагалї великі зміни, а подекуди і прогалини, а відтак длятого, що наші історики, товмачі нашої бувальщини, мало що звертали уваги на сю сторону нашого історичного бутя та питанє про кождочасний вплив міжнародних змагань і відносин на долю України лишили майже нетиканим. Пишучому на сї теми приходить ся отже робити на ґрунтї ще зовсім не торканім і необробленім, блукати ся в темнотї та говорити про річи, про які сказано покищо дуже мало, або й не сказано нїчого. Отся трудність тим більша, що рамцї сеї статї вельми обмежені і можна сказати все потрібне тільки в дуже загальних натяках.

* * *

Нашому народови рішила доля заняти величезні землї на м і ж н а р о д н і м п р о с т о р і, який від границь середної Европи веде до Ч о р н о г о м о р я, і т и м г о л о в н о в и- з н а ч а є т ь с я п р о т я г о м в і к і в у с я н а ш а р о л я в м і ж н а р о д н і й п о л ї т и ц ї.

Вже в княжім періодї, в часи нашої державної независимости, визначилась отся роля української землї дуже виразно. То-

дїшна Русь вела оживлену торговлю з Грецією, а її торговельні й загалом міжнародні зносини сягають почерез висунені аж над лимани Дніпра і Днїстра, грецькі оселї — Херзон, Ольвія і Тіра — аж до Царгорода...

Як би була Русь-Україна остала ся паном, володарем сього великого простору, то була б вона нинї рішаючим чинником на цілім полудневім Сходї Европи, — так як з другого боку упадок державної самостійности зробив з українських земель терен міжнародної довговікової боротьби сумежних народів, змагаючих до того, щоб заволодїти сим простором та найти приступ до Чорного Моря.

Вже на самім початку державного житя Руси-України творить ся осередок для сеї великої міжнародної ролї — Київ, столиця на берегах могучого сплавного Днїпра, матїр руських городів. Звідси засновують ся нитки культурного й торговельного під'єму, що лучать Україну-Русь з далекою Грецією. Другий шлях іде помостом між Чорним і Каспійським морем та лучить наші землї з малою та осередною Азиєю. Але князї суздальські вже в той час дивлять ся заздрим оком на зріст Києва та переможний вплив великих князїв київських. Починаєть ся конкуренцийна гра, княжі межиусобиці, яким пособляють хижацькі напади татарських орд і Половців. Полїтичний і культурний осередок житя полудневої Руси переносить ся згодом наслїдком сих некорисних условин з Києва до Галича, з области Днїпра на Днїстер, а з тим робить ся перший вилім в історичній роли, яку могла відіграти Україна на сходї Европи. Осередок державного житя відсуваєть ся осьтак від природного осередка України, від природного осередка України, від серця її державного орґанїзму, лишаючи великі простори конечної орґанїзациї; сей осередок українсько-руської держави пересуваєть ся на межі великої териториї, ще й до того на терен погранича, де стирали ся напори західно-славянських племен і де здавленє й сього осередка було тільки питанєм часу...

Слабку пограничну галицьку стїну, яка мала хоронити усю українську національну територию від навали з заходу, звалили перші Поляки. Польщу перли від заходу Нїмцї (відоме „Drang nach Osten") а наслїдком сього напору була навала Польщі на Русь.

Польща Пястів врізувалась на захід та західну північ аж по Балтийське море, бо кромі Малої і Великої Польщі обіймала ще й Шлеск, Поморє та землї Славян полабських. Була се велика територия, яка сягала з одної сторони від Лаби (Ельби) по Вислу, з другої від Балтийського моря аж по Судети. На жаль, бо се відбило ся відтак на судьбі нашого народа — отся Польща „Болеславів" (Хороброго й Кривоустого) не вспіла устояти ся перед напором Нїмців, хоч мала на метї сотворити велику державу західної Славянщини так як наша державна Русь мала на метї сотворити державу східної та південної Славянщини. Вже в XIV. столїтю ролю граничної сторожі проти Нїмців перенимає Чехія за пановання могучого Вячеслава, котрий прилучує

польський Шлеск до своєї держави. Поряд з тим оселюєть ся „Хрестовий орден“ німецький на териториї між Велико-Польщею а Поморєм (так зване „Мазовше“) і загортає поволи під свою власть також поморські краї. Польщу відсувають поволи зовсїм від Лаби й Одри і столочують її на область Висли, звідки вона мимохіть пересуває осередки свого державного житя на полуднє і схід. Лїквідация панованя Польщі на областях західної Славянщини відбуваєть ся протягом XIV. і XV. столїтя а кінчить ся по хвилевім успіху за Казимира Ягайлонця, в часах нещасного пановання Жигмонта I (1506—1548). Чехію й Угорщину забирають під свою власть з причини нерозумної політики Поляків, що кинули Чехів на поталу Нїмцям, Габсбурґи, а Прусию остаточно Нїмцї, перетворюючи її за згодою Поляків в дїдичне князївство німецьке під владою Альбрехта Бранденбурського (1525 р.) та його наслїдників (1563 р.).

В перемінах, які довершили ся протягом XV. і половини XVI. столїтя, був рік 1525. роком перелому, як се говорить ся — роком „феральним“ (злощасним). В сїм роцї Чехія, полишена осібняком, упала на Білій Горі та запечатала раз на все політичну самостійність західної Славянщини, а в ряд з тим доконуєть ся переміна східної Прусиї, що стояла під управою „Хрестового ордена“, на дїдичне, сьвітське „князївство пруське“. Польща над Балтийським морем і над Одрою с к і н ч и л а с я, а її сили звернено усїм фронтом на схід. Можна сказати, що з отсим поворотом довершив ся також і з в о р о т в м і ж н а р о д н і й п о л ї т и ц ї т о ї ч а с т и Е в р о п и, д о к о н а в с я н о в и й у к л а д м і ж н а р о д н и х с и л, я к и й к л а д е т ь с я в о с н о в у д а л ь ш о ї і с т о р и ї с х і д н о - е в р о п е й с ь к и х к р а ї в т а д е р ж и т ь с я ч е р е з ц ї л і т р и с т о л ї т я, бо аж до розбору Польщі, який і був його остаточною лїквідациєю.

Поворот Польщі на Схід став, очевидно, великим нещастєм для України і в тім значіню рік 1525. був роком „феральним“ також і для нашої вітчини.

*

*   *

В пересуненю сил, яке послїдувало протягом XV. і половини XVI. столїтя, боротьба Литви з Польщею за пановань на українсько-руських землях має значінє лише підрядне. Литву взяли в два огнї Нїмцї і Москва, — від заходу і сходу — тож не диво, що Литва стала намагати ся поширити свої впливи на полудни, на руській Волини й Поділю, де стрінула ся з випираною знад Балтику й Одри Польщею. Одначе Литва не могла видержати суперництва з „державою Болєславів“, яка завдяки католицько-аристократичній пропаґандї стала де-далї притягати до себе і литовську аристократию та її польщити. По упадку Галича знайшли отже українські землї на хвилю новий захистний мур в змаганях Литви до державної самостійности, але сей мур не вспів на довго устояти ся. Воєнні походи Витовта і Свидригайла, помимо хвилевих успіхів, скінчили ся вкінци неудачею, а думка сполуки обох держав, Литви й Польщі, задля відпору Прусиї й Москви взяла

верх над змаганєм Литовців до державної окремішности. „Ідея Ягайла“ побідила, а в місце литовських намісників на Руси, в роді київського Гаштовта, заняли їх переємники — польські старости та воєводи.

Бунт Глинського і деякі поменьші заворушеня в Галичині се послідні заходи поневоленої вже України сього часу, щоби збути ся польської, але і литовської самовлади. Та на жаль, і сї бунти не вдали ся і Україна увійшла в новий уклад міжнародних відносин в другій половині XVI. столітя без всякої змоги відпору й національної орґанізациї.

* * *

Другий великий період міжнародної політики на Сході Европи, на який складаєть ся друга половина XVI, та XVII. і XVIII. століте, знаменують два моменти — се борба о решту полудневих і східних берегів Болтика та борба о приступ до Чорного Моря. Творять ся на сих величезних просторах наче два вузли всесьвітної політики, два осередки, коло яких зосередоточують ся всї змаганя сумежних народів і ведеть ся вікова боротьба за пановане над европейським Сходом від Волги й Дону аж по Карпати та Вислу.

В межичасї доконуєть ся зміна також і на полудневім сходї Европи. Татарські орди розпадають ся, стара Византия із забором Царгорода в 1543. р. паде остаточно, а її землї загарбує побідоносна Туреччина і отся держава входить тепер також в гру, оскільки йде о власть над Чорним Морем та на прилежних до моря українських землях.

Боротьба о Балтик розгриваєть ся між трома державами: Швециєю, Польщею й Москвою та кінчить ся в 1709. р., коли нещасний похід Карла XII. завершив ся погромом Шведів під Полтавою. Карло XII. мусів ратувати ся утечею, а сила Шведів була раз на все зломана. Договір в Ништадї (1721. р.) був вже лиш формальним закінченєм сього погрому, який видав майже все побереже балтийського моря в руки Петра Великого. Боротьба за Чорне Море протягнула ся трохи довше, перетривавши ще майже ціле XVIII. століте, поки розбір Польщі не поклав і їй кінця та не віддав майже всю Україну в руки російської держави.

Яка-ж була роля України в сїм віковім міжнароднім бою? Можна сказати, що була се роля мяча, киданого з рук до рук напираючими суперниками. Такої ролї видержати Україна не була всилї. Безперервні майже напади то із заходу, то зі сходу, а час-до-часу і від полудня нищили всякі завязки всенародної орґанізациї та довели край до „руїни“. І се було нещастєм в історичній долї українського народа, що прийшлось йому опинити ся на перехрестю серед могучих супротивних змагань трох сумежних держав, не могла нї національна орґанізация України, нї її політика. В козацтві творить собі вправдї Україна орґанізацию, в якій думка національної державности найшла собі захист, але ся, переважно станова орґанізация не вспіла розви-

нути ся до величи повної орґанїзациї і вже тимсамим не була в силї забезпечити Україну від чужосторонного напору. „Під чию власть маємо пійти“ — „під чию руку стати“ — отсї характеристичні слова повертають ся в устах козацьких гетьманів та козацької старшини в усїх майже скрутних положенях, і вони є мимовільним самопризнанєм неможности зі сторони козацтва дати Українї достаточний захист перед її суперниками.

Та ще гірше від державної орґанїзациї України, конечної условини в міжнародній борбі за повну національну самостійність, стояла її загранична полїтика.

Україна душила ся прямо в обіймах польсько-московських, але щоби у своїх оборонних плянах глянути поза Варшаву й Москву, глядати союзника у подальших володарів і держав, що одиноке було розумне зі становища українських інтересів, — на се у проводирів козацтва не було, на жаль, нї розуміня нї таланту. Українські полїтики хитають ся за увесь час між Москвою і Польщею, то ідуть на службу Москві проти Польщі, то на службу Польщі проти Москви, хоч не бачать, що йдуть тимсамим на руку таки своїх ворогів, котрі тільки й пильнували того, щоб мати вільний доступ на Україну та забезпечити там своє пановане! І бачимо дивне диво, що коли навіть чужі звернули увагу на військову могучість козацтва, коли раз Шведи то знов Німцї, а навіть Семигород та впливова у свій час република венецька піддобрюють ся „славним українським гетьманам“, щоб намовити їх до союза проти ворогів України, то наші гетьмани не знають, що з тим робити і прогайновують корисні положеня, які сама доля давала їм в руки в боротьбі з противниками.

Полїтичний талант виявили тільки два гетьмани: Дорошенко і Мазепа, але й тут показало ся, що загал козацтва не був настільки полїтично сьвідомий, щоби полїтичні пляни отсих двох гетьманів України увінчали ся успіхом. Дорошенко розумів, що нї Польща нї Москва не дадуть захисту Українї і що з трох напираючих на Україну держав одна Туреччина надавала ся до того, щоб піддержати Україну в міжнародній боротьбі з Москвою та Польщею. Вправдї й отоманська Порта бажала собі зверхництва над українськими землями, але зверхництво се було і могло бути тільки формальне — раз що, Туреччина була єадалеко віддалена від сих земель, а відтак і тому, що була сама державою слабко зорґанїзованою, яка полишила взагалї поневоленим нею народам повну самоуправу, а вдоволялась плаченєм гарачу чи податків та признанєм її зверхности. Думка Дорошенка була отже ґенїяльна і мало бракувало, а булаб принесла Українї визвіл з ляцької та московськовської неволї. Договір бучацький (1672. р.) й угода з Дорошенком принесли навіть на короткий час майже повну независимість України, але нарід був полїтично незрілий та видячи в Турках лише „клятих бісурмен“, що нївечать „нарід християнський“, задавив проблиск національної волї власними руками.

Те, що стало ся з Дорошенком з огляду на союз з Турками, тесаме склалось відтак і з Мазепою, коли сей великий

гетьман і диплльомат України увійшов в союз зі Швециєю. Для української черни Шведи були мало-що не такі-ж „нехристи“ як і Турки чи Татари, а навіть і старшина козацька (Скоропадський!) не була в цілости настільки політично сьвідома, щоб зрозуміти усю вагу союза зі Швециєю в боротьбі України з Польщею та Москвою. Про сумний вислід дипльоматичних заходів Мазепи не треба хиба тут подрібно розводити ся. По нещасній для нас битві під Полтавою Росия стала паном над Балтийським морем, таксамо по упадку політики Дорошенка одержала вона вільний шлях до постепенного забору України аж по Чорне Море.

* * *

Андрусівським договором, невдачею під Полтавою та договорами Москви з Туреччиною в першій половині XVIII. століття була доля України припечатана, а її імя никло поволи з памяти Европи.

Україна прокинулась справді до нового житя щойно в половині XIX. віку тай то серед змінених політичних обставин, які приніс зі собою розбір Польщі та віденський договір.

З карти Европи пропала Польща, а українські та польські землї опинились головно в руках російської держави, що запанувала всевладно над цілим европейським Сходом.

Ролю Польщі обняла почасти Австро-Угорщина, але роля ся значно відмінна, бо і положенє Австро-Угорщини інакше ніж було Польщі, вбитої клином між Німеччиною й українськими землями.

По війнї під Кенїґрецом та франкфуртськім договорі усунено Австрию з Німеччини і звернено її фронт — як колись Польщі — на схід, але сей зворот має зовсїм інше значінє, таксамо інший є національний склад Габсбурської монархії та її міжнародне положенє. Австро-Угорщина занимає головно область Дунаю і торговельне житє австро-угорської монархії звернене на полуднє, а не на схід. Вже прилученє Дальматиї до Австриї зробило її в части балканською державою, а окупация Босни і Герцеговини доконала решти. Берлїнський договір та політика Андраші і Бісмарка дала формальний вислів тому внутрішному напрямови політики Австро-Угорщини, якої точкою тяжкости є Балкан та Адрийське море.

Німецько-мадярська державна спілка, що і внутрі виявилась у формі звісного дуалїзму, глядить ринків збуту для свого промислу на балканськім півострові і в тім змислї є вона передною сторожею Німеччини в її змаганях до опанованя усього торговельного шляху через Балкан аж до Малої Азиї.

Тільки через Галичину, прищіплену до Австро-Угорщини поза Карпатами, звертаєть ся монархія Габсбургів також на схід, хоч лише в другій лінії, бо отсей фронт лежить поза головним руслом її міжнародної політики і не входить сам про себе в політичні міркованя правлячих кругів монархії з огляду на її будучність.

Галичиною інтересував ся й інтересуєть ся Відень остільки, оскільки розходило ся та розходить ся о забезпеченє сього краю для династиї Габсбурґів, а таке забезпеченє найдено за підшептом мадярських та польських маґнатів в тім, що віддано вкінци Галичину під власть і управу Поляків.

Звернути свій фронт на схід та переняти ролю, яку відгравала колись Польща у відношеню до українсько-руських земель Австро-Угорщина не думала ніколи, навіть і тепер, в часї балканської заверюхи, коли відносини з Росиєю незвичайно напружились, а російсько-австрийська війна висїла вже на волоску.

З того загального погляду на міжнародну полїтику Австро-Угорщини виходить, що українське питанє не входило в пляни полїтиків Австро-Угорщини і тим пояснюєть ся, що Українців у Галичинї віддано без всяких сумнївів та застережень на поталу Полякам.

Положенє трохи змінило ся, коли Росия з мести за анексию Босни й Герцеґовини витворила проти Австро-Угорщини „балканський союз" і коли сей союз віднїс перші побіди над Туреччиною. Австро-Угорщина налякала ся, що її і так слабкий вплив на балканськім півострові буде раз на все зломаний, а шлях її до Солуня безповоротно замкнений. Тодї то війна з Росиєю увійшла зовсїм поважно в плян австро-угорської міжнародної полїтики, бо тільки через Петербург могла Австро Угорщина дійти до деякої зміни відносин на Балканї на свою користь.

Потреба чи небезпека війни з Росиєю пригадала також Україну та українське питанє. І тодї упали знаменні слова монарха до української парляментарної репрезентациї з нагоди розправи над воєнними предложенями, яких вістрє звернене було далеко поза границї Галичини.

Повторило ся те; що в меньших розмірах мало вже місце в 1888. р., коли то війна Австриї з Росию висїла також на волоску...

Так то Україна пригадала ся по довгих роках перерви Европі яко мимовільний чинник міжнародної полїтики, яко сила проти Росиї, що тільки завдяки посїданю українських земель з областями Днїпра і Днїстра та приступом до Чорного Моря стала і є могучостю на цїлім европейськім Сходї.

Та, на жаль, ся пригадка України на міжнароднїй шахівници не тривала довго. Росия згодила ся на утворенє самостійної Альбанії й усунула грозу війни з Австро-Угорщиною, а з тим і українське питанє перестало грати ролю чинника, який взяли австрийські полїтики в часї воєнного напруженя до своїх плянів.

Україна при балканськім курсї австро-угорської полїтики має значінє лише хвилевого чинника — та чи Австро-Угорщина зважить ся таки прямо змінити свою дотеперішну заграничну полїтику і глядати собі територий на Сходї замісць на Балканї — в котрім то случаю можна-б ожидати поважної і тривалої зміни полїтики Австриї супроти Українців — треба дуже сумнївати ся.

Україна відіграє визначну ролю в міжнароднїй полїтицї вже в недалекій будучности, але завдяки своїй внутрішнїй

сил ї яко частина російської держави, а чи і хто буде її союзником в сю хвилю, се покаже доперва будучність, якої всїх перемін предвидїти годї...

Народна пісня про смерть козака в далекій Московщинї.

Повагом.
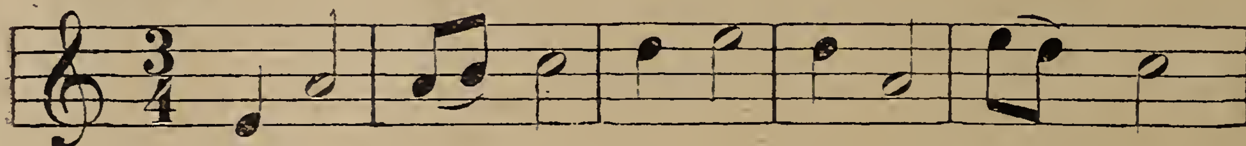
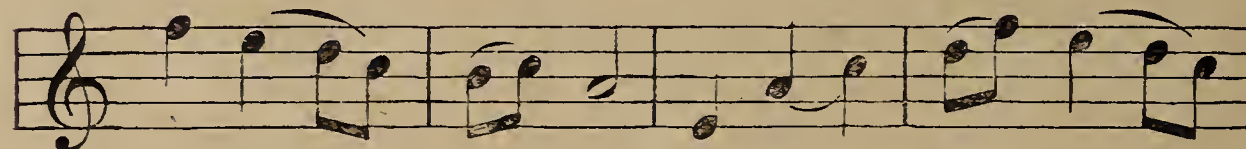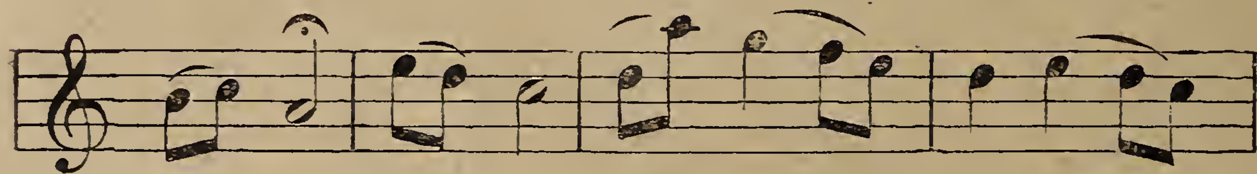

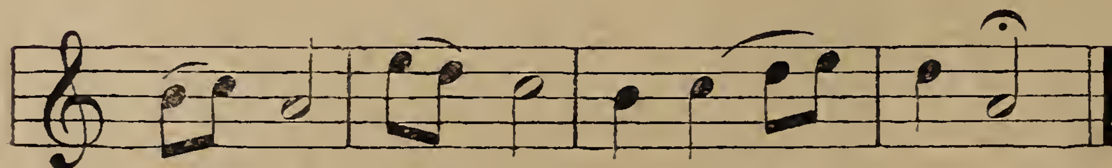

Не хили ся, яворонько, ще ти зелененький,
Не жури ся, козаченьку, ще ти молоденький!
Не рад явір хилити ся, вода корнї миє,
Не рад козак журити ся, та серденько ниє!
Ой поїхав в Московщину козак молоденький,
Оріхове сїделечко і кінь вороненький.
Ой поїхав в Московщину тай там і загинув,
Свою рідну Україну на віки покинув.
Казав собі насипати високу могилу,
Казав собі посадити в головах калину.
„Будуть пташки прилїтати, калиноньку їсти,
Будуть менї приносиси від родоньку вісти“.

Лїтературна часть.

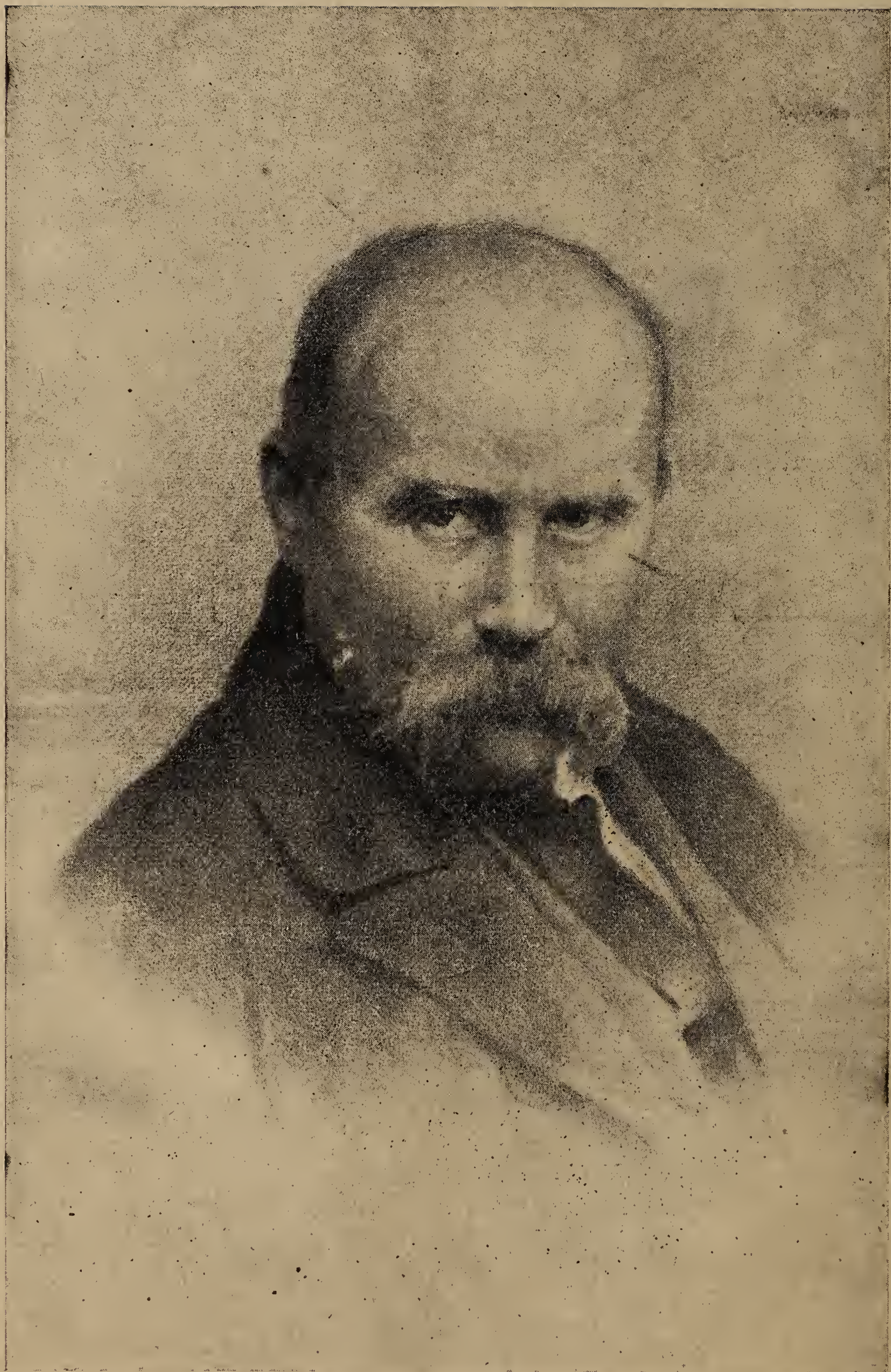

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

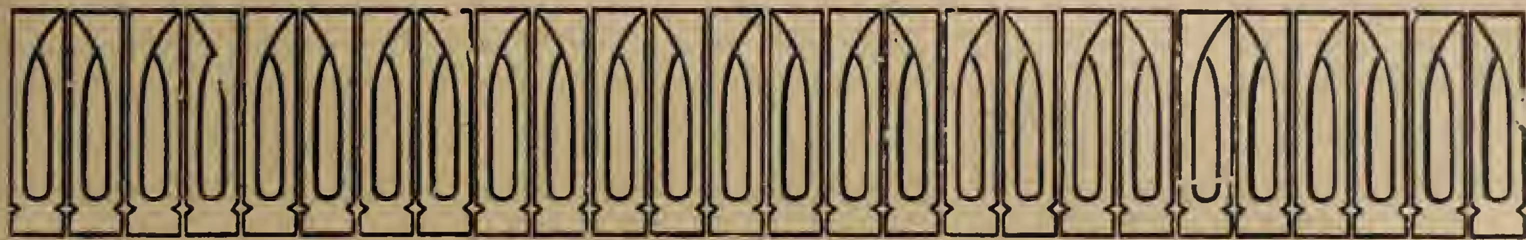

Антін Лотоцький.

Тарас Шевченко.

(У столїтні роковини уродин).

Сто літ тому назад, 1814. року 9. марта нового стилю (25 лютого стар. ст.) в селї Моринцях, звенигородського повіта, в Київщині, в бідного селянина-кріпака Григорія Шевченка народив ся син. Охрестили його Тарасом.

Небаром Григорій Шевченко переніс ся з Моринець в недалеке село Кирилівку, що теж належало до тогосамого дїдича Енґельгардта, в якого Григорій був кріпаком. Тут в Кирилівцї й довело ся Тарасови перевести свої найперші молоді літа. А провів він сї літа так як проводить їх і доси більшість дїтий селян-бідаків. Тодї селяни мусїли робити майже день-у-день панщину і жили в злиднях. Не красше жило ся й Тарасовим батькови та матери. Дїтий окрім Тараса було в них ще пятеро, а все дрібнота і родичам з них не було нї працї нї помочі. Тарас згадує у своїх поезиях, що в його рідній хатї була:

„. . . . . неволя
Робота тяжкая... Нїколи
І помолитись не дають.

У сїй хатї, каже поет, бачив він пекло.

За клопотами та за панщиною нїколи й нїяк було батькови та матери Тарасовим дбати про дїтий, доглядати їх. І дїти зростали майже без догляду. Так зростав і Тарас. Він бігав, куди хотїв і робив, що хотїв. Таке житє дитини має лихі сторони, але має й добрі. Дитина змалечку привчаєть ся думати сама над собою й сама видумує собі забавки.

І на Тараса мало таке житє корисний вплив. Він був з природи цїкавий до всего й понятливий, тож бігаючи скрізь, він при-

дивляв ся до всього та розмірковував своїм дитячим мозком над всякими справами. Серед дуже гарної природи Кирилівки й почав розвивати ся поетичний талант пізнійшого найбільшого поета України. Отсю любов до природи розвивала в нїм старша його сестра Катерина, яка його найбільше любила і найбільший вплив мала на нього. Окрім того мали вплив на нього ще й дїдові оповіданя про Гайдамаччину, як дїд затямив був. Пізнійше в поемі „Гайдамаки“, написаній власне на основі оповіданя старого дїда Шевченко так описує свої вражіня з того, як прислухував ся сим оповіданям:

„Столїтнії очі як зорі сияли,
А слово за словом сьміялось, лилось,
Як Ляхи конали, як Сьміла горіла,
Сусїди від страху, від жалю німіли,
І менї малому нераз довелось
За титаря плакать. І нїхто не не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче“.

Малий Тарас, стоячи коло стола, прислухуєть ся, як його дїдо оповідає про Гайдамаків.

Та не довго тривало таке свобідне житє. Ледви минуло Тарасови девять і пів року, вмерла йому мати. Батько не міг дати собі ради з пятьми дрібними дїтьми і подружив ся вдруге з удовицею, що теж мала кілька дїтий. Мачуха була вельми сварлива, а Тараса дуже незлюбила. Тепер довело ся Тарасови зазнати справжного пекла в хатї. Мачуха била його і складала на нього навіть провини власних дїтий. А тут небавом помер і батько. Тарас лишив ся круглим сиротою. Батько не лишив йому нїякої спадщини. „Синови мойому Тарасови зі спадщини по менї нїчого не треба. Він не буде людиною абиякою; з нього вийде або велике ледащо або великий чоловік; для нього спадщина по менї або нїчого не значити-ме або нїщо не поможе“. Так казав батько Тараса на смертній постелї.

Ще за батькового житя пійшов був Тарас до місцевої школи-дяківки на науку. Не гаразд поводило ся Тарасови й у школї.

Охота й хист до науки були в нього, але дяко-учителї були здебільша пяниці та замісць учити били по пяному дїтий немилосерно, а дїти замісць учити ся втїкали зі школи. Одначе мимо того Тарас скоро навчив ся читати й писати. Дяк Богорський зробив його „конзулем“, себто старшим над школярами тай посилав його читати псалтир над вмерцями. Читанє Тараса подобало ся людям і вони радо кликали його. За читанє давали книш і копу гроший, з чого дяк давав Тарасови пятака. Оттак Тарас мав уже зі своєї науки і хлїб, та він почув у собі хист і охоту до малярства і пійшов на науку до диякона-маляря у Лисянці. Сей запряг його до ношеня води і Тарас не видержав, а втїк до иншого, та сей поглянув йому на долоню і сказав, що з Тараса не буде нї швець, нї боднар, а не то маляр. І Тарас вернув ся до Кирилївки та наняв ся на громадського вівчаря. Тодї було йому тринайцять лїт. Та не довго вівчарював. Його все тягнуло до книжки і до малярства. Тарас кинув вівчарити і пійшов на службу. Та й тут не видержав. Охота вчити ся малярства не давала йому спокою. Він пійшов до одного знаного в околиці маляря, щоби в нього вчити ся, але маляр бояв ся вчити його без панського дозволу. Тарас пійшов у Вільшану до управителя Енґельгардтових дібр Дмитренка, щоби дав йому дозвіл вчити ся малярства. Та Дмитренко, замісць дати дозвіл, взяв Тараса до двора на кухарчука. Одначе тут скоро переконали ся, що Тарас не надаєть ся до кухнї і зробили його панським козачком. Але і ся служба таки зовсїм не була для живого Тараса. Він мав увесь день сидїти в панськім передпокою та ждати панських приказів. Яко панський козачок мусїв Тарас їздити скрізь з паном, а Енґельгардт любив їздити. От на сих поїздках і пізнав Енґельгардт, що в Тараса є хист до малярства та подумавши, що добре йому буде мати свойого маляря кріпака, віддав його на науку до маляря Лямпі у Варшаві, а відтак в Петербурзї до маляря Ширяєва. Ширяєв був покоєвим малярем і він посилав Тараса малювати паркани та помости. Так Тарас замісць вчити ся мусїв дурно тратити лїта. Але він не марнував зовсїм вільних хвиль: як тільки захопив вільного часу, біг до міського города та відмальовував статуї. При такім відрисовуваню статуї й пізнав ся він із малярем Сошенком, Українцем.

Сошенко пізнав, що в Тараса є чималий хист до малярства і рішив помогти йому. Він запрошував Тараса до себе, та позичав йому книжок до читаня. Думав він і над сим, щоби Шевченко дальше міг вчити ся малярства, та кріпакам не вільно було вчити ся в малярській академії. Сошенко порадив ся зі своїми знакомими, які знали вже Шевченка з кріпацтва. А були між тими знакомими: український письмениик Гребінка, російський поет Жуковський і маляр Брюлов. Щоб роздобути гроший на викуп, Брюлов намалював портрет Жуковського. Сей портрет пустили на льотерию, а зібравши з льотериї 2.500 рублїв, (бо тілько жадав Енґельгардт за викуп), купили Шевченкови волю. Стало ся се 22. цьвітня 1838 р. Тарасови було тодї 24 роки.

Дуже радів Шевченко волею й небаром вписав ся до малярської академії. Крім того, що вчив ся в малярській академії, ходив

також на університенські виклади, читав богато книжок, словом, де і як лише міг, учив ся. В малярській академії діставав нагороди за добрі малюнки. Тодї то й почав писати поезиї. Писав богато, але друкувати не думав. Аж раз побачив у нього сї вірші дідич з України Мартос і видав їх за згодою Шевченка окремою книжочкою, яку назвали „Кобзар“. Як тільки книжочка розійшла ся по Україні, Шевченко відразу став славним. Вийшов „Кобзар“ в 1840, р. На другий рік 1841. р. видав Шевченко найбільшу свою поему „Гайдамаки“. Широко лунала тепер слава молодого поета, недавного ще кріпака, а пётербурські пани таки так на перебій запрошували його до себе в гостину.

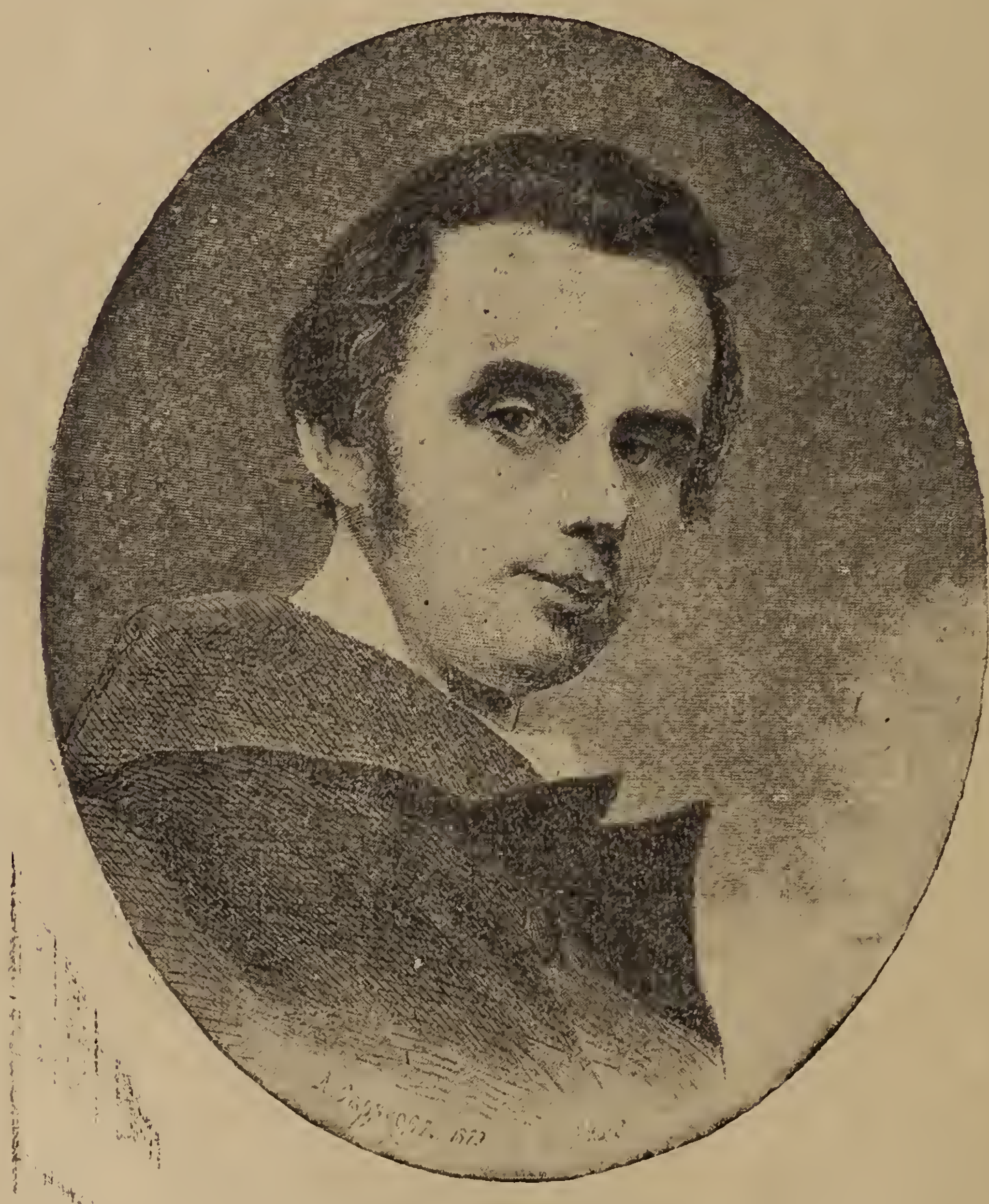

Шевченко в молодім віці.

Тепер рішив ся Тарас поїхати на Україну. І 1843. р. поїхав уже вільний і славний на Україну, в туюю Україну, яку мусїв був кинути бідним кріпаком не по власній волї і, якої так довго вже не бачив. На Укрaнї скрізь витали його дуже радо, в його честь справляли бенькети. Та мимо сього не весело було Шевченкови на Україні. Він побачив на власні очи, що його рідний край щораз більше занепадає, а нарід пропадає в нуждї та темнотї. Оттодї то написав Шевченко такі твори, як „Сон“, „Чигирин“, „Кавказ“, в яких страшними красками змалював нужду

ї терпіня кріпаків й остро виступив проти панів та проти правительства. Побувши на Україні, він невеселий вернув ся до Петербурга кінчити малярську академію. Коли скінчив академію і дістав сьвідоцтво на вільного артиста і золоту медаль, вибрав ся вдруге на Україну, щоби жити й трудити ся в ріднім краю для добра і слави рідного народу. Відвідавши рідне село й родину та навідавши ся до знакомих, він осів у Києві, де дістав при „археоґрафічній комисиї“ місце рисівника. Він мав їздити по цілій Україні й відрисовувати старі церкви й інші старинні будівлї. Шевченко їздив скрізь і малював, що тільки мало вартість, однак не переставав також і писати поезиї. В Києві зібрала ся тоді була громадка молодих людий, сьвідомих Українців. Вони стали продумувати над тим, як би то зробити так, щоби всїм людям було красше. Ось вони й додумали ся до того, що треба замінити старий лад у российській державі новим лїпшим порядком. Вони бачили, що не всї Славяни вільно живуть і, що сильнїйші славянські народи гнетуть слабші й теж додумали ся, що треба завести такий лад, щоби кождий славянський нарід правив сам собою, тільки для спільних справ, для оборони перед ворогами, щоб усї Славяни лучили ся в одно. Щоби лекше переводити свої думки в дїло і щоби лекше ширити їх, заснували вони „Кирило-Методіївське братство“. До сього братства належали між іншими: Костомарів, Кулїш, Білозерський, Маркович. Всїх братчиків було коло сотки, належав до них і Шевченко. Розмови з братчиками, бесїди на засїданях братства мали великий вплив на Шевченка. Бачимо його й на тодїшних Шевченкових поезиях, найсильнїйше відбив ся він у його „Посланію“ та в поемі „Іван Гус“, у якій він каже:

„А я нишком Богу помолю ся,
Щоб усї Славяни стали
Добрими братами
І синами сонця правди“.

Оттак сходили ся братчики на раду тай радили над добром рідного народу й усього людства, а тимчасом за стїною лиха людина готовила їм вязницю. За стїною жив студент Петров. Він крізь тонку стїнку прислухував ся бесїдам і розмовам братчиків і, зрозумівши, чого вони хочуть, пігнав на полїцию з доносом на них.

Братчики й не сподївали ся, яке лихо впало на них. Кулїш тимчасом обходив своє весїлє з гарною молодою сестрою теж братчика Білозерського Ганною. На весїлю був і Шевченко, старшим боярином. Гостий на весїлю було богато, між ними чимало Кирило-Методіївських братчиків. Весело було. Тарас тїшив ся щастєм свойого приятеля і співав, а мав дуже гарний голос:

„Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірная,
Ой вийди, вийди, дївчинонько моя вірная“.

Було Тарасови, чого тоді радїти, бо ось мала сповнити ся його мрія виїхати заграницю, до Італії вчити ся дальше маляр-

ства. На сей виїзд давала молода жінка Куліша свій посаг. Скінчило ся весілє. Тарас веселий та радий поїхав ще по декотрих знакомих, щоби зібрати порозкидувані між ними свої твори, бо хотів їх видати знов книжкою, заки поїде до Італії. Аж тут, коли Тарас їхав із Седнева від приятеля дідича Лизогуба до Києва, при переїзді поромом через Дніпро побачив гурму поліцаїв і шандарів, які не пускали подорожних з порома. Старший поліцай підступив до Шевченка і спитав:

— Ви Шевченко?

— Він самий! — відповів Тарас.

— Я повинен вас арештувати! — сказав старший поліцай.

Один шандар скочив на бричку, де сидів Шевченко і бричка рушила з порома. Здивованого Тараса повезли до губернатора. Арештовано Шевченка дня 5-го цьвітня 1847. р.

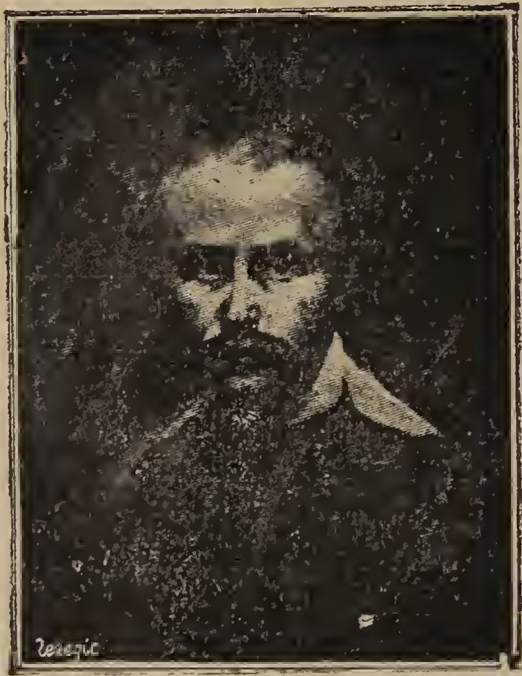

Т. Шевченко в салдатах.

Рівночасно арештували й інших братчиків, на яких тільки мали підозрінє. Відбула ся розправа. Судили їх за належанє до тайного революцийного товариства. У слїдстві братчики, щоб ратувати Шевченка, казали, що він не належав до товариства, та се не помогло, бо хоч не засудили Шевченка за належанє до тайного товариства, так найшли іншу вину. „Шевченко — казали вони — творив вірші українською мовою найкаламутнїйшого змісту. У них то він вимовлює плач нібито про зрабоване і бідованє України, то співає про славу гетьманського пнованя та колишню волю козацтва, то неімовірно сьміливо очорнює і лютить ся на царську родину. Окрім сього, котре є заборонене, вабить Шевченко до себе людий мягкої вдачі і між приятелями придбав собі славу знаменитого письменника України. Тому його вірші двічи шкідливі й небезпечні. З улюбленими віршами можуть на Україні приняти ся думки про рай в часах гетьманщини, про щастє вернути до тих часів і про можливість істнувати Україні окромішною державою. Усе слїдство доводить, що Шевченко не належав до україно-славянського товариства, а ділав окремо, під впливом власної попсованости. Одначе зважаючи на баламутний дух і сьміливість його, що перейшли за всякі межі, треба його уважати дуже важним злочинцем“. Отак думали про Шевченка його судиї. І не помилили ся в тім, що Шевченкові поезиї розбуджують серед Українців сьвідомість народну, та помилили ся в сїм, що думали, що покаранєм Шевченка здусять в нїм любов до України, а в українськім народі запал до Шевченкових поезий. Шевченко лишив ся ціле житє таким, яким був, а терпіня його зробили для України його і його твори ще дорозшими.

Шевченка засудили віддати за кару до оренбурського війска. На засуді цар дописав власноручно: „Під найпильнійший догляд, заборонивши малювати й писати“.

І повезли Тараса. Їхали день і ніч розстайними кіньми і робили 30 миль на добу. За тиждень приїхали до Оренбурґа. З Оренбурґа повезли його в Орську кріпость, у безлюдні та болотисті кірґіські степи. Тут вписали Шевченка до компанії, дали мундур і стали вчити його військової муштри. Отся наука була справжньою мукою для Шевченка. Він змалку війска не любив, а тут на силу хотять з нього зробити „доброго салдата“ (жовніра.) Тяжко було жити нашому поетови в сій безлюдній пустині, у вогкій касарні. Він занедужав зразу на гостець, а відтак на цингу. Одинокою його розрадою були листи з України, та вони приходили дуже рідко. На другий рік вислали його враз з виправою, що мала розсліджувати Аральське озеро. Шевченко мав малювати береги озера. Два роки об'їздив Тарас із виправою озеро й малював. Тоді йому трохи й лекше стало жити. Між офіцирами найшли ся люди, що милосердили ся над поетом і старали ся влекшити його незавидну долю. Так щож! Найшли ся й тут донощики, котрі донесли, що Шевченко мимо заборони

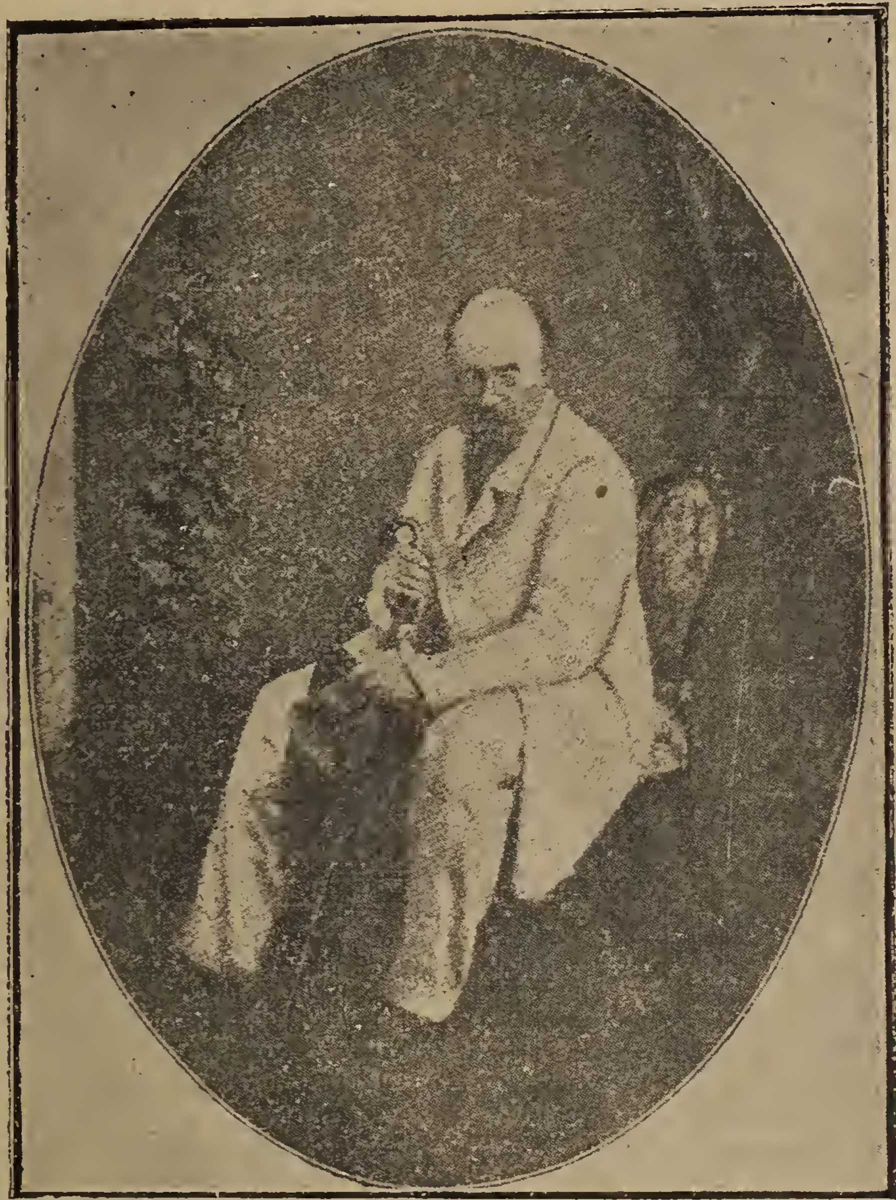

Шевченко в старшім віці на волї.

малює й пише вірші рідною мовою. А Шевченко справді, хоч потайки, писав собі вірші, в яких тужив за Україною. „Мені лекшає в неволї, як я їх (вірші) складою“ — писав він; „зза Днїпра мов широкого слова прилїтають“. Та, як сказано, найшли ся людцї, що пожалували Шевченкови й тої полекші і поспішили з доносом. Шевченка засидили на півроку в тюрму, а потім пігнали ще дальше в Сибір до Новопетровської кріпости. Тут йому було ще гірше. Не досить, що мучили муштрою по вісім годин день-у-день, а ще й не пускали його ні на хвилю з очий, ревідували раз у-раз, навіть чоботи оглядали, чи не ховає він кусник олівця або паперу. Важке було житє, розпука нераз обхоплювали його, та він не піддавав ся, видержував усе. Додавали йому сили спомини про рідний край та надія, що прийде таки час, коли він скине з себе ненависний салдатський мундур і поверне на Україну. Але довго прийшло ся йому ждати сього визволу.

Вже й цар Микола І., що заслав був Шевченка, помер, вже всї ті, що разом з Шевченком були засуджені, дістали волю

Тарас Шевченко вернувши ся на Україну, зустрінув ся зі своєю сестрою.

тільки Шевченка мимо великих заходів його приятелів не хотів новий цар Олександер II. пустити на волю. Аж у два роки по смерти Миколи І. вдало ся його приятелям (головно побивали ся за сим ґраф Толстой і княгиня Репнїна) випросити з в і л ь н е н е Т а р а с а з в і й с к а. Стало ся се 1857. р. Дня 2. серпня того року виїхав Шевченко з Новопетровска. Значить більш як десять лїт промучив ся він у холоднїй пустинї, стративши здоровлє і силу. Поїхав молодим, бадьорим мужчиною, а вернув ся зломаним не лїтами, а горем та терпінями, хоч духом лишив ся він все молодий і бодрий, все повний надії на красші часи.

З Новопетровска поїхав Шевченко, серед усяких перепон зі сторони уряду скрізь по дорозї, до Москви, а відси хотїв їхати на Україну. Але вже в Москві довідав ся, що йому не вільно жити на Україні, тільки в Петербурзї тай тут під поліцийним наглядом.

Дня 27. марта 1858. р. приїхав він до Петербурга. Тут всї його давні знакомі витали його щиро і радо, витали не тільки яко найбільшого поета України, але також яко мученика за правду і волю. Тут поселив ся Тарас в академії, де малював, та не кидав притім також і писати поезиї. Крім того зладив Шевченко буквар для українських недільних шкіл, які тоді заходили ся сьвідомі Українцї закладати скрізь по Україні. У своїх поезиях виступав він тепер за визволенєм селян з кріпацтва.

Добре було жити Шевченкови в Петербурзї, бо мав коло себе приятелів, які любили й поважали його. Та його тягло все на Україну, де хотїв поселити ся, побудувати собі хату над Дніпром і оженивши ся жити хоч на старі літа на рідній землї. По довгих заходах позволили йому виїхати на рідну землю. Шевченко виїхав на Україну літом 1859. р. Побувши на Україні, відвідавши родину, приятелів і знакомих, надививши ся на рідні села, на степи та на Дніпро, вернув ся він до Петербурга. щоб там поладнати свої справи та перенести ся вже на все до своєї хати біля Канева, де купив собі був місце і де хотїв побудувати хату. Та не судило ся. Під конець 1860. р. він занедужав у Петербурзї на водяну пухлину і 10. марта н. ст. (26. ст. ст. лютого) 1861. року помер Тарас Шевченко. Погасло так дороге для нас житє. Поховали були Шевченка зразу в Петербурзї, а відтак весною перевезли на Україну. Дня 6. мая 1861. р. прийшов до Києва сумний, але величавий похід з тлїнними останками найбільшого поета України. В Києві перенесли трумну на пароплав і повезли до Канева, де поховали Тараса на сїй горі, що на ній він хотїв побудувати собі хату. Сповнили земляки заповіт його, в якім він просив:

„Як умру то поховайте,
Мене на могилї,
Серед степу широкого
На Вкраїнї милій,
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!“

Конала Україна. Вороги радїли, що вже ось-ось доконають вдову-сиротину. Та вона жила ще, все ще давала признаки житя. Саме в хвилю, коли вороги готовили ся справляти їй похорони, обізвав ся Котляревський у Полтаві, Гулак-Артимовський і Квітка в Харкові, а за ними й інші. Та вороги легковажили собі їх голос! „Се останні познаки житя, передсмертні пориви“ — думали вони. Впевняло їх у тім се, що богато з тих, котрі обзивали ся

рідним словом, самі думали, що вони останні співці на Україні. Та помиляли ся, бо не останні вони були співці й не передсмертні були їх голоси, а викликало їх житє, нове житє. Не було ще тільки цілющої води, щоб розбудити його, те нове житє. Аж найшов ся чоловік, що приніс сю цілющу воду, — живе, могутнє слово.

„Неначе той Дніпро широкий
Слова його лились, текли
І в серци падали глибоко
І ніби тим огнем пекли
Холодні душі“.

І ворухнули ся слабодухі співці, заворушили ся всі, що готовили ся на смерть, задрожали вороги: побачили, що дармо готовили ся копати могилу, що Україна не конає, а будить ся до нового, могутного житя, пізнали, що

„Не скують душі живої
І слова живого“.

А був сей, що приніс ту цілющу воду не володар, не цар, не лицар славний, а син убогого селянина-кріпака — Тарас Шевченко.

А цілющою водою: невеличка його книжочка: „Кобзар“. Поява „Кобзаря“ се одна з найважнійших подій в культурнім житю України, а рік 1840., рік появи „Кобзаря“, се один з найважнійших років у тім її житю.

Невеличка ся книжочка селянського сина зробила великий переророт в українськім письменстві й у поглядах многих письменних Українців, що доси вважали твори писані українською мовою за придатні тільки для розвеселеня і забави. Може найкрасше малюють сей переворот слова Квітки в листі до Шевченка: „Мені аж волосє на голові до гори стало, коли почав читати „Кобзаря“. Я його притулив до серця, бо дуже шаную вас і ваші думки кріпко лягають в душу“. Так як Квітка могло тоді про себе сказати богато письменників й інших визначних Українців. Маленький „Кобзар“ відразу роз'яснив їм „хто вони, чиї сини, ким, защо закуті“, відразу показав їм певний, ясний шлях: відродженя рідного народу.

Що-ж то таке було в сій книжочці, відки така могутна, цілюща сила? А ось відки: поезиї в „Кобзарі“ не тільки захоплювали незвичайною, небувалою до того часу красою і чаром та сьвіжостю, вони будили в читачах Українцях сьвідомість і гордість народну, а будили великою любовю до рідного народу й до рідного краю, що так била з Тарасових поезий, любовю до славної минувшини, любовю до покривджених, головно до селян-кріпаків, любовю до правди і волї.

Осьтака „цілюща вода“ була в поезиях у „Кобзарі“ й загалом в Шевченковій поезиї, а імя їй, тій цілющій воді, як бачимо, любов, любов до всїх людий, до всього, що високе, що гарне.

Любовю була його поезия, бо любовю був і Тарас, його висока душа.

Любов Тараса до рідного народу, до рідного краю була така велика, така безмежна, що нема їй рівні ні в нас ні в других народів.

„Я так її люблю,
Мою Україну убогу,
За неї душу погублю!“

Над Україну у Шевченка нема нічого красшого:

„Нема на сьвіті України,
Не має другого Дніпра,
А ви прете ся на чужину,
Шукати доброго добра!“

А на далекій, холодній чужині, де йому за Україну довело ся коротати свій найкрасший вік, найкрасші літа тратити, там рідний край, рідний нарід, думки-згадки про нього, се був майже одинокий і найліпший лік на його зболїлу душу. Що вечера, коли на небі появить ся вечірна зоря, лине він думкою на Україну:

„Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє,
Люди радіють, що відпочинуть
І я радію тай серцем лину
В темний садочок на Україну,
Лину я, лину, думу гадаю
І ніби серце відпочиває“.

Степи над Уралом нагадують йому його рідні степи

„...голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами“.

Спомини про Україну викликають в його душі тугу за нею і він просить Бога:

„...О Господи!
Дай менї хоч глянуть
На народ отой убитий,
На тую Украйну“.

а іншим разом:

„Дай же, Боже, колинебудь,
Хоч на старість стати,
На тих горах окрадених
У маленькій хатї;
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах“.

Та коли вже не судило ся йому жити на Україні, то, щоби бодай його кости там спочили.

„Холоне серце, як згадаю,
Що не в Украйні поховають,
Що не в Украйні буду жить,
Людий і Господа хвалить".

Для поета нема нічого страшнійшого як умерти і бути похованим на чужині, не мати і грудочки рідної землі на могилі. Та він не тратить надії, що таки поверне в рідний край.

„Може ще я подивлю ся
На мою Украйну...
Може ще я поділю ся
Словами, сльозами
З дібровами зеленими,
З темними лугами".

Та хоч і як тяжко поетови вмирати на чужині, що всетаки згодив би ся він на се, що вмре на чужині, що ніхто й не згадає, що всі забудуть його, колиб тільки знав, що Україна буде вільна. Поетови тоді було-б однаково, де вмре.

„Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять лукаві, і в огні
Її окраденую збудять..."

Велика любов до рідного народу велить йому любити все, що рідне, що приносило славу Україні. Тому відносить ся він з великою любовю до славної минувшини України, а любить сю минувшину головно тому, що на Україні панувала тоді воля, що козацтво було готове бити ся за волю України до останної каплі крови.

У своїх історичних поемах Шевченко малює нам чудові образи, як то козаки ішли на Туреччину „не кишені трусить, а братів визволяти", як бороли ся з Турками й Татарами на суші та на мори, як воювали з Ляхами за волю. В честь останної боротьби нашого народу за волю з польськими панами, в честь повстаня Гайдамаків під проводом Ґонти й Залізняка Шевченко написав велику поему „Гайдамаки", в якій чудовими й вірними красками описав сю боротьбу. Ся поема викликала була велике невдоволенє серед Поляків. Їм не подобало ся, що поет вірно змалював, як то панська шляхта знущала ся над нашим народом Та що-ж, правди не скрити. Ось і польський поет Ґощинський в поемі „Zamek kaniowski" описав знущаня польських панів над нашим народом ще яркійшими красками. Як саму минувшину, таксамо любив поет і се, що лишило ся з тої славної минувшини: давні руїни й могили, давні памятки. Тому він так радо малював їх і навіть задумав видати збірник п. з. „Живописна Україна", в якім хотів подати малюнки з природи і побуту України, памятки й місця замітні з історії та історичні малюнки.

один зошит сього видавництва таки й видав Шевченко. І в поезиях любив він згадувати про давні козацькі могили і руїни „сьвідки слави дідівщини“.

Чигрине, Чигрине!
Все на сьвіті гине
І сьвятая твоя слава
Як пилина лине
За вітрами холодними
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипають ся могили,
Високі могили,
Твоя слава“.

плаче поет оглядаючи руїни гетьманської столиці. Жаль поетови, що ніхто не дбає про сї памятки давної козацької минувшини, про Чигирин.

Ніхто й слова не промовить
Ніхто й не покаже,
Де він стояв, чого стояв,
І на сьміх не скаже.

Правительство замісць шанувати сї памятки, нищить їх:

„Москалики, що загріли,
То все очухрали,
Могили вже розривають
Та гроший шукають,
Льохи твої розкопують,
Та тебе-ж і лають,
Що за труди не знаходять...“

каже поет звертаючи ся до Богдана Хмельницького. Так дякують Москалї Хмельницькому за се, що віддав їм Україну. Навіть Богданову „церкву-домовину нема кому полагодить“.

Любив Тарас Україну, любив її славну минувшину, та не замикав очий і на хиби козацтва і козацьких старшин. Він бачив, що богато гетьманів і старшини козацької не доросли були до своєї власти, що многим з них не ходило о добро рідного краю, а о власну поживу. Для власних користий ішли вони на службу Польщі, а відтак Москві.

„Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сьмітя ваші пани,
Ясновельможнії гетьмани“.

Не всїх гетьманів і не всїх старшин називав так Шевченко, а тільки тих, що на шкоду рідного краю вислугували ся ворогам. Але не щадив Шевченко докорів і сим гетьманам, котрих поважав, а не щадив за їх похибки. Навіть Богданови Хмельницькому, якого вважав мудрим і великим гетьманом, не міг простити сього, що віддав Україну Москалям.

„...О Богдане,
Норозумний сину,
Подивись тепер на матїр,
На свою Вкраїну“...

„Ой Богдане, богданочку
Як би була знала,
У колисці-б придушила
Під серцем приспала!

дорікає Україна в поезиї Шевченка Богданови Хмельницькому за злуку з Москвою. Злуку України з Москвою вважав поет так великою провиною, що за неї карають ся навіть невинні. Тяжка кара стрінула козаків за се, що по волї гетьмана у ворожій службі воювали зі своїми таки людьми, з Українцями:

„Кровю брата впились
І в спепу полягли
У могилї заклятій“.

Найбільшою хибою козацтва вважав поет, що між самими козаками не було згоди.

„Ой можна-б, як би були
Одностайне стали,
Та з хвастовським полковником
Гетьмана єднали.
Не стреміли-б списи в стрісї
У Петра у свата,
Не втїкали-б із Хортиці
Славні небожата“.

каже поет про виступ Мазепи проти царя Петра, щоб визволити Україну. Колиб козацька старшина була поєднала гетьмана з хвастівським полковником Іваном Палїєм, то в згодї булиб напевно перемогли Петра, бо за Палїєм стояло просте козацтво й селянство. Так думав Шевченко. Неменьшою похибкою, неменьшою провиною козацької старшини вважав, що вона старала ся закріпостити селян.

Любов до селян-кріпаків стоїть у Шевченка на рівні з любовю до України, бо й уважає він селян найважнїйшою верствою українського народа. І найбільше обурювало його се, що ся верства мусїла стогнати в кріпацькій неволї. І він не минув нїодної нагоди, аби не висказати свойого негодованя, свойого обуреня проти сього, що

„Скрізь на славній Українї
Людий у ярма запрягли
Пани лукаві“.

Цїле своє житє боров ся він проти кріпацтва й ужив до сеї боротьби всх своїх сил, які тільки мав його могутний талант. Велика частина його „Кобзаря“, се поезиї, в яких він заступаєть ся за селян, виступає проти поневоленя, проти кріпацтва. Яркими красками малює поет кріпацтво і гнет, якого зазнавали селяни-кріпаки. І огненне слово Тараса богато причинило ся до сього, що в Росиї щораз більше почали говорити про конечність знесеня кріпацтва. Та не тілько в творах, але й у його житєписи можна найти богато примірів, як дуже виступав він проти кріпацтва, як дуже бажав він волї селянам. Ще на тиждень перед

смертю не переставав він займати ся сею справою. Дня 19. лютого 1861. р., в день річниці вступленя на престол царя Олександра II. сподївали ся всї оголошеня манїфесту про знесенє кріпацтва. Того дня відвідав Тараса його приятель Федір Черненко. Черненко застав поета біля вікна. Очи й цїле зболїле лице виявляли зворушенє від жданя. Як тільки Черненко увійшов, поет спитав його й не привитавши ся: „Що?... є!... є воля? манїфест?“ та глянувши на Черненка, пізнав, що манїфест ще не оголошений. Тодї глибоко зітхнув і закликав: „Так, нема?... Нема? Колиж воно буде?!“ І закрив лице руками, упав на ліжко й заплакав. Черненко заспокоював його, ще є певна вістка, що цар вже підписав манїфест, тільки оголосять його у піст, щоб нарід не стрінув своєї волї по шинках, а по церквах. Тарас всьміхнув ся й кинув проклін гнобинелям. Ся хвиля з житя Шевченка, з останних його днїв, бо в тиждень опісля (26. ст. ст. лютого) він помер, показує нам найкрасше, як дуже любив він селян, як дуже бажав йому волї.

Причиною до виступу Шевченка проти кріпацтва було се, що він взагалї не міг стерпіти нїякої неволї, нїякої насильної власти чоловіка над чоловіком; між людьми на його думку не повинно бути нї хлопа нї пана, всї мають бути собі рівні. Та безпосередною причиною того, що він так завзято поборював кріпацтво було се, що пани надуживали своєї власти над кріпаками, знущали ся над ними, продавали їх як худобу, програвали в карти, знеславлювали жінок і дочок кріпаків. І Шевченко в цїлім рядї поезий змалював нам долю нещасних жінок і дївчат, знеславлених панами. Та не тільки пани неславили отак кріпацьких жінок і дївчат. Московський уряд насилав на Україну військо, яке поводило ся супроти кріпачок не красше панів. Долю дївчини зведеної московським жовнїрем, або як їх на Українї звуть „москалем“, малює нам поет в дуже гарній поемі „Катерина“.

З доси сказаного бачимо, що Шевченко над все любив Україну і все що українське, та ся любов до України не зменьшувала зовсїм його любови до нещасних і покривджених цїлого сьвіта.

„І чиж перечить ся любов
Тій другій, а сьвятій любови
До всїх, що ллють свій піт і кров,
До всїх, котрих гнетуть окови“

каже поет Франко про себе в поезиї „Моя любов до України“. Тісамі слова можна би сказати і про Шевченка.

З тихсамих причин, з яких невавидїв кріпацтво, ненавидїв Шевченко й полїтичну неволю, то значить панованє народа над народом, або в однім народї якоїсь одної верстви над другими верствами. І таксамо остро як проти кріпацтва виступав він і проти полїтичної неволї, виступав у поезиях і в розмовах з людьми. Знаний прим. переказ про се, що Шевченко раз у розмові про гнет уряду взяв зерна пшеницї й виложивши їх на столї, клав кожде зерно окремо та називав: се цар, се його мі-

ністри, се урядники, а відтак взяв жменю пшениці і сказавши: „А се нарід!“ — висипав на попередні зерна і додав: „А тепер шукайте де цар, де міністри і де урядники. Тим він хотів показати, що всї люди рівні і як би нарід хотів, то змінив би старий лад на новий, ліпший. — Се оповіданє показує нам погляди Шевченка на політичну волю й неволю. Ще яснійше виступають його погляди на політичну неволю в його поезиях, головно в „Снї“ і „Кавказї“, за котрі то поезиї й засудили його були на засланє у Сибір до війска.

В сих поезиях поет описав, як то російський уряд почавши від царя аж до найнизшого урядника угнїтають нарід, катують, здирають, одним словом перемінюють землю, яка так гарна і богата, що могла-б стати раєм для всїх людий — в пекло, бо в сім раю:

„Латану свитину з калїки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нїчим обуть
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію в війско віддають“.

Найтяжше було жити в Росиї народам за панованя царя Миколи І. Тодї за кожде сьміливійше слово карали як найострійше. Поет звертаєть ся до нього:

„Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жестокий,
Чого накоїв на землї!“

Скрізь в поезиях безсмертного Тараса пробиваєть ся віра в перемогу правди над кривдою. Він вірить, що

На землю правда прилетить,
Хоч на годиночку спочить —
Незрячі прозрять, а кривії
Мов сарна з гаю помайнуть
Нїмим отверзуть ся уста,
Прорветь ся слово як вода
І дебр — пустиня неполита,
Сцїлющою водою вмита
Прокинеть ся“.

А як на земли запанує правда:

.....на оновленій землї
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люди на землї“.

А коли не буде ворогів, тільки люди, тодї

„Встане Україна,
Сьвіт правди засьвітить
І помолять ся на волї
Невольничї дїти!“

Поет вірив у перемогу правди, але він знав, що вона сама не прийде, що за те, щоб вона запанувала, щоб встала правда і воля, треба бороти ся. Поет сьвідомий сього, що неправда тільки тому царює на землї, бо поневолені терпеливо зносять її ярмо, не повстають проти неправди, а колиб поневолені одностайно стали проти неправди, то скоро повстало би царство сьвятої правди, а з нею й волї. І тому Тарас не міг стерпіти між поневоленими рабів, покірних терпеливих рабів, що мовчки дивлять ся на кривди, які заподїюють могучі сьвіта сього й мовчки чухають чуби; нїмими, підлими рабами називає їх поет.

„О роде суєтний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемо ся Вашінґтона
З новим і праведним законом!
А діждемось таки колись!“

Поет не міг стерпіти отсих рабів нїмих, але й тут він не тратив надії. Він був певний, що колиб найшов ся чоловік, що пірвав би за собою маси, як колись в Америці Вашінґтон анґлїйських кольонїстів, вони з нїмих, підлих рабів стали би завзятими і сьмілими местниками за кривди й хоробрими борцями за волю. Колиб тільки найшов ся другий Вашінґтон! І поет і тут не тратив надії. „А діждемось таки колись“. каже він. І вірив Шевченко, що вже недовго панувати неправдї і „розкують ся закувані люди“.

Та знав поет, що боротьба України за волю тільки тому не вдавала ся, що не було згоди між поодинокими станами і тому кликав він до панів, до інтелїґенциї:

„Обніміте-ж, брати мої,
Найменьшого брата,
Нехай мати усьміхнеть ся
Заплакана мати!“,

бо коли не пійдуть у згоді з народом, то лихо їм буде:

„Настане суд, заговорять
І Днїпро і гори
І потече сто ріками
Кров у сине море
Дїтий ваших; і не буде
Кому помагати,
Відцураєть ся брат брата
І дитини мати,
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами
І на віки проклянетесь
Своїми синами“.

Тож поет остерігав їх і радив їм іти разом з народом, а радив тому, бо знав, що інтелїґенция у визвольній боротьбі, а відтак у культурній і просьвітній роботї може відіграти дуже важну ролю.

Зберімо-ж тепер коротко сказане: Шевченко любив волю, вірив, що вона запанує, однак знав, шо ніщо в сьвіті не приходить дурно, що волю треба вибороти собі. Оружєм у сїй боротьбі, вважав поет передівсім слово. Поет бажав, щоби його душа мала таку силу,

Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Шоб людям серце розтопило".

Бажанє поета сповнило ся. Його могутне слово, його чарівна, а притім сильна поезия справдї наче горячий полумінь топить найбільше закаменїлі серця і пориває їх за собою до боротьби за сї ідеали, за які він боров ся: за волю і за правду.

Відкиж така сила в слові поета? Не сама-ж краса слова, не сам же чар його поезиї приваблює наші серця до нього! Ні! Є там ще щось більше, щось важнїйше: а власне се, про що ми вже говорили: любов до рідного народу, любов до покривджених, любов правди і волї, а крім сього віра, сильна віра в побіду правди. Ось тому вплив його слова на Україну був такий великий. І тому то так богато зробив він для нас, тому такі великі його заслуги. Тому то його поезия могла стати сею цїлющою водою, що збудила вмираючий уже народ до нового житя.

Та вплив його поезиї, його слова не скінчить ся нїколи. Такі ідеали: як правда і воля все будуть ідеалами людства, а вони-ж є головною основою Шевченкових творів. Огріті великою любовю, розпалені вірою в побіду, зоружені силою слова, прибрані чаром поезиї — все будуть його твори для нас дорогоцїнним скарбом, невичерпаним богатством, з якого черпатимемо потїхи в невдачах, та заохоти в праці.

І тому й память Тараса буде у нас все жива, вічна буде, а висока могила над Днїпром буде для нас Українців все сьвятим місцем, найдорозшим з усїх місць дорогих Українцеви. Навіть тоді, коли сповнять ся вже всї мрії великого поета, великого мученика за волю і правду, коли Україна пірве кайдани і стане вільна, також і тоді

В сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудем помянути
Не злим, тихим словом

Ґенія України. Не забудемо!

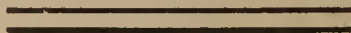

Леся Українка.

На роковини Шевченка.

Колись нашу рідну хату
Темрява вкривала,
А чужа сусідська хата
Сьвітлами сияла.
Богатїла чужа хата
Лиха там не знали;
Туди й наші Українцї
Дари доношали.
Та минав ти, наш Кобзарю,
Чужії пороги,
Орав свою вбогу ниву,
Рідні перелоги.
Гомонїла твоя кобза
Гучною струною,
В кождім серцї відбивалась
Чистою луною.
Спочиваєш ти, наш батьку,
Тихо в домовинї,
Та збудила твоя пісня
Думки на Вкраїнї.
Хайже промінь думок твоїх
Поміж нами сяє.
„Огню іскра великого“
По вік не згасає.
Щоб між нами не вгасало
Промінє величне,
Ти „поставив на сторожі“
Слово твоє вічне.
Ми як ти, минати будем
Чужії пороги,
Орать будем свої ниви,
Рідні перелоги.

З поезий Тараса Шевченка.

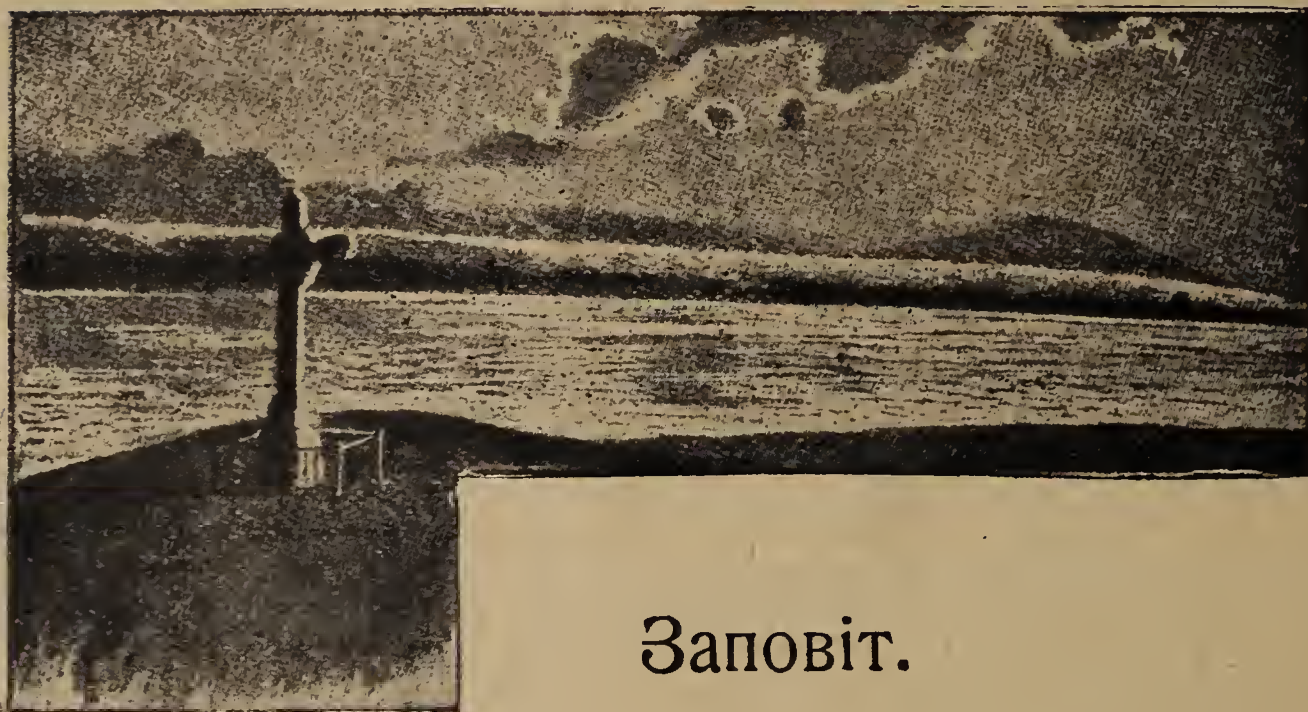

Заповіт.

Як умру, то поховайте
Мене на могилї,
Серед степу широкого,
На Вкраїнї милій:
Щоб лани широкополі
І Днїпро і кручі
Були видні, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, оттодї я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молити ся. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній нóвій,
Не забудьте помянути
Не злим тихим словом!

Сон.

(Посьвята М. Марковичці.)

На панщині пшеницю жала;
Втомила ся; не спочивать
Пійшла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать:
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповила́, нагодувала,
Попе́стила, і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І снить ся їй: той син Іван —
І уродливий, і богатий,
Не одинокий, а жонатий,
На вольній, бачить ся, бо й сам
Уже не панський, а на волї,
Та на своїм веселім полї
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
Та й усьміхнула ся небога...
Прокинулась — нема нїчого!
На Йвася глянула; взяла
Його гарненько сповила́,
Та, щоб дожать до „ланового“,
Ще копу дожинать пійшла...

Тарасова ніч.

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзї грає;
Кругом хлопці і дївчата —
Як мак процьвітає.
Грає кобзар, виспівує,
Вимовля словами,
Як Москалї, Орда́, Ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька
В неділеньку в ранції;

Замітка. „Тарасовою ночию“ зоветь ся битва Переяславська в 1628. роції, коли то козацький гетьман Тарас Трясило побив польського коронного гетьмана Конєцпольського над річкою Альтою. По весолощах, у сьвято Божого тїла Поляки спочивали у своїм таборі, аж нараз напали на них козаки й розбили до тла.

Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспівує,
Аж лихо сьмієть ся:
„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Було колись панували,
Та більше не будем...
Тої слави козацької
По-вік не забудем!
Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ізгоріло!
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же море! мовчіть гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькії!
Така ваша доля!

Встає хмара зза Лиману,
А другая з поля:
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не ратує,
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькії діти,
Кохають ся невінчані,
Без попа ховають,
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають!

Обізвавсь Тарас Трясило
Гіркими сльозами:

„Бідна моя Україно,
Стоптана Ляхами!“

Обізвавсь Тарас Трясило
Віру ратувати,
Обізвав ся орел сизий
Та й дав Ляхам знати!
Обізвав ся пан Трясило:
„А годї журить ся!
А ходїм лиш, пани брати,
З Поляками бить ся!“

Вже не три днї, не три ночи
Бєть ся пан Трясило;
Від Лимана до Трубайла
Трупом поле вкрилось.
Ізнеміг ся козаченько,
Тяжко зажурив ся,
А поганий Конецьпольський
Дуже звеселив ся;
Зібрав шляхту всю до купи,
Та й ну частувати.
Зібрав Тарас козаченьків
Поради прохати:
„Отамани, товариші,
Брати мої, дїти!
Дайте менї порадоньку:
Що будем робити?
Бенкетують вражі Ляхи,
Наше безголовє.“
— „Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоровє!
Поки сонце зайде,
А ніч-мати дасть пораду:
Козак Ляха знайде.“

Лягло сонце за горою,
Зірки засияли,
А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшки-панки —
Нїкуди втїкати!
Прокинулись Ляшки-панки
Тай не повставали:
Зійшло сонце Ляшки-панки
Покотом лежали.

„Червоною гадюкою
Несе Альта вісти,

Щоб летіли круки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні круки
Вельможних будити;
Зібрало ся козачество
Богу помолитись.
Закракали чорні круки,
Виймаючи очи;
Заспівали козаченьки
Пісню сеї ночи,
Сеї ночи кровавої,
Що славною стала
Тарасови, козачеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою, в чистім полї
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая,
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилї,
Та з голоду краче...
Згада козак Гетьманщину,
Згада, та й заплаче.“

У неділеньку у сьвятую.

У неділеньку у сьвятую,
У досьвітнюю годину,
У славному, преславному
Містї, в Чигиринї,
Задзвонили в усї дзвони,
З гармати стріляли,
Превелебную громаду
До купи скликали.

З сьвятими корогвами,
Та з пречестними образами
Народ з попами
З усїх церков на гору йде,
Мов та божа бжола гуде.
З монастиря сьвятого
У золотї, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо,
У ранную пору,
На високу гору
Сходились полковники.
І війско, як море,
З знаменами, з бунчуками
З лугу виступало,
Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Оніміли дзвони,
І громада покладає
Земнії поклони.
Молебствіє архимандрит
Сам на горі править,
Сьвятого Бога просить, хвалить,
Щоб дав їм мудрости дознати,
Гетьмана доброго обрати.
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана,
Преславного Лободу Йвана,
Лицаря старого,
Брата війскового.

У труби затрубіли,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчуками
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— „Спасибіг вам, панове молодці,
Преславні Запорожці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви менї учинили!
А ще-б красще ви зробили,
Як би замісць старого
Та обрали молодого
Завзятого молодця,
Преславного Запорожця
Павла Кравченка Наливайка.
Я стар чоловік, нездужаю встати,
Буду йому пораду давати,

По батьківськи научати,
Як на Ляха стати.
Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братя,
На Ляха водити,
Не мені тепер, старому,
Булаву носити.
Нехай носить Наливайко
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі Ляхи
У своїй Варшаві!“

Громада чмелем загула,
І дзвони задзвонили;
Гармата заревла,
І бунчуками вкрили
Преславного Запорожця
Павла Кравченка Наливайка.

До Основяненка.

Бють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив.
Нема Січи, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січи! Очерети

У Дніпра питають:
„Де то наші діти ділись?
Де вони гуляють?“
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.
На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питають ся у буйного:
„Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Верніте ся! Дивіте ся:
Жита похилились,
Де пасли ся ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Верніте ся!..“
— „Не вернуть ся!“
Загуло, сказало
Сине море; „не вернуть ся,
На віки пропали!“
Правда море, правда сине:
Такая їх доля!
Не вернуть ся сподївані,
Не вернеть ся воля,
Не вернеть ся козаччина,
Не встануть гетьмáни,
Не покриють Україну
Червоні жупáни.
Обідрана сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тілько ворог, що сьмієть ся.
Сьмій ся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине,
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Щó діялось в сьвіті,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменя,

Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.
А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люди поважають,
Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Щó було, минуло...
Утни, батьку! щоб нехотя
На весь сьвіт почули:
Щó діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім сьвіті стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває;
Нехай ще раз усьміхнеть ся
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю,
В чужій домовині!

Сьвято в Чигирині.

(Виїмок з поеми „Гайдамаки“).

Гетьмани, гетьмани! як би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали-б тяжко, бо ви-б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.
Базари, де війско як море червоне,
Перед бунчуками бувало горить,
А ясновельможний на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить,
Закипить, і розлило ся
Степами, ярами;
Лихо мліє перед ними...

А за козаками —
Та що й казать?... минуло ся;
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани брати!

. . . .

Та й що́ з того, що згадаєш?
Згадаєш, заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Колись то козачий.

Ізза лїсу, зза туману,
Місяць випливає,
Червонїє круглолиций,
Горить а не сяє,
Неначе зна, що не треба
Людям його сьвіту,
Що пожари Україну
Нагріють, осьвітять.
І смеркло ся, а в Чигринї,
Як у домовинї,
Сумно, сумно. (Оттак було
По всїй Українї
Против ночи Маковія,
Як ножі сьвятили.)
Людий не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигонї
Сова завиває.
А деж люди? Над Тясмином,
У темному гаю,
Зібрали ся: старий, малий,
Убогий, богатий
Поєднались, дожидають
Великого сьвята.

У темному гаю, в зеленій діброві,
На припонї конї отаву скубуть;
Осїдлані конї, вороні готові.
Куди-то поїдуть? кого повезуть?
Он кого, дивіть ся! Лягли по долинї,
Неначе побиті, нї слова не чуть.
Ото гайдамаки. На ґвалт України
Орли налетїли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам віддадуть.

Попід дібровою стоять
Вози зелїзної таранї:
То щедрої гостинець панї.

Уміла що кому давать,
Нівроку їй нехай царствує;
Нехай не вадить, як не чує!
Поміж возами нігде стать:
Неначе в ірій налетїло
З Сьмілянщини, з Чигирина́,
Просте козацтво, старшина́;
На певне дїло налетїли.
Козацьке панство похожає
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядає на Чигрин.

Сон.

От, менї приснилось, нїби край могили
Пасу я ягнята, а я ще малий.
Дивлю ся: могила нїби розвернулась,
А з неї виходить неначе козак,
Уже й сивоусий собі неборак,
Тай іде до мене... От мене бере
Неначе на руки, та несе в могилу:

А чорна могила ще гірше розкрилась.
Дивлю ся в могилї усе козаки:
Який безголовий, який без руки,
А хто по коліна неначе відтятий.
— „Диви ся, дитино, отсе козаки!"
Нїби менї каже: „На всїй Українї,
Високі могили. Диви ся, дитино:
Усї ті могили — усї отакі, —
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго. Отсе воля спить.
Лягла вона славно, лягла вона вкупі
З нами — козаками. Бачиш, як лежить!
Неначе сповита!... Тут пана немає:
Усї ми однако на волї жили,
Усї ми однако за волю лягли,
Усї ми і встанем, — та Бог його знає,
Коли то се буде. Диви ся-ж, дитино,
Та добре диви ся. А я розкажу,
Защо Україна наша стала гинуть,
Защо й я між ними в могилї лежу.
Ти-ж людям розкажеш, як виростеш, сину.
Слухай же, дитино!...

Ой одна я, одна
Як билиночка в полї,
Та не дав менї Бог
Анї щастя нї долї;
Тілько дав менї Бог
Красу, карії очі,
Тай ті виплакала
В самотинї дївочій.
Анї братїка я
Нї сестрички не знала,
Між чужими зросла,
Долї-щастя не мала...
Деж дружина моя?
Де ви, добрії люди?
Їх нема... Я сама,
А дружини й не буде!...

Як Москалї нищили Україну.

Українцї — старий культурний нарід. На сих землях, що на них він і сьогодня живе, жив він перед тисячами лїт, а історичного житя нашого народу рахуеть ся вже тисячу лїт. Істория записала імена перших наших князів з тих часів: як от: Аскольда й Діра та Олега. В сих часах слава нашого народу, нашої держави й наших князів лунала вже широко по сьвіту: писали про них грецькі, арабські й інші лїтописцї, а про московський нарід тодї нїхто ще не чув. Далеко на півночи у жерел рік Днїпра, Двини, Волги та Оки жили племена Кривичів і Вятичів. Тодї ще вони не творили окремого народу, але вже тодї дуже ріжнили ся від нашого народу, бо вже в найстаршій нашій лїтописи пишеть ся, що наприклад Вятичі походять від Ляхів, а з того видно, що лїтописець бачив більшу подібність у мові і звичаях Вятичів з мовою і звичаями Ляхів, нїж із мовою і звичаями нашого народу. Пізнїйше Кривичі і Вятичі змішали ся з північними фінськими племенами, що жили в їх сусїдстві і з тої мішанини повстав ще пізнїйше, але то геть пізнїйше нарід московський, котрий тодї, розуміеть ся, ще більше ріжнив ся від нашого народа нїж як ще не був змішаний з Фінами. Колиж наші київські князї стали розширяти границї своєї держави, то з часом підбили й землї Кривичів та Вятичів і прилучили їх до київської, або як її тодї звали „руської“ держави. (Назва Русь, руський стара назва нашої держави, а взяла свій початок з Києва. Пізнїйше таксамо з Києва взяла свій початок назва Україна, український. Поки ми мали свою державу, то звали її руською, а коли держави не стало і до того ще й Москалї присвоїли собі назву руський, то в нас приняла ся друга назва: український.) Розуміеть ся наш нарід був тодї вже культурний, приняв був християнство, між народом ширила ся вже письменність, а племена, з яких опісля повстав московський нарід, жили ще тодї майже дико. Аж наші сьвященики й інші наші письменні люди стали ширити там християнство і культуру. Та не довго були московські племена при нашій державі. Коли князь Ярослав Мудрий подїлив свою державу між синів, тодї сї землї відділили ся від українських, дістали окремих князів і жили зовсім окремим житєм. Коли наші князї кликали північних (себто московських) князів на виправу проти Половців, то вони не хотїли іти разом з ними, а казали, що вони мусять своїх земель стерегти. Правда, один з північних князів Юрій Довгорукий суздальський князь, здобув був Київ і зробив ся київським великим князем, але Києвляни не любили його і його дружини та коли він помер, його московську дружину вирізали таксамо, як за князя Сьвятополка Окаянного вирїзали були в Києві польську дружину Болеслава Хороброго.

Син Юрія Андрій Боголюбський, зрісши в силу, постановив знищити Київ, столицю української держави, щоби сим знищити і цілу українську державу. Несподівано з великими силами підступив він під Київ, побив неприготованого київського князя Мстислава і здобувши Київ, велів свойому війску руйнувати його.

Московський князь Андрій Суздальський руйнує Київ.

Навіть дикі Половці, а відтак і Татари не нищили так наших міст, як знищили Київ суздальські, отже московські війска. Два дни грабали вони і палили будинки, вбивали старих і малих, а жінок і дївчат брали в полон, обдирали церкви та монастирі. Знищивши Київ, московські князї зовсїм уже не зносили ся з нашими князями. Навіть коли і нам і Москалям загрозив спільний ворог — Татари, навіть тодї північні московські князї не поспішили нашим на поміч. В битві над Калкою 1224. р. не було московських князїв, а пізнїйше галицький король Данило не звертав ся вже о поміч до них, а до далекого папи римського. Се також сьвідчить, що князь Данило вважав московський нарід за щось далеке від нашого і, що оба народи нїчого спільного не вяже.

Оттак було в початках. Пізнїйше жив наш нарід і московський нарід зовсїм, а зовсїм окремо, один про другий так як би нїчого не знав і не чув: кождий уважав себе за цїлком окремий нарід. Аж пізнїйше з початком XVI-ого столітя наші козаки ходили на Москву таксамо як на Татар або Турків. Проти Москви помагали наші козаки навіть польським королям, як от Степанови Баторієви та Жигмонтови III, а властиво його синови Володиславови. Тодї то гетьман Сагайдачний повів на Москву 20 тисяч козаків, здобув богато міст і опинив ся під Москвою та розбив на прах московське війско. А чи був би він се робив, колиб уважав був Москалів за один нарід з нашим?

Оттакі то були наші взаємини з Москалями. Як бачимо, то Москалї вже від давнїйших часів ворожо виступали проти нас,

старали ся нас знищити, а наші козаки відплачували їм за се такимсамим хлїбом.

Український гетьман Сагайдачний під Москвою.

Подати руку до єднаня задумав аж Богдан Хмельницький коли шукав союзників. Тай то не зараз зважив ся він на се. Спершу волїв він удати ся о поміч до невірних Татар і Турків

Москалї руйнують українську гетьманську столицю Батурин 1709-ого року.

ніж до Москалїв. Се й не диво. Він бачив, що і вдача московська інакша і лад у Московщинї інший та що до такого ладу Українцї нїколи не звикнуть. Аж коли побачив, що Татари не

додержують угоди, а другі держави за слабі, звернув ся до Москви. Але й московський уряд теж не дуже радо брав ся до злуки з Україною. Московський „Земський Собор“ радив цареви, що приймати України не треба, „бо Черкаси (так вони звали Українців) не стерплять руки великого государя“ (себто самовладного правліня царя). Аж коли Москалї провідали, що українські землї дуже богаті, що можна на них збогатити ся, згодили ся на злуку України з Москвою. Та й тодї ще між Українцями найшли ся козацькі старшини, котрі не хотїли пристати на злуку

Українського гетьмана Многогрішного ведуть Москалї на муки.

з Москвою, як от полковники Богун і Сїрко, а таксамо й митрополит Сильвестер Косів і все духовенство не хотїло присягати на вірність цареви.

А Москалї дуже скоро показали, як то вони розуміють опіку над Україною. Як тільки побачили, що Українцї не дадуть себе так легко поневолити, постановили закликати до помочі тихсамих Поляків, зпід яких власти Українцї щойно вибили ся, і мимо спротивленя козаків відступили Полякам 1667. р. в андрусівськім договорі цїлу правобічну Україну, думаючи, що при

помочи Поляків скорше здавлять Україну і скорше будуть з неї тягнути зиски. Оттака то була прихильність Москви до України. Бачив уже й Богдан Хмельницький, що Москалї не добром дишать на Україну та хотів відірвати ся і кликав на поміч Шведів проти Москви, але смерть не дала йому довершити сього.

По смерти Богдана Хмельницького Московщина щораз більше поневолювала Україну, стараючи ся, щоб на гетьманів вибирано таких людий, що не ставали би їй в тім на перешкоді. Та мимо

Засїданє „Малороссийської Колеґії".

На образку бачимо, як голова „Малороссийської Колеґії" Велямінов кричить до українського гетьмана Полуботка. Кричав він так: „Що твоя служба проти моєї? Я бриґадир і президент, а ти переді мною нїщо! Зігну я вас так, що й інші тріснуть! Ваші давні вольности наказано скасувати, а з вами по новому поводитись!" — Сумний похилив голову гетьман Полуботок і відвернув ся від московської собаки, а інші козацькі старшини також сумно похилили голови вниз.

того найшли ся гетьмани, які задумували прогнати Москалїв з України, як от Виговський, а навіть такий Многогрішний, а відтак Дорошенко і вкінци Мазепа. Всї вони бачили, що іншого ратунку нема, тільки відірвати ся від Москви. Але Москалї раз засмакувавши в богатих українських землях, не хотїли вже їх зректи ся, тільки старали ся знищити стремлїня до самостійности та викоріняти самосьвідомість українського народа, а до того треба було знищити його оборонців: гетьманів та козацтво. Щоби се осягнути московські царі обмежували щораз більше власть гетьманів, завели „Малоросийську Колеґію", яка мала наглядати, що робить гетьман, а відтак правити Україною, нищили московські

царі козацтво, висилаючи цілі полки в далекі краї на роботи, а притім старали ся засіяти незгоду між народом та старшиною. Богато, богато Українців згинуло тоді при копаню каналів і фундаментів під всякі твердині на далекій півночи. На українських козацьких костях збудовано столицю московських царів Петербург. Богато української крови і сліз полило ся там, а память про се заховала ся й доси в народних піснях. І ся кров і сї сльози будуть тяжити вічним проклоном на Москві. Так робили Москалї аж поки 1764. р. цариця Катерина II. зовсім не скасувала гетьманства, а запровдиила скрізь на Україні московський лад. Не лиш не хотїла Москва подати помочи Українцям, що були під Польщею, а навіть, коли Ґонта й Залїзняк зірвали ся проти польського гнету, то Москалї ще помагали Полякам і підступом

Московський полковник Ґурєв схоплює Ґонту і Залїзняка.

зловивши провідників Гайдамаків, віддали Полякам на муки. Аж коли знищили наш нарід у лївобічній Україні. тоді простягнули руки й по правобічну. Та заборолом волї України була ще Запороська Січ, тому й тую велїла цариця Катерина знищити. І московські війска зайшли підступом, несподївано та знищили Січ 1775. р. і зрабували її таксамо як колись Андрій Боголюбський зрабував Київ. А щоби оправдати своє грабівництво та, щоби лекше можна було баламутити і наш нарід і цілий сьвіт, то нашу стару назву „Р у с ь“, „р у с ь к и й“ переняли на себе і стали також свій нарід і свою державу звати „руськими“, а тоді вже голосили, що се вони правдиві „русскіє“, а Українці се лиш меньшевартна частина русского народу і навіть прозвали нас „малорусами“.

Однак на тїм не покінчило ся. Знищила Москва вольности українського народа, захопила його землї, так щож: лишила ся

ще мова. В тій мові почали наші письменники щораз більше писати творів. Москва настрашила ся. Щоби панувати над народом, обрабовувати, здирати його, треба, щоби він був темний, а коли він стане читати книжки рідною мовою, то він просьвітить ся, пізнає, хто він і що він та не дасть дерти зі себе семої шкіри. Треба щоби не було анї українських книжок анї українських шкіл. І московський уряд покасував українські школи, а указом з 1876. р. заборонив друкувати книжки в українській мові. Такого дикого указу не затямили ще люди від початку сьвіта, тільки московське правительство могло на щось таке здо-

Москалї вивозять кошового отамана Кальнишевського з України.

бути ся. Але й сей дикий указ не богато поміг. Українські письменники стали друкувати свої твори у нас в Галичині, а відси потайки пересилали їх на Україну. Московський уряд постановив взяти ся й до Галичини. За гроші наняв серед самих Русинів Галичан людий, котрі ширили серед народу москвофільство, а поборювали українство.

Оттак то Московщина від давних часів нищила Україну, старала ся погубити український нарід та переробити його в Москалів. На жаль у нас помагають їй в тім таки наші зрадники, баламутять нарід і хоч тепер, коли наш нарід щораз більше приходить до сьвідомости, тратять ґрунт під ногами, то всетаки ще богато шкоди приносять нам. Тому сьвідомі Українці повинні поборювати їх та осьвідомляти несьвідомих і меньше сьвідомих. А вони головно на несьвідомих, темних селян закидають сіти, бо знають, що темному скорше можна набрехати як просьвіченому. І вони лиш брехнею воюють, бо мусять. Ось не-

давно москвофіл д-р Мариян Глушкевич видав брошурку п. з. „Русскій народ, его земля и исторія“. В тій брошурці, як у всіх москвофільських виданях, брехня на брехні їде і брехнею поганяє.

І так пише він там, що „русскій народ“ займає великі землї, а не пише сього, що землї, де живе московський нарід, хоч і великі та нїщо не варті, бо там мало що родить ся і Москалї живють не зі своїх земель, а з богатих і плодовитих земель українських, тягнуть остатні соки з українського народа, а щоб се могли безкарно робити, то удержують український нарід в темноті. А там з тих московських земель такий хиба хосен, що богато наших людий і то визначних замучило ся там на засланю, як от гетьмани: Полуботок, Дорошенко кошовий Кальнишевський, свояк гетьмана Мазепи Войнаровський й і, а в наших часах свої найкрасші літа погубив там наш найбільший поет Шевченко, поет Павло Грабовський тай богато, богато інших. Пише, що майже весь нарід „русский“ (себто український, московський і білоруський) одної православної віри, а не пише того, що наша віра, хоч і була православна, та дуже ріжнила ся від православної московської і тільки силою Москалї яко-тако зробили її такоюсамою. Потім переходить він до історий і стараєсь злучити нашу історию з московською. Се йому, розумієть ся, не вдаєть ся і він вже почавши від смерти Ярослава Мудрого мусить обговорювати історию України-Руси й Московщини окремо, але й тут не обійшло ся без брехнї то крутарства. Називає він мудрими суздальських князїв Юрія Довгорукого й Андрія Боголюбського. Ми бачили, як вони поводили ся в нас, гірш диких Татар. Пише, що по нападї Татар Москва стала духовим осередком і України і Білоруси. А се-ж чиста брехня. Хоч і переніс ся туди київський митрополит Петро, то мимо того Москва тодї не мала нїякого впливу на Україну, бо се не могло бути вже хоч би тому, що Москва була тодї далеко низша культурою від України. Згадуючи про гетьмана Сагайдачного пише, що він був вірний козацькій думцї „съ Ляхами не дружити ся, а братной Москвы не воевати“. Ми вже знаємо, що було якраз противно. І так без кінця брехня за брехнею! Годї нам тут всї ті брехнї виказувати, бо й місця шкода, та всетаки не можна поминути ще одного, бо з того найліпше пізнати, яка то москвофільська правда. На 8. сторонї брошурки пише він, що в Росиї Москалїв є 69 мілїонів, Українцїв 33, з австрийськими Українцями 37 мілїонів, а Білорусів 7 мілїонів. І так справдї є. Та вже на 38. сторонї представляє він на образку, кілько є Москалїв, а кілько Українцїв і каже, що Москалїв є дві третини з усїх „русских“ (так зве він Українцїв, Москалїв і Білорусів разом) а Українцїв меньше нїж одна четвертина. А тимчасом кождий, що хоч трохи вміє рахувати, знає, що коли Українцїв, Москалїв і Білорусів є разом 110 мілїонів, то 33 мілїони Українцїв в Росиї буде не меньше як четвертина, але майже третина, а разом з австрийськими Українцями більше нїж третина. Та що-ж вдієш, коли москвофіли так вже привикли до брехнї, що навіть там брешуть, де їх кождий може приловити на брехнї.

Та каже народна приповідка: „Брехнею сьвіт перейдеш, але назад не вернеш ся". Оттак і з москвофілами. Вони ще дурять якийсь час темних людий, але їх брехливість отворяє й темним людям очи і вони відвертають ся від них та шукають правди в просьвіті. І щораз меньше приклонників знаходять в нашім народї москвофіли тай недалекий вже час, коли весь наш нарід відвернеть ся від них. Колиж се станеть ся, тодї не страшні нам будуть і московські переслїдуваня, тодї недалекий вже буде той час, коли з нашої богатої рідної землї не будуть користати чужинцї Москалї, а ми самі; не далекий буде той час, коли ми скажемо Москалям: „Ми в твої московські землї не лїземо, не лїзьте й у наші, наша земля для нас!"

Др. Іван Франко.

(У сорокліітний ювилей письменницької діяльности).

Сорок літ минуло вже, як др. Іван Франко почав працю на вбогій ниві нашого письменства. Сорок літ у житю людини багато значить, а ще більше сорок літ працї, працї для народу. І ще якої працї! Убого, пусто було ще тодї в нас, як він зачинав її. Народна праця на всїх полях була ще тодї, так сказати, в сповиточку. Народної сьвідомости тодї ще так як би й не було. По селах панувала темнота, а більшість інтелїґенциї задурманена москвофільством зовсїм не журили ся народом. Тільки невеличкий гурт, переважно молодшої інтелїґенциї був національно сьвідомий, але й той не знав часто, що йому дїяти, як взяти ся за дїло. Сумно було тодї ще в нас. Ось в таких то часах почав народну працю Іван Франко, тодї ще молодий, бо всего 18-лїтний студент унїверситету.

Родив ся він в 1856. р. в селї Нагуєвичах, дрогобицького повіта, де його батько був ковалем. До народної школи ходив в Ясеницї сільній і в Нагуєвичах, а відтак в Дрогобичи. Коли кінчив народну школу, вмер йому батько. Там в Дрогобичи ходив також до ґімназиї і скінчив її 1875. р. Як в народній школї так і в ґімназиї вчив ся дуже гарно. Писати твори почав ще в ґімназиї в 1873. р., а друкував свої перші твори 1875. р. також ще в ґімназиї. Скінчивши ґімназию 1875. р., записав ся у львівськім унїверситеті на фільософічний виділ та вступив до студентського товариства „Академіческий кружок", в якім було найбільше студентів москвофілів. Та в роках 1875. і 1876. настали в сїм товаристві великі зміни в пересьвідченях членів. До товариства писав листи славний наш учений і полїтик Михайло Драгоманів. В сих листах радив він академикам, що коли хочуть принести користь для народу, то мусять покинути своє москвофільство а працювати для народу в його рідній мові і в поступовім дусї. Богато молодежи

йшло за радою Драгоманова, а найсильнійше вплинув Драгоманів на Франка і його приятеля Михайла Павлика. Перші свої твори: поезиї й оповіданя містив він в часописи *Другъ*, яку видавали академики. Там помістив він і першу свою більшу повість „Петрії та Довбущуки". 1877. р. в літї арештували Франка. Його вмішали в процес проти социялїстів і засудили на шість тижнїв арешту, видержавши перше вісім тижнїв у слїдчім арештї. Засудили його за належанє до тайного товариства, до якого він нїколи не належав і якого відай і не було. Тяжко було Франкови в тюрмі, та ще тяжше стало йому, коли вийшов з неї на волю. Тодїшна наша інтелїґенция вирекла ся його, обминала його, усунула з товариств. Та Франко не впав на дусї. Він учив ся дальше в унїверситетї і не кидав також народної працї. Ра-

Др. Іван Франко в молодшім віцї.

зом з Михайлом Павликом видавав він тодї часопись *Громадський Друг*. Сю ґазету прокуратория конфіскувала раз за разом так, що редактори мусїли змінювати її назву на *Дзвін*, а відтак на *Молот*. По упадку сеї ґазети видавав Франко *Дрібну бібліотеку*, в якій видав кілька поучаючих книжочок.

З початком 1880. р. його вдруге арештували в Яблонові. Передержали три місяцї в слїдчій вязницї і відставили шупасом пішки до Нагуєвич. Ся дорога причинила ся до того, що він занедужав. В Дрогобичи, мимо того, що він мав горячку, впакували його в яму, в якій і дихати було годї, а відси відіслали його полїцаєм знов пішки до Нагуєвич. Дома пролежав цїлий тиждень на пропасницю. Коли прийшов трохи до себе, поїхав до Коломиї, де прожив три дни трома крейцарами, які знайшов на

піску над рікою Прутом, а коли їх не стало, пролежав півтора дня в кімнатці, ждучи голодової смерти. Виратував його від смерти товариш, котрого прислав Франків приятель Ґеник. У Ґеника думав Франко лишити ся, поки не прийде до здоровля. Та вже по кількох тижнях коломийський староста велів відставити його шандарами з Коломиї. Шандар пігнав його ще хорого пішки в літну спеку. За старанєм старости заборонили Франкови жити в коломийськім повіті і Франко знов поїхав до Нагуєвич, а відси до Львова, де знов записав ся на унїверситет. У Львові враз з Іваном Белеєм, пізнїйшим редактором *Дїла* видавав лїтературно-наукову місячну ґазету *Сьвіт*, де надрукував початок своєї більшої повісти „Борислав сьміє ть ся“ та кілька наукових розвідок і богато власних і перекладних віршів. Та у Львові не мав з чого жити і вже у великий піст 1881. р. вернув ся до Нагуєвич, де жив під жандарським дозором. Тут перекладав твори чужих письменників і писав богато до *Сьвіта*. Тут написав також історичну повість „Захар Беркут“, яка була нагороджена на конкурсі лїтературної ґазети *Зоря*. Пізнїйше вернув ся до Львова і працював в *Дїлї*. Вдруге запросили його до *Дїла* й *Зорі* 1883. р. При сих ґазетах був він до початку 1885. р.

Від 1887. р. мусів працювати при польській ґазеті *Kurjer Lwowski*. Тодї ся ґазета виступала нераз в нашій обороні. Та хоч писав для польської ґазети, не переставав писати і по українськи. Таки тогосамого року 1887. вийшов збірник його поезий п. з. „З вершин і низин“. Лїтом 1889. р. його знов арештували та видержали в тюрмі 10 тижнів без нїякої вини. Вийшовши на волю, зачав він видавати *Лїтературно-наукову Бібліотеку*, а 1890. р. разом з Павликом полїтичну часопись *Народ*. До сеї ґазети писав також богато Михайло Драгоманів, котрий дав почин до заснованя нової партиї: радикальної, яка під проводом Драгоманова, Франка й Павлика розбудила була живійший рух серед нашого селянства. Франко виробив програму сеї партиї й у цїлім рядї книжочок вияснив, як треба радикалам поступати, щоби принести хосен народови.

Тодї Франко тому що мусів заробляти на житє, перервав був науку в унїверситетї і докінчив її у Відни 1893/4. р., де й одержав степень доктора фільософії. По смерти професора української мови у львівськім унїверситетї 1894. р. здав Франко іспит на такого професора, та хоч здав його дуже добре, посади не дістав. Причинив ся до того намісник Казимир Баденї і таки дехто й з Русинів.

В 1898. р. став він одним з головних редакторів великого лїтературного місячника: *Лїтературно-Науковий Вістник*, де містив богато своїх творів, оповідань, повістий, поезий і наукових. Тепер вже наша інтелїґенция не відпекувала ся його, як колись і коли він 1898. р. обходив двайцятьпятилїтний ювилей своєї лїтературної працї, вся українська інтелїґенция звеличала його. На тім ювилею сказав він: „Яко син селянина вигодований твердим мужицьким хлїбом, я почув себе до обовязку віддати працю свойого житя тому простому народови. Вихований у твердій школї,

від малку засвоїв собі дві заповіди: Перша, се було власне поутє сього обовязку, а друга то потреба ненастанної праці; пізійше я пізнав, що і нам всім, цілому нашому народови нічо е прийде даром, що нам від нікого ніякої ласки не надіяти ся".

Останний раз взяв Франко участь у політичнім житю 1899. р. при заснованю національно-демократичної партиї, для кої працював також довший час. Потім віддав ся вже лиш говно науковій праці в „Науковім Товаристві ім. Шевченка", де і доси працює, мимо того, що від кількох літ тяжко хорий, бо ає спаралїжовані обі руки.

Др. Іван Франко в старшім віцї.

Вже сей коротенький перегляд житя і праці дра Івана Франка говорить нам, яке велике значінє має для нас Франко, які великі його заслуги для нашого народа. Куди не глянемо, всюди слїдна його робота.

В письменстві дав він нам богато гарних і вартісних творів для старих, для молодих, для дітий.

Справді нема в нас нічого красшого для дітий, як Франків „Лис Микита", „Абу-Казимові капці", „Пригоди дон Кіхота" та збірка казок п. з. „Коли ще звірі говорили". І діти нічого так радо, так пильно не читають, як власне сї твори Франка. Але

й старші любують си в сих творах, бо вони писані так, що старий може з них богато скористати, хоч для старших написа Франко й богато інших дуже гарних творів. Згадаємо тільк найважнійші: „Захар Беркут“ повість з житя тухольських селя в часах перших татарських нападів; „Панські жарти“, поема з ча сів панщини і її скасованя; поема „Коваль Бассім“; збірка бо рославських оповідань, в яких оповідає про житє при копальня нафти в Бориславі: повість „Боа Констрітор“, теж з борислав ського житя; збірка оповідань „В поті чола“; збірка поезий „З вершин і низин“; „Мій Ізмарагд“; „Зівяле листє“; „З дні журби“; драма „Украдене щастє“ та дуже гарна поема „Мойсей“ Але ще далеко не все. Всїх його творів так богато, що колі тому 15 літ, під 25-літний ювилей його видали тільки спис його творів, то самі заголовки заняли коло 150 сторін а тепер треба би сю книжку може і подвоїти. Не меньше важні його науков праці. Сї праці читають і поважають вчені цілого сьвіта. А коли до сього додамо ще книжочки для народу, статї по ріжних га зетах, то будемо мати хоч який-такий образ його велико праці.

Сорок літ він вже працює для рідного народа і за сей час дав нам, як сказано, дуже богато, можна сьміло сказати, що він виховав нас і богато з того, що ми тепер осягнули на всїх май же полях, богато з того завдячуємо йому. Колись Франка відрі кали ся в нас, нинї вже всї ми сьвідомі великих заслуг його знаємо всї, що по Шевченку не було в нас більше заслуженого чоловіка для нашої лїтератури на цїлій Українї. Ми сьвідомі, що коли ми нинї віримо, що сповнять ся слова, які Франко сказав до нашого народу:

...Прийде час і ти огнистим видом
Засядеш у народів вольних колї,
Труснеш Кавказ, впережеш ся Бескидом,
Покотиш Чорним Морем гомін волї
І глянеш як хозяїн домовитий
По своїй хатї і по своїм полї!.

то се у великій мірі його заслуга. Тому нема нинї між нами чоловіка, котрий у сороклїтний ювилей лїтературної діяльности Івана Франка не зложить йому подяки, не поклонить ся перед його заслугами.

Леся Українка.

Сльози-перли.

(Посьвята Іванови Франкови).

Сторононько рідна! Коханий мій краю!
Чого все замовкло в тобі, заніміло?
Де-не-де озветь ся пташина несьміло,
Номов перед бурею в темному гаю,
І знову замовкне... як глухо, як тихо...
Ой лихо!

Ой деж бо ти, воле, ти зоре таємна!
Чому ти не зійдеш на землю із неба?
Осяяти землю нещасную треба!
Ти бачиш, як все в нас покрила ніч темна,
Ти чуєш, як правду неправда скрізь боре!
Ой горе!

О, люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани,
Палають страшнії, незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!
Кормигу тяжку хто розбить нам поможе?
Ой Боже!

Колиж се минеть ся? Чи згинем без долі?
Проклятє рукам, що спадають безсилі!
Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!
Ой леле!

Юліян Романчук.

(У 30-літний ювилей посольської діяльности.)

Дня 29. мая 1913. р. обходили ми 30-літний ювилей дуже заслуженого чоловіка. Того дня минуло 30 літ від хвилї, як віце-президент австрийської палати послів Юлїян Романчук був вибраний вперве послом до галицького сойму. Стало ся се 29. мая 1883 р.

Юлїян Романчук уродив ся 24. лютого 1842. р. в селї Крилосї коло Галича, в станиславівськім повітї, де його батько був народним учителем. В 1847. р. батько його переніс ся до села Дуліб коло Стрия і тут Юлїян покінчив перші три кляси народної школи. Четверту клясу скінчив у Стрию. В 1852. р. вступив до ґімназиї в Станиславові, де скінчив дві кляси, а від третої до осьмої ходив у Львові, де 1860. р. здав матуру з відзначенєм. По матурі записав ся на фільософічний виділ, а скінчивши його, став в 1863. р. учителем у Львові в нїмецькій ґімназиї, а 1868. р. перейшов до української академічної ґімназиї, де був професором, аж поки не перейшов на пенсию (1900. р.)

В ґімназиї в шестій клясї видавав він ґазетку для учеників, а в осьмій клясї заложив тайний кружок, до якого належали також ученики з інших міст. З тими учениками переписував ся він часто, а в переписцї виказував, що наш нарід окремий від польського та московського. Яко студент унїверситету належав він до кружка „молодих" т. є. Українцїв (москвофілів звали тодї „старими", а Українцїв „молодими".) Кружок сей сходив ся на наради у старшого українського патріота д-ра Корнила Шушкевича. На загальних зборах москвофільського товариства „Галицько-руська Матиця" домагав ся Юлїян Романчук, щоби се товариство у своїх виданях уживало народної мови, а не москвофільської тарабарщини. Та москвофіли не послухали його ради, а тодї „молоді" заложили 8. грудня 1868. р. товариство „Просьвіту". Юлїян Романчук був одним з членів-оснувателїв „Просьвіти". Таксамо в в 1873. р. був він членом-оснувателем Товариства ім. Шевченка, яке пізнїйше перемінило ся на Наукове Товариство ім. Шевченка.

В 1869. р. краєва шкільна рада іменувала його членом комісиї для укладаня українських шкільних книжок і він враз з другими членами пильно працював, щоб для українських ґімназий уложити як найліпші книжки. Уложив також сам українські читанки для першої і другої ґімназийної кляси та для четвертої кляси народної школи. Рівночасно працював яко член виділу „Просьвіти", укладав і порядкував календарі і книжочки „Просьвіти". За його заслуги для „Просьвіти" загальні збори вибрали його 1896. р. головою „Просьвіти", яким він був десять літ (до 1906. р.) В тім роцї на його просьбу звільнили його з того становища. В признаню його заслуг вибрали його тодї почесним членом „Просьвіти".

В 1873. р. Юлїян Романчук обняв був редакцию української ґазети *Правда* і видавав її аж до 1887. р. *Батьківщина* виходила до 1896. р. В тім роцї замісць *Батьківщини* стала виходити теперішна *Свобода*. В *Батьківщинї* містив він дуже гарні статї і сю ґазету читали дуже радо.

Своєю дїяльностю Юлїян Романчук здобув був собі вже тодї таке значінє, що при соймових виборах 1883. р. вибрали його руські виборцї Калущини послом до сойму. В соймі відразу вибив ся він на перше місце промовами і внесенями. Найважнїйші внесеня Юлїяна Романчука тодї були: в справі наших народних і середних шкіл і в справі охорони селян від шкід диких звірят. Внесенє в справі шкіл мало сей наслїдок, що 1888. р. заложено в Перемишли українську ґімназию. На його домаганє намісник

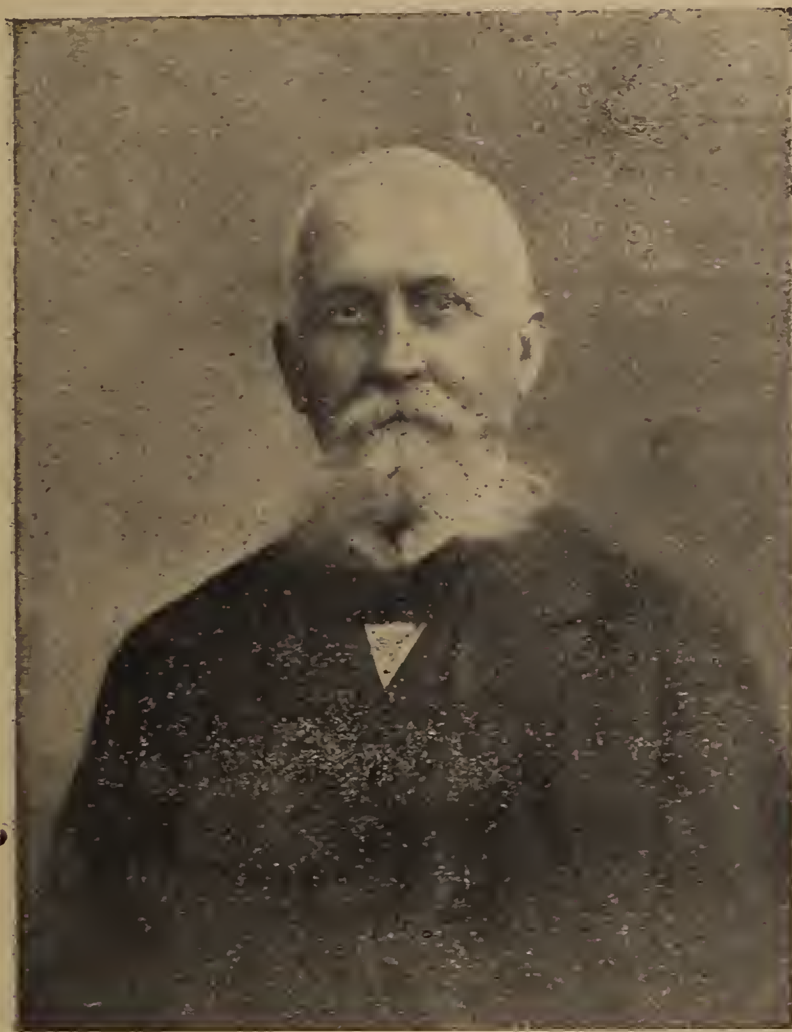

Юлїян Романчук,
віцепрезидент австрийського парляменту.

і краєвий маршалок від 1885. р. стали уживати й української мови. (До сього часу говорили тільки по польськи) Чимало заслужив ся він також сим, що перший почав скликати повітові віча і сим дав почин до масового вічевого руху, який бачимо тепер. З інших виступів його треба згадати депутацию на отворенє чеського народного театру в 1883. р. і депутацию до цїсаря з протестом проти відданя Василиян.

В 1885. р. дав він почин до заложеня полїтичного товариства „Народна Рада“ у Львові, яке й доси є краєвим полїтичним товариством народно-демократичної партиї.

При нових виборах до сойму 1889. р. Юлїян Романчук знов вийшов послом до сойму. Наші посли вибрали його тодї головою руського соймового клюбу. Зараз на початку Юлїян Романчук вніс велику інтерпеляцию в справі ворожого поведеня правительства супроти нашого народу. Інтерпеляция зробила в краю й у Відни велике вражінє, а що вона звертала ся остро проти ґр. Казимира Баденія, то Бадені з пімсти повалив Ю. Романчука при доповняючих виборах до парляменту в 1890. р.

Тодї то під напором віденського правительства ґр. К. Бадені старав ся перевести польсько-руську угоду. Дня 25. падолиста 1890. р. Юлїян Романчук виголосив у соймі промову, яку уважали за проголошенє сеї польсько-руської угоди. Та скоро побачив він, що краєве правительство не додержує умови і перейшов до рішучої опозиции, чим дав доказ, що коли приступав до угоди, то мав на оцї тільки добро народу.

В 1891. р. вибрано Юлїяна Романчука послом до парляменту в окрузї Бібрка Долина-Калуш. При славетних т. зв. Баденївських виборах до парляменту в 1897. р., при котрих упав труп Петра Стасюка, ґраф Казимир Бадені повалив і Юлїяна Романчука. Потім Юлїян Романчук посьвятив ся публичній діяльности в краю. В 1898. р. за його почином і під його проводом відсьвятковано у нас 80-лїтний ювилей знесеня панщини. В 1899 р. теж за його почином засновано на місце народовецької партиї партию національно-демократичну і тодї став він головою українського парляментарного клюбу. На сю каденцию припадають такі важні справи, як: сецесия українських студентів з львівського унїверситету та взагалї боротьба за український унїверситет, хлїборобські страйки та заведенє загального, рівного безпосередного і тайного виборчого права до парляменту. В усїх тих справах Ю. Романчук яко провідник українського заступництва в парляментї був речником потреб і домагань нашого народу. Тодї теж написав він нїмецьку книжку п. з. „Die Ruthenen und ihre Gegner in Galizien. („Русини та їх противники в Галичинї“) яко відповідь на книжку Поляка Смольки, в якій він закидав Українцям, що їх підпомагають Прусаки. При виборах із загального голосованя 1907. р вибрано Романчука знов послом і зараз наші посли вибрали його головою українського клюбу, яким був він аж поки не вибрали його віцепрезидентом палати послів. При виборах 1911. р. вибрано його знов послом, і знов палата послів вибрала його своїм віцепрезидентом і ним є він доси.

Ось-так представляєть ся в коротких словах житє і діяльність Ю. Романчука. Кождий мусить признати, що його заслуги для нашого народа великі. Пів столїтя лїт працював він для добра свого народу на ріжних полях: просьвітнім, політичнім і науковім. Тут треба ще додати, що Ю. Романчук писав і наукові працї в „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“, яке за його наукові працї іменувало його своїм дійсним членом, а в „Просьвітї“ видає він „Руську Письменність“ у якій містить твори найвизначнїйших наших давнїйших письменників. Та найбільше своєї працї за протяг своєї 50-лїтної діяльности посьвя-

тив він народній політиці, з чого 30 літ припадає на саму посольську діяльність. Тепер Ю. Романчук вже 71-літний старець, та мимо того ще бодро держить ся й не кидає праці для народа. Дай Боже, йому ще довго прожити і бачити ще красші плоди своєї праці. Сього бажаємо йому ми всї, що бачимо овочі його невсипущої праці та як слїд оцїнюємо його заслуги.

Іван Богун.

(У 250-ті роковини його мученицької смерти.)

1914. р. минає 250 літ від смерти славного винницького полковника Івана Богуна.

Був се один з найславнїйших полковників гетьмана Богдана Хмельницького. Він брав участь у всїх боротьбах сього великого українського гетьмана. За його хоробрість і розум вибрав його винницький полк своїм полковником, а гетьман сей вибір затвердив.

В лютім 1651. р. Богдан Хмельницький мусів знов вести війну з Польщею. Польский гетьман Калиновський вступив на Україну і несподївано напав на браславського полковника Данила Нечая та заскочивши неприготованого в Краснім під Браславом, убив його. Зпід Красного подав ся Калиновський на Винницю. Думав, що й тут йому так легко пійде, Але тут застрів його полковник Богун. Богун рішив задержати якийсь час Поляків, поки прийде підмога від гетьмана Хмельницького і тому зводив з ними тільки малі перепалки. Одного разу велїв під ніч вирубати в рiцї Бузї ополонки, а коли вони через ніч злегка примерзли, казав на них насипати соломи. Самі-ж козаки ще передтим перейшли Буг і заперли ся в монастирі по другім боцї ріки. Поляки пігнали ся за козаками, вперли ся на лїд, лїд завалив ся і там богато їх потопило ся. Тимчасом наспів Богунови на поміч уманський полковник Осип Глух з 10 тисячами козаків, Поляки побачивши, що козакам прибула поміч, пустили ся втїкати, та Богун і Глух пігнались за ними і вигубили 5000 Поляків.

Дуже заслужив ся Богун для козацтва в часї нещасливих битв під Берестечком. Коли Татари втїкли і Хмельницький пігнав ся за ними, а всї в козацькім таборі впали були на дусі, тодї Богун своєю хоробростю і палким словом піддержував найбільше духа козаків і без настанку докучав польському таборови, нападаючи на нього ночию. Коли деякі полковники наставали на се, щоби помирити ся з польським королем, а Головацький, Криса і Лисенко перейшли були навіть в польський табор, він нїчого не хотїв знати про переговори. Тодї вибрали його козаки головним провідником, заступником гетьмана. Він бачив, що годї їм тут стояти, бо Полякам прибувають все нові сили і тому постановив вивести козаків зпід Берестечка. Він велїв будувати міст через болота й туди перевів майже все регулярне козацьке військo. Хотїв вивести й селянські загони, та селяни гурмою кинули ся

на міст і він під тягарем завалив ся тай богато селян потонуло в бо лотах, а решту вирізали Поляки. Вивівши війско зпід Берестечка станув в Прилуках і там збирав недобитки, які надтягали зпі Берестечка. Получивши ся з Громикою й укріпивши Білу Церкву рішив ся здержувати Потоцького в поході на Київ. В тій цілі порозставляв невеличкі відділи по укріплених місцях, як от у Три лісах. Потоцький мусів кожде таке укріпленє здобувати і се ду же гаяло його в поході. А Богун тимчасом повів своє війско до Хмельницького під Рокітну. Привів йому 10 тисяч козаків.

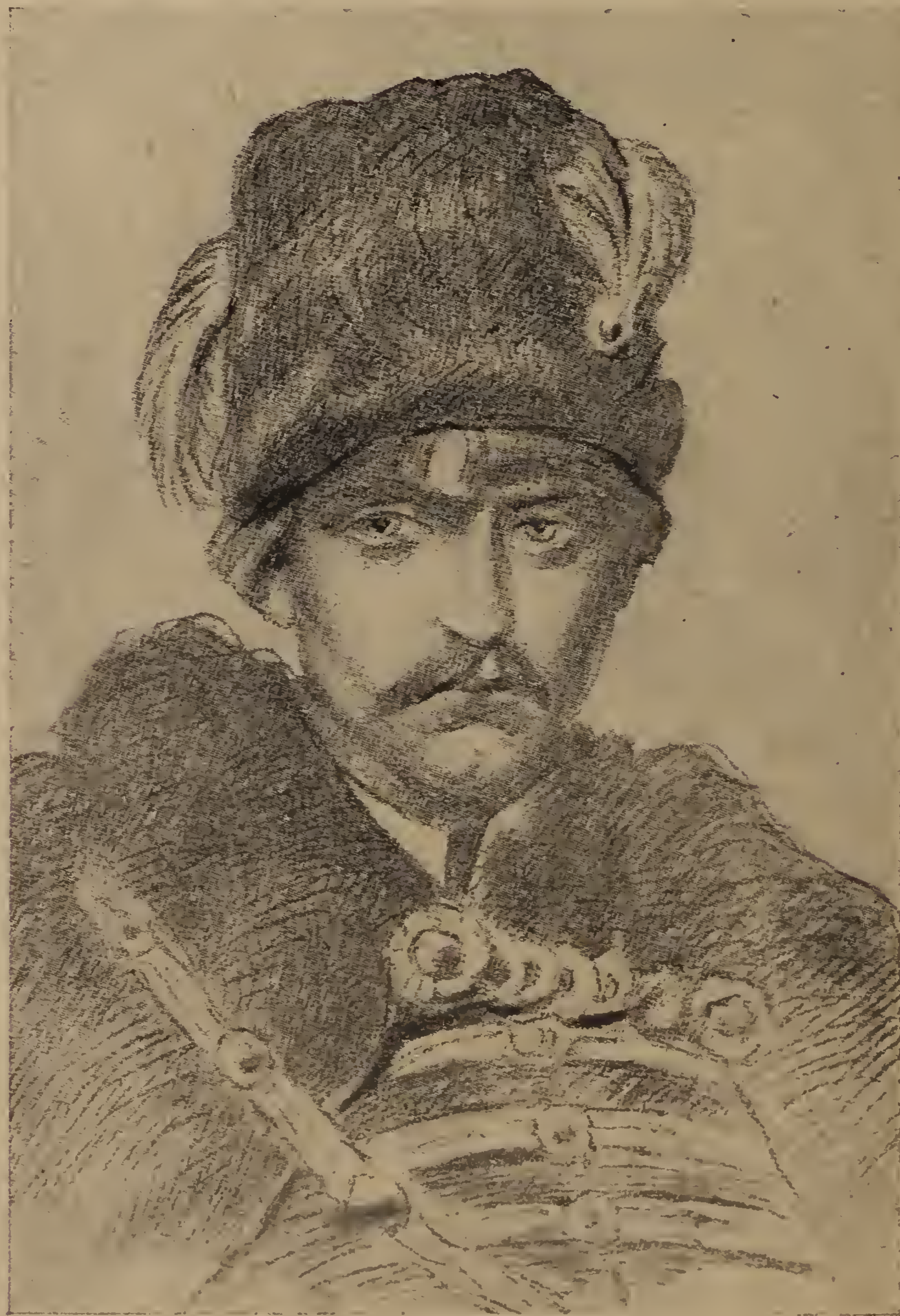

Полковник Іван Богун.

В 1653. р. станув він проти Чарнецького під Монастирцем у Браславщині з 4000 козаків проти 12000 Поляків і розбив їх на голову так, що Чарнецький, стративши половину війска на боєвищи, з недобитками мусів втікати у Польщу.

На переяславській раді 1654. р,, на якій Україна злучила ся з Москвою, Богун виступав проти сеї злуки. Колиж злуку т довершено, Богун враз із цілим Побужем не присяг на вірн цареви. Коли Потоцький про се довідав ся, намовляв його, щ він перейшов на сторону Поляків і обіцював йому від кор

шляхотство, уряд старости, а навіть гетьманство, та він нїяк не дав ся намовити. Таксамо як не бажав злуки України з Москвою, не хотів він також лучити ся і з Польщею, що зпід її власти український нарід щойно висвободив ся. Хотів, щоби Україна була вільна і самостійна, від нікого назалежна.

За гетьманства Тетері на правобережній Україні був він подільським полковником і в 1664. р. прилучив ся з полковником Кирилом Гуляницьким до Чарнецького. Думав, що при його помочи відбере від Москви лївобережну Україну, а відтак вибореє самостійність цілій Україні. При облозї Глухова козаки замісць до Глухівців стріляли у воздух. Такий приказ мав дати Богун, бо не хотїв, щоб Українцї вбивали Українців.

Поляки Глухова не здобули і мусїли уступити до Новгорода Сіверського. Щоби якось оправдати се, що польське війско не могло здобути Глухова, Поляки обжалували Богуна о зраду, покликаючи ся на се, що він казав козакам стріляти у воздух та, що він зносив ся з Брюховецьким і засудили його на смерть та відрубали йому голову.

Так згинув Іван Богун, один з найкрасших синів України, один з найзавзятійших борців за її волю, що ціле своє житє боров ся і не хотів признавати нічиєї власти над Україною, хотів щоби вона була самостійна і независима та нероздільна. 250 літ вже минуло від тої сумної хвилї, та його слава живе доси і буде жити в памяти українського народу по вічні віки, хоч пісні, які українські співці зложили в його честь не доховали ся на жаль до наших часів. Вдало ся записати від одного кобзаря тільки початок думи про оборону Винниці. Ось він:

„Як у Винниці на границї
Над Богом рікою,
Там Стояв Іван Богун Каленицький
Обитель Комлицький
Із Ляхами, мостивими панами
Чотири неділї в запорі,
Казав би як у тяжкій, великій неволї,
Від своїх рук листи писав,
До гетьмана Хмельницького посилав
„Пане гетьмане Хмельницький,
Батьку Зиновію Чигиринський,
Помочі, поратунку дай“...

А. Л.

Козацька слава.

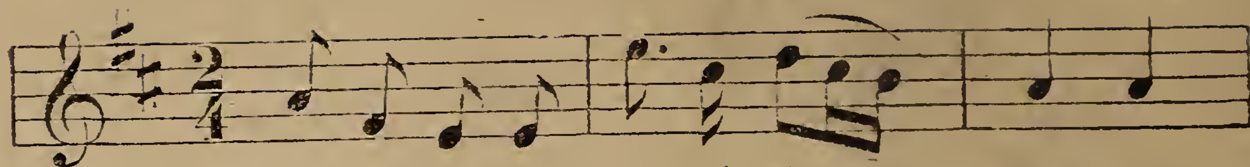

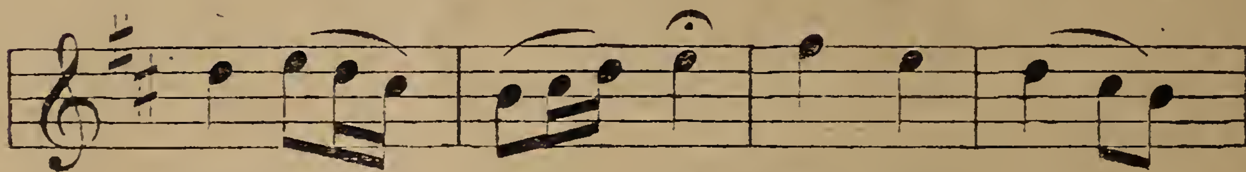

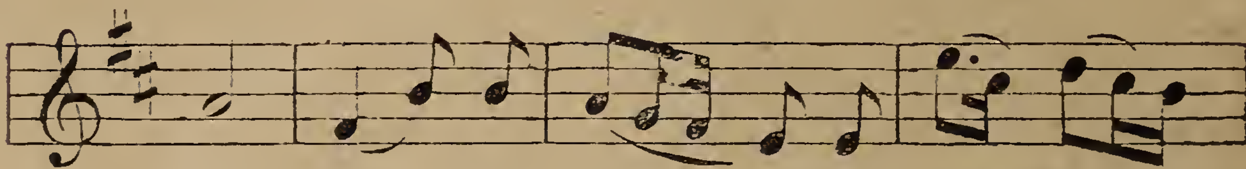

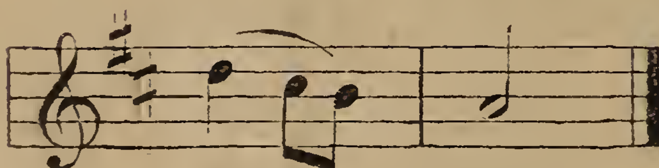

Гей ви хлопці, ви добрі молодці, гей, не журіть ся,
Посїдлайте конї воронії, гей, садовіть ся.
Та поїдем у чистеє поле, гей, у Варшаву
Та наберем червоної китайки, гей, та на славу;
Гей щоб наша червона китайка, гей не злиняла,
Та щоб наша козацькая слава, гей, не пропала.
Гей щоб наша червона китайка, гей, червонїла,
А щоб наша козацькая слава гей не змарнїла,
Гей, у лузї червона калина, гей, похилила ся,
Чогось наша славна Україна, гей, засмутила ся.
А ми-ж тую червону калину, гей, та піднїмемо,
А ми-ж свою славну Україну, гей, та розвеселимо.

* * *

Ся пісня повстала на Українї в половинї 17-ого столїтя по славних побідах Богдана Хмельницького над Поляками під Корсунем і під Пилявою. В сїй піснї, яку співано тодї скрізь по Українї, видно, яке тодї було одушевленє серед нашого народу і почутє власної сили.

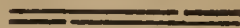

році, по поновнім заведеню конституциї, появу нової полїтичної ґазети *Слово* під редакциєю Дідицького у Львові. Богдан Дідицький щойно передтим видав обємисту книжку „Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860“, до котрої потрафив придбати всякого роду статї від 53 Русинів і Русинок; він і сам богато писав і в тімже альбумі і передше в додатках *Вѣстника*, а в 1859. році видав дві брошури проти наміреного намісником ґр. Ґолуховським накиненя Русинам латинського альфабету. Його тодї загально уважали за єдиного, спосібного до видаваня доброї ґазети. *Слово* в тім році і ще в кількох дальших роках, особливо доки був при редакциї Климкович (1862—63), видавало ся, хотяй не чистою українсько-руською мовою, але в народнім руськім дусї, і виразно відрікало ся росийщини. Через перший піврік воно мало що тижня призначений для народу додаток, кирилицею друкований, де були інформацийні й аґітацийні статї: о виборах, о соймі, о державній радї, о становищи Русинів до Поляків і т. і., писані особливо Наумовичем, властивим йому популярним способом і язиком, т. зв. „хлопістикою“. Подібні додатки *Слово* видало ще в роках 1867, 1869 (по 16 чисел) і 1870 (4 числа). В сих роках воно вже потягало за росийшиною і старало ся також у своїх додатках нарід до росийщини приєднати. В році 1887. воно перестало виходити, спромігши ся в тім часї, за редакциї В. Площанського, на триразове виданє в тижни; популярних додатків вже не мало.

Окрім *Вѣстника* у Відни і *Слова* у Львові виходило в тім десятилїтю (1861—1870) ще 22 інші руські чясописи, одні коротший, другі довший час. Найдовше виходили: видавана народовцями фонетичним правописом *Правда*, 13 лїт (1867—70 і 1872—80), і редаґована помічником *Слова* Клемертовичем ґазетка для дїтий *Ластôвка*, 13 лїт (1869—81), з додатком *Учитель* (6 лїт, 1869—74). Важні були, яко перші українсько-руські і в звязи з українськими письменниками з Росиї видавані, ґазети; *Вечерницѣ*, (1862—63), під редакциєю Ф. Заревича і Вол. Шашкевича, і *Мета*, (1863—65), під редакциєю Кс. Климковича. Для народу були призначені, але не народовцями видавані: Гушалевича „временопись *Домъ и Школа* (1863—64) і М. Попеля (пізнїйшого православного епископа в Холмі) *Недѣля* (1864—66), дальше Сев. Шеховича *Письмо до громады* (1864—68) і його-ж *Господарь*, пізнїйше *Hospodar*, (1869—72), та обі сї остатні часописи виходили дуже неправильно, переважно по кільканайцять або навіть лише по кілька чисел на рік замісць заповіданого двотижневого видаваня. Полїтикою жадна з них не займала ся і жадна з тих нібито людових ґазет не була дїйсно і щиро народна.

Властиві популярні, для селян і маломіщан призначені ґазети появили ся аж в дальшім десятилїтю (1871—1880). Найперше став виходити в Коломиї, від 1871-ого року півмісячник, *Русская Рада*; яко редактор підписував ся недавно померший властитель друкарнї Михайло Білоус, головним помічником був звиш десять лїт Ів. Наумович. Але се була більше областна нїж краєва ґазетка, вона мала небогатий зміст і мало коли яку визначнїйшу

статю, а в дальших роках виходила навіть досить неправильно; мова в ній була на-пів народна, але дух більше русофільський. Послідовности і постійности в національно-політичнім напрямі в ній не було: Наумович взагалі досить хиткий, нахиляв ся то то сюди то туди; він впрочім тілько деколи і небогато писав в *Русскій Радї*, а майже всю свою письменницьку роботу і свою безперечно значну популяризаторську спосібність вложив у виключно ним самим редаґовану часопись *Науку*, котра стала виходити також в Коломиї від 1872-ого року. Поучаючі повісти і декотрі інші статї, справдї удачні популярним способом писаня, придбали *Науцї* майже загальне признанє. Найбільше подобала ся вона, доки виходила в Коломиї; як перенесла ся 1877. р. до Львова і стала писати дуже богато о російських ґенералах і о „сьвітлих та темних“ духах, зачала потрохи упадати, а вже цїлком стратила давнїйше значінє, коли 1886. року перенесла ся до Відня. Впрочім яко місячник вона не подавала та і не могла подавати поточних вістий о подіях дня.

II.

Народовцї першу популярну часопись зачали видавати в роцї 1877. Се було *Письмо зъ Просвѣты*. Воно виходило раз на місяць, як теперішна часопись з тоюсамою назвою, але тілько в оден аркуш і з виємкою місяців серпня і вересня, та й виглядало інакше. В 1-ім числї з 1. жовтня 1877. сказано було, що *Письмо зъ Просвѣты* буде писати „про все, що для кождого чоловіка знати потрібно: про те, що дїєть ся для нас важного в сьвітї; які виходять нові права і порядки; як жити в громадї, в родинї і в краю; про справи господарські і промислові; про каси позичкові, шпихлїрі громадські, читальнї, склепи сїльські; про лїкарства на слабости людий і на хороби товару; про звірята шкідливі і пожиточні; про розумне і християнське вихованє дїтий і т. д.“ Редакторами були: зразу Ом. Партицький, потім Н. Вахнянин, а писали в нїм: Волод. Барвінський поясненє устави против пиянства, Юл. Целевич о рільничо-промисловій виставі у Львові, Ів. Бічай о хоробах товару, о. К. Селецький о радах громадських, Т. Заячківський о небезпечности позірних компромісів, Ад. Гладилович про лихву, Ів. Кабаровський про здоровлє, Н. Вахнянин про ворожбитів, про жидів і банки, про акцизу від мяса, про забобони, про ярмарки і торги, Гр. Врецьона про потребу ощадности, і богато було інших справдї пожиточних статий, більших і меньших. Крім того були новинки, а з ріжних сторін краю подавано, не тілько від інтелїґенциї але і від селян, вісти о місцевих подїях і справах. Яко в орґанї „Просьвіти“, розказувалось в нїм стало про дїяльність сього товариства, його головного видїлу і філїй (тодї 4-х). Зразу *Письмо зъ Просвѣты* приймили члени дуже радо, але чим дальше, тим меньше появляло ся в нїм статий важнїйших та цїкавійших, о полїтичних справах орґан неполїтичного товариства, ще до того часто тодї напастованого властями, не міг писати, та й через його висиланє всїм членам даром, за доплатою лише 20 кр. (40 сот.) на видатки поч-

тові, „Просьвіта“ не могла видати стілько книжочок, як перше і видавала лише три книжочки на рік. Длятого члени її чимраз меньше були вдоволені.

Тодї я в половині року 1879-ого зробив видїлови „Просьвіти“ таке предложенє: Я буду видавати півмісячник, в котрім буде поміщуватись і все те, о чім доси писало ся в *Письмѣ зъ Просвѣти,* і до того ще полїтичні статї та вісти поточні. „Просьвіта“ нехай перестане видавати свій орґан, але що членам її належать ся ще 3 числа до кінця року, то я за ті гроші, що коштували би ті 3 числа, віддам для всїх їх на той час 6 чисел моєї ґазети, кожде в такімсамім обємі. Видїл згодив ся радо і я став від 1. жовтня 1879. р. видавати *Батькôвщину.*

Нова часопись, перший полїтичний півмісячник народовцїв вповні независимий та для широких кругів призначений і всякі вигляди на успіх маючий, звернув на себе відразу не тільки загальну увагу Русинів, але вчасти також і Поляків. В 1-ім числї була програмова статя „До дїла!“, вказуюча на тяжке положенє руського народу і грозячі йому крайні небезпеченства та взиваюча всїх Русинів до скупленя всїх сил задля спільної і рішучої оборони; дальші статї були: о раді державній, до котрої щойно відбули ся нові вибори (з яких вийшли тільки три руські посли: Ковальський, Кулачковський і о. Озаркевич, а четвертий Русин, Волод. Федорович, вибраний проти руського кандидата Яновського вступив до польського кола), о ґрунтових книгах, котрі тодї власне закладали ся, статя „Тяжкий рік“, де поданий був вислїд жнив передівсїм в Галичинї і Буковинї, але і в інших краях Австро-Угорщини, в Росиї і в західній Европі. Відтак наступали чотири дописи з ріжних сторін Галичини, постійна рубрика „Що дїєть ся в сьвітї“, себто полїтичні вісти з австро-угорської монархії і з заграниці, новинки з деякими важнїйшими вістями і наконець вісти господарські, промислові і торговельні. В подібний спосіб були редаґовані і дальші числа. Були там між іншим популярні статї правничі в актуальних справах, цїлий ряд статий про жидів, наведені дословно нотарияльні акти руйнуючі наш нарід, все те писане фаховими людьми. Тож навіть декотрі такі Русини і орґани руські, котрі здалека стояли від народовцїв, не могли відмовити *Батькôвщинѣ* свого признаня. Наумович надіслав передплату з похвальним письмим для „хорошенької ґазетки“, русофільський *Родимый Листокъ* в Чернівцях назвав редактора „способним чоловіком“, а статї „довольно хорошими“; з признанєм мав о нїй виразити ся і Драгоманов. *Gazeta Narodowa* подала цїлу програмову статю „До дїла!“ в дословнім перекладї і на першім місци, підносячи її вагу та заповіла обговоренє її в наступаючих числах. Правда, по тім першім вражіню наступило вчасти мовби опамятанє: *Gazeta Narod.* заповідженого обговореня не дала, тільки злаяла *Батькôвщину* принагідно (ще більше напала на неї ґазетка кс. Стояловського *Pszczółka*). Наумович і *Родимый Листокъ* поміркували, що зі свого партийного становища зле зробили, особливо коли побачили, що *Батькôвщина* всякої, отже передівсїм москвофільської кирині не перепускає без на-

лежного скартаня, тож і звернули ся проти неї: *Слово*-ж таки відразу назвало її органом польським, такимсамим як *Dziennik polski* і *Gazeta Narodowa*; очевидно, що і коломийська *Русская Рада* не могла остати ся позаду. Я на всї ті напасти відповів раз рішучо та спокійно, більше не полємізував з ними.

Через тримісячне розсиланє *Батькôвщини* всїм, тодї, що правда, ще не дуже численним членам „Просьвіти", вона стала на стілько звісна в краю, що від нового року 1880. помимо ворогованя всесильної москвофільської партиї, могла певно і міцно стояти своїми силами і приєднувати нові круги для народної справи. Впрочім вона не була виключно людовою ґазетою, її читала також інтелїґенция; вона й була попередницею дїйсно народного та живого руху ґазетного взагалї. В три місяцї за нею стали виходити: *Дѣло*, два рази на тиждень, котрому вона мовби промостила дорогу, та лїтературні півмісячники, Партицького *Зоря* у Львові і Верхратського *Денниця* в Станиславові. Щодо *Дѣла*, то супроти тодїшної переваги москвофільської в Галичинї і Буковинї та 20-ий вже рік виходячого *Слова* богато народовцїв не довіряло, чи можливо буде остояти ся полїтичній ґазетї народовській, конкуруючій з ним, та вкінци віра в можливість успіху перемогла. Але *Дѣло* мусїло спочатку дуже осторожно поступати: воно не відважило ся відразу писати чистим народним язиком анї виступати проти москвофільських напастий анї признати ся до фактичного редаґованя Володимира Барвінського. *Батькôвщина* не була і не потребувала бути така оглядна, вона на всї сторони виступала певно і різко.

Признанє знаходила вона і у закордонних Русинів-Українцїв, оскілько хто з них мав можність дістати її де до рук, бо до Росиї вона не ішла. Професор Антонович з Києва висказав ся о нїй (в цьвітни 1880), що „се просто ідеальна ґазета". Межи пізнїйшими статями її подобала ся особливо статя з 1. вересня 1880. „Цїсар в Галичинї", де в формі адреси чи промови до цїсаря, котрий саме того дня приїхав, описаний був позірний і дїйсний стан нашого краю та положенє в нїм Поляків, Жидів і Русинів. Один гурток Русинів мав навіть намір той нумер *Батькôвщины* вкинути цїсареви до карити, коли буде переїздити ся по містї; але вкінци понехано се. Краківська ґазета *Czas* звертала знов увагу на статї „Кілька слів правди по процесї (Наумовича і Адольфа Добрянського) о головну зраду" (чч. 16. і 17. з р. 1882), подала з них деякі уступи в перекладї і ставила їх понад дотичні статї Волод. Барвінського в *Дїлї*.

Виступаючи різко проти всякої неправди так, що на перші 10 чисел 5 було сконфіскованих, а яко професор ґімназияльний не міг мого редаґованя і видаваня *Батькôвщины* явно голосити; підписували її яко одвічальні редактори спершу М. Желехівський, потім Вол. Подляшецький, вкінци Вас. Нагірний, — хотяй моя участь очевидно не могла укрити ся, тимбільше, що цїле видавництво провадив я сам: я сам оден був і редактором і коректором і адмінїстратором і експедитором, бо на оплачуванє якогонебудь помічника доходи не виставали би. Аж в кілька лїт піз-

нійше до експедициї та й вкінци і до адмініїстрациї мав я поміч.

Від 1883-ого року став я *Батьківщину* видавати що тижня, 52 числа на рік замісць 24-ох; се було на тодїшні часи не мале ризико, бо треба було і кавцию зложити, котрої у мене не було, і стемпель ґазетний від кождого примірника кождого числа платити. Тодїж, перед трийцятьми роками, було ще не так-то богато у нас селян і міщан, охочих до передплачуваня, ба навіть до читаня ґазети. Але *Батькôвщина* придбала собі вже достаточне число передплатників і далеко більше, розумієть ся, читателїв. Вона й була першим тай на довший час єдиним популярно-політичним руським тижневником. При *Батькôвщинѣ* видавав я окремими книжочками „Рускій Правотарь народный“, писаний популярно фаховими правниками. Вийшло 7 книжок: 1) О опікунах і кураторах, 2) Новий податок ґрунтовий, 3) Військова такса, 4) О позичках, 5) О вивлащенє під зелїзниції, 7) Про вибори до ради державної. — З кінцем 1887-ого року я передав ціле видавництво в інші руки. В 1897. р. стала на місце *Батькôвщины* виходити *Свобода*.

Юл. Романчук.

Домашний промисл на російський Україні.

Молочарка з Київщини.

Др. Іван Франко.

Наймит.

В устах тужливий спів, в руках чепиги плуга,
Так бачу я його;
Нестаток і тяжка робота і натуга
Зорали зморщками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив
Немов дідусь слабий,
Бо від колиски він в недолі пережив
І в труді вік цілий.
Де плуг його пройде, зелїзо де розриє
Землї плідної пласт,
Там незабаром лан хвилясте жито вкриє,
Свій плід землиця дасть
Чому-ж він зрібною сорочкою окритий,
Чому сїрак, чуга́,
На нїм мов на старцї з пошарпаної свити?
Бо наймит він, слуга.
Слугою родить ся, хоч вольним окричали
Богатирі його;
В нуждї безвигідній, погордї і печали
Сам хилить ся в ярмо.
Щоб жити, він житє і волю власну й силу
За хлїба кусник продає,
Хоч не кормить той хлїб і стать його похилу
Не випрямить і сил не додає.
Сумує нїмо він, з тужливим співом оре,
Те поле, оре не собі,
А спів той наче брат, що гонить з серця горе,
Змагатись не дає журбі.
А спів той, то роса, що в спецї підкріпляє
На пів зівялий цьвіт;
А спів той — грім страшний, що ще лиш глухо грає,
Ще здалека гримить.
Та поки буря ще нагряне громовая,
Він хилить ся, проводить в тузї дни,
І земельку сьвяту як матїнку кохає,
Як матїнку сини.
Байдуже те йому, що для добра чужого
Він піт кровавий ллє,
Байдуже те йому, що потом труду свого
Панам пановане дає.
Коб лиш земля, котру його рука справляла,
Зародила опять,
Коби з трудів його на других хоч спливала
Небесна благодать.

*
* *

Той наймит — наш народ, що поту ллє потоки
Над нивою чужою.
Все серцем молодий, думками все високий,
Хоч топтаний судьбою.
Своєї доленьки він довгі жде столїтя,
Та ще надармо жде;
Руїни перебув, татарські лихолїтя
І панщини ярмо тверде.
Та в серцї хоч і як недолею прибитім
Надїя красшая жиє;
Так часто під скали тяжезної ґранїтом
Нора холодна бє.
Лиш в казцї золотій, мов привид сну чудовий,
Він бачить доленьку свою,
І тягне свій тягар, понурий і суворий
Волочить день по дню.
В столїтях нагнїту його лиш ратувала
Любов до рідних нив;
Нераз дїтий його тьма тьменна погибала,
Та все він пережив.
З любовю тою він мов велитень той давний,
Непоборимий син землї,
Що хоч повалений, опять міцний і славний,
Вставав у боротьбі.
Байдуже, для кого — співаючи він оре
Плідний, ширикой лан;
Байдуже, що він сам терпить нужду і горе,
А веселить ся пан,

*
*   *

Ори, ори й співай, ти велитню, закутий
В недолї й тьми ярмо!
Пропаде пітьма й гнет, обпадуть з тебе пута,
І ярма всї ми порвемо.
Не даром ти в бідї, пригноблений врагами,
Про силу духа все співав,
Не даром ти казок чарівними устами
Його побіду величав.
Він побідидь, порве шкарлущі пересуду,
і вольний власний лан
Ти знов орати-меш — властивець свого труду
І в власнім краю сам свій пан.

Володимир Дорошевич.

ДОЩ.

(Хінська істория.)

Син Неба — хай імя його пережиє всесьвіт — цїсар Лї-О-А стояв біля вікна своєї порцелянової палатки. Він був молодий і тому добрий. Серед блеску і величавости, що окружали його, він нїколи не переставав думати про убогих, оминених долею.

Ішов дощ. Лив струями. Небо плакало, а разом з ним цьвіти і дерева проливали сльози. Серце стиснуло ся цїсареви з жаля і він викликнув:

— Яка гірка доля того, котрий навіть не має капелюха, щоби накрити голову в такий дощ!

І, вернувши ся, цїсар сказав звертаючи ся до свойого палатного управителя: „Я хотїв би знати, скільки бідаків в моїй столици в Пекінї не має капелюхів?!“.

— Сьвітло Сонця! — сказав управитель Цсунґ-Хі-Цсанґ, падаючи на колїна і схиляючи голову, — чиж є щонебудь нездійсниме для володаря всїх володарів!! Скорше ніж зайде сонце, ти будеш знати, о Батьку Зорі, се що ти бажаєш знати!!

Цїсар ласкаво усьміхнув ся, а Цсунґ-Хі-Цсанґ з усеї сили пустив ся бігти до першого мінїстра Сан-Ші-Санґа. Він прибіг задиханий, а до того ще змішав ся так, що навіть не міґ віддати всїх почестий, які належали ся першому мінїстрови.

— Загальна Радість, наш наймилостивійший цїсар, — промовив він, ледви дихаючи — дуже занепокоєний. Йому додають жалю ті люди, котрі ходять по містї без капелюхів, і він нинї ще хоче знати, скільки їх в Пекінї!

— Є такі поганцї! — відповів Сан-Ші-Санґ, і зараз таки приказав прикликати Пі-Хі-Во, головного начальника міста.

— Погані вісти йдуть із палати! — сказав він, коли Пі-Хі-Во на знак пошани склонив голову до самої землї. — Повелитель нашого житя запримітив непорядок!

— Що? — зі страхом викликнув Пі-Хі-Во. — Якже се могло стати ся, коли прегарний тїнистий сад зовсїм відділяє палату від Пекіна?

— Не знаю, як се стало ся — відповів Сан-Ші-Санґ, — але цїсаря страшно занепокоїло, що ріжні голодранцї ходять в дощ без капелюхів. Він нинї ще бажає знати, скільки їх є в Пекінї. Розвідайте ся про се.

— Зараз же прикликати сюди стару собаку, начальника полїциї Джір-Санґа! — розгнївано викликнув Пі-Хі-Во, обертаючи ся до своїх підданих.

І коли начальник міської полїциї, дрожачи і блїднїючи зі страху, кинув ся йому до ніг, розгнїваний начальник міста обсипав його градом проклонів.

— Нужденний, неробо, підлий продажний чоловіче! Ти хочеш, щоби всїх нас розчвертували разом з тобою!?

— Поясни менї причину твого гнїву, — дрожачи, сказав начальник поліциї Джір-Санґ, — щоби я міг зрозуміти ласкаві слова твої. Інакше, бою ся, що недоступний буде менї язик твоєї мудрости.

— Стара собако, тобі стерегти безроги, а не пильнувати порядку найбільшого міста на сьвіті! Сам володар Китаю запримітив непорядок в містї: по улицях ходять ріжні голодранції, котрі не мають капелюхів, щоби накрити голову навіть підчас дощу. До вечера мусиш менї донести, скільки таких непотрібів найдеть ся в Пекінї!

— Все буде сповнене точнїсїнько! — відповів Джір-Санґ, тричи вдаряючи головою в підлогу. І за хвильку він вже стукав ногами і кричав на своїх поліцаїв, скликаних ошоломлюючими звуками ґонґа (ґонґ се великий мідяний дзвін, формою подібний до решета.)

— Непотріби, — кричав він до своїх поліцаїв — я вас усїх знищу, вивішаю, спалю живцем на жаріючих углях! Як ви наглядаєте порядку в містї?! Люди ходять в дощ без капелюхів! Щоби менї за годину зловлено всїх тих, що не мають капелюхів, бодай з морської трави!

Жовнїри кинули ся сповнити приказ і цїлу годину по всїх улицях Пекіна відбували ся лови на людий, котрі не мали капелюхів.

— Держи його, лови — кричали поліцаї хапаючи прохожих без капелюхів.

Вони витягали їх зпід плотів, парканів, зпід домів, де вони сховали ся наче щурі, котрих переслїдує кухар, щоби приготовити з них смачну страву.

І за годину всї ті, що не мали капелюха в Пекінї, стояли на вязничнім подвірю.

— Скільки їх? — спитав начальник поліциї Джір-Санґ.

— 20.871, — відповів поліцай, кланяючи ся до землї.

— Карай їх! — сказав Джір-Санґ.

І за пів години 20.871 Китайців з відрубаними головами лежало на подвірю вязницї.

Джір-Санґ пійшов до Пі-Хі-Во, Пі-Хі-Во пійшов до Сан-Ші-Сана, а Сан-Ші-Сан доніс про все Цсунґ-Хі-Цсанґови.

День клонив ся до вечера. Дощ настав. Надлетів вітрець. Він сколихнув деревами і брилянтовий дощ посипав ся з дерев на запашні цьвіти, котрі горіли і мінили ся в промінях сонця.

Цїлий сад був повний сяєва і запаху, і володар Син Неба Лї-О-А стояв біля вікна своєї порцелянової палатки, любуючи ся чудовим краєвидом.

І тому, що він був молодий і добрий, то і в сю хвилю не забув він про нещасних.

— До речі — сказав він, обернувши ся до найстаршого мінїстра Цсунг-Хі-Цсанґа — ти мав дізнати ся, скільки людий в Пекінї не має навіть капелюхів, щоби заслонити ся перед дощем.

— Волю володаря всесьвіта сьвято виповнили його слуги — відповів Цсунг-Хі-Цсанґ з низким поклоном.

— Скількиж їх? Лише, вважай, скажи менї всю правду.

— В цілім Пекінї нема нїодного Китайця, котрий не мав би капелюха, щоби накрити голову підчас дощу. Кляну ся, що я говорю чисту правду!

І Цсунґ-Хі-Цсанґ підняв обі руки до неба і склонив голову на знак сьвятої присяги.

Лице доброго цїсаря засияло від щасливого радісного усьміху.

— Щасливе місто! Щаслива країна! — викликнув він. — І як щасливий я, що народови так добре жиєть ся під моїм панованєм.

А Сан-Ші-Санґ, Пі-Хі-Во і Джір-Санґ одержали ордери Золотого Змия за батьківську опіку для добра народа.

Домашний промисл на російській Українї.
Швачка з Київщини.

Наша рідна мова.

1. Простір української мови.

В устах 37-мох міліонів людий гомонить наша українська мова. Український нарід стоїть щодо числа на семім місци поміж европейськими народами, а поміж славянськими народами займає друге місце по Москалях. Збитою масою заселює наш нарід цілу східну Галичину, полудневу підгірську частину західної Галичини, північну та західну частину Буковини й північно-східну частину Угорщини. Але головна сила українського народу, бо цілих девять десятих живе в росийській державі. Там займають Українці отсї ґубернії (одна ґубернія велика меньше-більше як ціла Галичина): полтавську, чернигівську, харківську, катеринославську, київську, херсонську, подільську й волинську, більшу частину так званої кубанської области та частину таврийської, вороніжської, минської, гродненської, сїдлецької і люблинської ґубернії. До вичислених земель треба додати меньші і більші, рідше і густїйше заселені Українцями оселї в Австро-Угорщині (Боснї, Славонії) й европейській тай азийській Росиї, Румунії, Туреччині, північно-американських Злучених Державах, Канаді і Бразилії.

Всїх Українців вдвоє більше ніж Поляків, звиш в четверо більше нїж Чехів, в семеро більше нїж Болгар, а в осмеро більше нїж Сербів (без Хорватів). Не тільки майже вдвоє численнійші від нас Москалї, але й значно меньші народи від нашого, як болгарський і сербський нарід, мають власні держави.

Простір, який займає наш нарід в Австро-Угорщині, виносить 72.000 квадратових кільометрів, а в Росиї 780.000 квадратових кільометрів Разом займає український нарід 850.000 квадратових кільометрів простору, значить, девять разів більше, ніж ціла Галичина. Простір української землї більший від простору цілої Австро-Угорщини о 180.000 квадратових кільометрів, а о 400.000 квадратових кільометрів від простору цілої Німеччини. На жаль, хоч так дуже численний український нарід і такі широчезні простори заселює, не має він нинї власної держави, нї навіть не здобув собі такого становища та впливу в державах, в яких живе, як здобули собі два рази меньше численні Поляки та звиш у четверо меньший від нашого чеський нарід.

2. Наша мова давна. Сього одинокого скарбу не мали сили забрати нам вороги.

І ми мали колись протягом більше ніж пятьсот літ власну державу. Початки нашої державної орґанізациї сягають ще девятого віку. Але в порівнаню з початками колишної нашої держави українська мова далеко старша.

Княжі межиусобиці довели до упадку українську державу. В першій половині XIV віку увійшла галицька Україна в склад Польщі, а в другій половині тогосамого столїтя прилучено ки-

ївську Україну до литовської держави, яку також пізнійше підбила Польща. Протягом многовікового історичного лихоліття татарського, турецького, польського і московського затрачував наш нарід поволи все те, що складаєть ся разом на національне добро. Звичаї й обичаї переживали ся або підпадали сильним чужим впливам. На місце богатств наступали чорною хмарою нужда, злидні, недостаток. Лютий ворог загарбав українську землю, а її дітий, колишних вільних горожан, зробив панськими підданими та наємниками, На тім не перестали сильні переможці. Поважили ся навіть заглянути в душу того народу, обмежали на кождім кроці свободу віри. Почестями й гідностями приманили висші українські верстви на свій бік. Вони перейшли в польский і московський табор або розвивали таку діяльність, яка не наразила би їх на неласку їх наставників. Всетаки не змогли нам видерти вороги нашого найціннійшого скарбу, нашої української мови. Заслуга в тім селянських і міщанськик верств українського народу.

3. Правдива просьвіта та культура можлива тільки в рідній мові; докази з нашої історії.

Більше ніж триста літ тому побачили наші предки, що наш нарід по утраті державної самостійности марнуєть ся в безпросьвітній темноті. Тому доложили всіх заходів, не щадили грошевих жертв на школи, на друкарні, на книжки, бо зрозуміли сю правду, що просьвітити нарід можна тільки найрозумнійшою для нього, отже його рідною мовою. Дитина найкрасше розуміє се, чого її вчать у школі, коли вияснює їй се учитель в мові, яку з молоком виссала з материних грудий. Чужої мови треба щойно навчити ся розуміти, а се потягає за собою страту богато дорогого часу й дуже утруднює початкову науку. Зрозуміли се давно наші предки, розуміємо й ми нині, розуміють се всі просьвічені народи. А школа се одинока дорога до культури, до всього того, що дотикає осьвіти і просьвіченого життя: письменства, науки, штуки, доброго уладженя родинного, громадянського й народнього житя та господарського добробуту.

До початку XVIII. століття українські землї все стояли висше від московських під зглядом просьвіти, шкіл і взагалі культури. За гетьманованя Богдана Хмельницького переїздив через Україну один Грек зі Сирії Павло з міста Алєпа. Він описав свою подорож. Дивував ся, які гарні порядки були тоді на Україні, які роботящі і розумні були наші господарі, як дуже дбали про сиріт, про бідних і калїк, як щиро дбали за просьвіту. Усі діти, навіть дівчата були письменні. В кождім селї була школа. В нїй учили своєю рідною українською мовою. Письменних тоді було може більше ніж нині.

До першої половини XVIII. в. йшли з України в Московщину люди, що заводили там школи, закладали бібліотеки, були вчителями, писали і друкували. Довгий час всі висші духовні в Московщині були споміж Українців, довгий час Московщина жила українською наукою. За царя Петра Великого Українці

були головними його помічниками при перетворюваню Росиї на новочасну культурну державу. В нагороду за те стогне ше нині девять десятих нашого народу під московським кнутом у безпросьвітній темноті, бо українські діти мусять вчити ся у школі в чужій, московській мові.

4. Народна творчість. Її великe значінє і виховуюча сила.

Знаємо з власного щоденного досьвіду, що в ніякій чужій мові не можна красше висловити наших найглибших бажань, які ворушать ся в нашім серци, як у рідній мові. Свій розум, своє серце, свою душу, своє чутє, свої думки, свою радість і журбу, сум і розпуку виявив наш нарід у власних творах, які стали гідними подиву в усїх культурних народів і здобули признанє найбільших учених сьвіта. Дітям оповідали чудні казки. Історичними переказами, повними щирої любови до рідної землї і свойого народу, защіплювали вони привязанє до всього, що своє і гарне. Свій житєвий досьвід висловлювали в коротеньких жартовливих або поважних, сумних або веселих, а все дотепних і розумних приповідках, поговірках, примівках і пословицях. З таких приповідок довідуємо ся про характер і сьвітогляд нашого народу в давнинї, про се, що український нарід уважав добрим, а що злим, що шанував і поважав, що висьмівав, де бачив правду та справедливість, а в чім брехню і кривду.

Сьвітову славу здобули собі пісні нашого народу. Найбільші вчені на сьвіті, найріжнороднійші народи: Поляки, Москалї, Німцї, Французи й інші признали наші пісні одними з найкрасших на сьвіті. Українські пісні відзначають ся великою музикальностию у доборі слів і мальовничостию. Коли слухати нашу пісню, стає перед нашими очима як живе або мальоване все, про що співаєть ся у ній. Велика ніжність наших народних пісень, щире чутє, вилите в них, надзвичайна сердечність і дібрана гарна мельодия — все те складаєть ся на велику поетичність наших пісень. Українська пісня робить на нашу душу дуже сильне вражінє. Нерідко буває, що як хто гарно та з чутєм заспіває сумну пісню, витискає сльози з наших очий, а весела пісня так і підносить наші ноги до танцю.

Зі сказаного видно, як надавала ся наша гарна, гнучка, милозвучна, поетична і богата мова, відколи істнує український нарід (а він так давний, як усї інші славянські) до виспіваня найріжнороднійших пісень, від найвеселїйших до найсумнїйших, від найбільше жартовливих до найповажнїйших. Складали такі пісні й інші твори, що переходять з уст до уст серед народу, з одного поколїня до другого, ріжні українські стани та верстви: хлібороби, дружинники княжих часів, лицарі козацької доби, чумаки, невільники, письменні і неписьменні, дяки, вихованці київської Академії й інших шкіл, кріпаки й бурлаки, панщизняники й пани. Одним словом всї українські стани та верстви всїх часів брали в сім участь.

Заки Українці приймили християнство, довго перед тим співали всілякі пісні в ріжних порах року: колядки, веснянки, ру-

сальні пісні, весільні, похоронні і господарські. Крім того оповідали собі наші поганські предки ріжні казки, мали оповіданя про своїх поганських богів, байки, загадки, приповідки, заклинаня і т. д. По принятю християнства зачало духовенство викорінювати все, що заносило поганством. Тому народні твори з поганських часів підпали сильним змінам або й забували ся. Нові історичні події, зміна житя зроджували нові твори; преріжні історичні перекази, пісні про Володимира Великого, про княжі усобиці, про татарські і пізнійші турецькі напади, про козацьких лицарів, про Гайдамаччину, про опришків, про панщину, про кріпацтво. про бранку, словом про все, що живо зворушило народну душу.

5. В нашій устній словесности та в літературі замкнене богатство української мови. Літературна мова. Шевченко рішив раз на все її долю.

Збір таких творів в українській мові, про які була щойно мова, називаємо українською устною словесностию. Хто зложив сї твори, приміром безліч коломийок, таких людий по найбільшій части не вміємо назвати. Інакше мається ся річ з писаними творами, Знаємо, що Шевченко написав велику поему „Гайдамаки“, що Грицько Квітка є автором повісти „Маруся“, що „Наталка Полтавка“ се твір Івана Котляревського. Збір усїх писаних творів українського народу, передівсім збір так званої красної літератури (белєтристики), отже поезий, драматичних творів і таких прозових творів, як оповіданя, повісти, байки, називаємо письменством або з латинська „літературою“. З устної словесности та з літератури можемо пізнати всю красу та ціле богатство української мови. Наша устна словесність і література се найбільший скарб українського народу. Висловив в них наш нарід усї свої радощі і горе, всї свої невдачі і здобутки, всї почуваня, змаганя, полишив вічний памятник свойого сьвітогляду та стану просьвіти в ріжних часах історичного житя.

Як у всїх просьвічених народів, так і в нас мова писаних книжок ріжнить ся в дечім від щоденної мови, бо звичайна щоденна мова вічно розвиваєть ся і зміняєть ся. а писана мова приймаєть ся одна для цілого народу і так добираєть ся, щоби її розуміли у всїх закутинах українських земель, хоч в її говорах є найріжнороднїйші відміни та відклоненя від літературної мови.

В щоденній мові мусять бути ріжниці. Наш нарід розкинений на дуже широких просторах. Мова се ніщо інше, тільки висловлюванє наших думок звуками. Як люди жиють близко себе, висловлюють свої думки однаково. Чим дальше віддалені люди, тим більші ріжниці повстають у висловлюваню таких думок. Так знаємо, що Лемки дещо відмінно говорять від Гуцулів і від Подолян, що на росийськім пограничу галицький і росийський Українець говорять однаково, а вже трохи інакше Українець з околиць Харкова. Меньші відміни у мові називаємо говорами (говір лемківський, бойківський. гуцульський і т. д), а більші відміни — нарічями.

Живу українську мову ввів в українську літературу щойно ри самім кінци XVIII. віку Іван Котляревський з Полтави. Перед тим друковано в нас книжки штучною мовою, зложеною церковно-славянських і українських слів. Слідами Котляревького пійшов харківський гурток письменників з Грицьком Квітою на переді. Ґеніяльний наш кобзар Шевченко доказав приатність української мови до поетичних перлин всесьвітного знаіня. Він увів українську мову в ряд тих мов, що видали найільших ґеніїв на поли літератури. Чим є Шевченко в розвою країнської лілературної мови, дуже влучно виспівав се наш лавний поет Володимир Самійленко в отсій гарній поезиї п. з. Українська мова":

Диямант дорогий на дорозї лежав, —
Тим великим шляхом люд усякий минав
І ніхто не пізнав диямантa того.
Йшло богато людий і топтало його,
Але раз тим шляхом хтось чудовний ішов
І в пилу на шляху диямант він найшов.
Камінець дорогий він відразу пізнав
І до дому приніс і гарненько, як знав,
Обробив, обточив дивний той камінець
І уставив його у коштовний вінець.
Сталось диво тодї: камінець засияв
І промінєм ясним всїх людий здивував,
І палючим огнем кольористо блищить,
І промінє його усїм очи сліпить.

*
* *

Так в пилу на шляху наша мова була,
І мислива рука її з пилу взяла.
Полюбила її, обробила її,
Положила на ню усї сили свої,
І в народний вінець, як в оправу ввела,
І як зорю ясну висше хмар піднесла,
І на злість ворогам засияла вона,
Як алмаз дорогий, як та зоря ясна.
І сияти-ме вік, поки сонце стоїть,
І лихим ворогам буде очи сліпить!
Хай же ті вороги поніміють скорійш,
Наша-ж мова сия що години яснїйш!
Хай коштовним добром вона буде у нас,
Щоб і сам здивувавсь у могилї Тарас,
Щоб поглянувши сам на створінє своє,
Він побожно сказав: „Відкіля нам сіє!".

Своїми поезиями виховав Шевченко цїлу українську інтеліґенцию з її змаганями й ідеалами, отже сотворив з нас новочасну нацию. Своє слово поставив Шевченко на сторожі коло національних прав українського народу на самостійне культурне та політичне житє. Від часів Шевченка розвинула ся наша література високо як у российській Україні, так і в галицькій, де ввів народну мову в книжки Маркіян Шашкевич, а також в буковинській, де нову добу української літератури розпочав Юрій Федькович.

До виробленя української мови на літературну причинили ся пізнійше дуже богато: Панько Куліш, Панас Мирний, Іван Левицький, Степан Руданський, Борис Грінченко, Олександер Кониський, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Іван Франко й богато інших письменників. В українській мові маємо найріжнороднійші часописи та фахові підручники. Українська мова є в галицькій і буковинській Україні викладовою в народних і середних школах і в університетах. Вкінци у нас українська мова має в урядах після закона рівні права з польською.

6. Науковий сьвіт про українську мову.

Так здобуває тепер українська мова се признанє, яке мала вже пятьсот літ тому і яке визначив їй науковий сьвіт. Ще в XIV. столітю підбили Литовці Українців оружною силою, а Українці Литовців культурою. До часів Жигмонта Августа була українська мова мовою урядових грамот і законодатних книг. Української мови вживали на дворах польських королів. Українська мова була урядовою мовою у зносинах з Туреччиною і Молдавією (Румунією),

Великі учені признали красу та самостійність нашої мови. Польський учений Бандтке уважав українську мову найкрасшою між усіми славянськими. Найбільший польський поет Міцкевич казав, що українська мова красша від московської і білоруської. Польський учений Мацєйовський назвав нашу мову гарнійшою від чеської, а другий учений Раковецький жалував, що наша мова не стала пануючою у цілій Росиї. Навіть московський письменник Даль-Луганський признав нашій мові першенство перед московською мовою, як народною так і літературною.

Найбільші славісти, значить, такі вчені, що науково досліджують ріжні славянські мови, й Петербурська царська Академія наук признали українську мову самостійною, окремою від московської. Є між сими вченими представники ріжних славянських народів. Ось кілька імен таких учених, щоби не наводити богато: Шляйхер, Мікльосіч, Шафарик, Копітар, Яґіч, Шахматов і богато інших. Навіть самі московські вчені доказали, що вже з часів панованя синів Ярослава Мудрого маємо письменні сьвідоцтва, що вже тоді українська мова була цілком відмінна від московської. І відтоді ще більше віддаляли ся від себе московська й українська мова, а нині без попереднього вивченя не порозуміє Українець Москаля, а Москаль Українця.

Зрештою був час, що й Поляки не признавали нашого народу осібним народом, а про нашу мову твердили, що се повітовщина польської мови. Минуло кількадесять літ і тепер вже тільки деякі оголомшені шовінізмом Москалі важать ся відмовляти нашій мові прав до школи, письменства й науки. Такі Москалі раді би злити нас зі своїм народом.

7. Шануймо нашу рідну мову.

Доля нашої мови спочиває у наших руках. „Як си постелиш, ак і виспиш ся“ — говорить народна приповідка. Дорогу показали нам Румуни, що в XIX. віці вичистили свою мову з неру-унських слів, і Чехи, що всї чужі слова заступили своїми. Нор-ежцям, яких усього вісїм мілїонів, дораджували Німцї (таксамо к нам Москалї, звані по вченому також Великоросами) не розви-ати своєї норвежської мови, а взяти готову німецьку. Наша ова красша від вашої — говорили Німцї до Норвежцїв — а що ільше, в нас є велика й красна лїтература. Але Норвежцї доло-кили всїх заходів, щоби в рідній мові розвинути як найгарнїйшу іїтературу. І нинї твори норвежської лїтератури можуть гідно тати поруч найкрасших творів німецької лїтератури.

Шевченко є дуже гарним доказом, що наші найтонші почу-ваня що все, що найдорозше нашій души, що думки, криті в глибинах нашого серця, можемо найгарнїйше висловити гільки в рідній мові. Хоч Шевченко знав добре не тільки укра-їнську але й московську мову, його поезиями, котрі писав в укра-їнській мові, любуєть ся цїлий сьвіт, величає їх і перекладає на ріжні мови, а в піснях Шевченка, котрі він писав по московськи, нема вже сеї краси та сили, що в тих славних його творах в українській мові.

Московські вчені доказали, що Українець Микола Гоголь став що правда знаменитим письменником і в московській мові, але він думав по українськи й українську думку вбирав в московську одіж.

Один мудрець сказав такі слова: „поневолений нарід, що хоронить свою мову, держить ключ від своєї вязниці у своїх руках“. Не забувати нам на се. Через рідну мову станули ми на ноги, ввійшли в сїмю просьвічених европейських народів. Пійдемо тим скорше й певнїйше вперід, чим більше Українцїв все та всюди устно та письменно, дома й поза домом, в судї, в урядї, перед рівними собі і перед висшими буде вживати своєї рідної української мови. Є се прикмета рабського, панського льокая а не свобідного горожанина закидати в рідній мові всякими чужими словами та зворотами. Культурний чоловік буде також усе говорити гладко та делїкатно. Щоби добре знати рідну мову, треба її вчити ся від малку до гробу, в школї і поза школою, з книжок і від людий. Хто знає, що треба, та вміє пошанувати свойого батька і матїр, той зрозуміє, яку пошану винен він рідній мові.

Без мови нема розуму, без рідної мови нема власної лїтератури і культури, без власної лїтератури і культури нема народу.

М. В.

Др. Іван Франко.

Земле моя!

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глубині,
Краплю, щоб в бою сильнїйше стояти,
Дай і менї!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чутє і відновлює кров,
Що до людий безграничную будить,
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правдї служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ломати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В працї сконать!

Народна школа, збудована в українськім стилю
(в лохвицькім повітї, в Полтавщинї, на російській Українї.)

Не продавай землї!

Гей, прийшли Мазури та Жидки пейсаті:
— „Продай, Русин, землю, будеш гроші мати!
Дамо тобі гроший богато, богато,
Лиш продай нам поле, і лїси, і хату“.
— Ідїть, люди, з Богом, куди вам дорога,
Та не приступайте до мого порога!
Не носїть ви гроші, горівку, горішки, —
Землї в чужі руки не пущу нї трішки!
Сховайте сї гроші без ліку, без міри,
Хто продає землю, — не нашої віри!
Богатий ти, жиде, і мошонка повна,
Але заплатити за все — ще не годна.
То прадїдна земля і нам тут весело,
Рідні скрізь тут люди і знакомі села.
А хто заплатить нам за сонїчко ясне,
Що дня воно гріє, веселе і красне.
Сонїчко пригріє на гори, долини,
І у нашу хату сьвітло й тепло кине.
Пійдуть твої гроші за поле, за хату, —
А хто ж нам за срібний місяць дасть заплату?
Місяченько ясний над селом мандрує,
Сїє в ночи сьвітло, дорібку пильнує.
А хто ж заплатить нам за приспу біленьку?
На нїй ми сидїли, як були маленькі.
Вона й нашим дїтям простора і люба,
А продам, — пропаде, як лист сухий з дуба.
Як шумить лїс тужно на горі високій,
Як загремить потік в долинї глибокій,
Як зацвитуть квіти понад полонину
Та приберуть землю, мов райську царину,
Як пастух в сопілку стане любо грати,
А дївчата в поли як візьмуть співати —
Як тодї тут гарно, як тодї тут любо,
Доси я не бачив, щоб де красше було!
А сей хрест похилий, що стереже хати,
Купиш його грішми, хотів би я знати?
Як сонце загріє і птички співають,
Дерева лїсами вже ся розвивають.
Весна прийшла красна, калина зацвила
І кує зазуля, сьвіт розвеселила.
І усе співає, цїлий край радіє,
— Ще в нас буде красше, — кожде ся надїє.
А хто-ж заплатить нам за погідну днину
І за тихий вечір, за ніч ясну, сину?
Он цвинтар в долинї. Там сплять усї мої:
Тато, дїд, і прадїд на рідному полї.
Над одним он гробом берізка плакуча,
Над другим калина все білоцвитуча.

Там рожі, васильок, там тернє зростало, —
Так в житю бувало, так тепер остало.
Зпід могили тихо старі позирають,
Чи добре ґаздую, чи гаразд ся маю?
І що-ж вони, будуть та менї казати? : —
— Що ти хочеш сину? землю продавати?
Не продавай сину! Ми тяжко стогнали,
Але землю рідну з рук не випускали!
Продам ґрунт чужинцям — деж ся я подїну?
Хиба десь під плотом із дїтьми загину?
А буде се гарно для всеї громади? —
Де ґазда маючий, — чужинець засяде?!
Що дїти мої би на те все сказали? — :
Що дїдо доглянув, — то тато продали!
Тож йди геть, чужинче, бо не продам поля,
Нї хати нї лїса! Іди, куди воля!
Сховай собі гроші та забирай міри,
Хто продає землю, — не нашої віри!
Іди-ж ти, чужинче, від моєї хати,
Не продам нїчого, хоч би й бідувати!...

За Конопнїцькою переповів Д-о.

Домашний промисл на російській Українї.
Дївчина-ткачка з Київщини.

Політичні ідеали в рамах держави.

Кождочасний державний лад має завсїди якісь свої хиби і не може задоволити всїх людий. Коли одні закони й обовязки корисні для одної верстви, наприклад для богатих, то інші низші верстви чують на собі весь тягар того добра других і мусять показувати невдоволенє, яке ріжно виявляєть ся при ріжних устроях держав: інакше в деспотичній (самовладній), то значить такій, де панує один володар і не оглядаєть ся на волю і бажанє загалу, а інакше в конституцийній. В конституційній державі, як наша Австрия, є вже яка така свобода слова; нам вільно впоминати ся о своє, свої права, потверджені законом, а через парляментарних і соймових послів робити навіть зміни в законодавстві. Але всетаки держава цїлком заспокоїти людий не може. Бо в державі є все „гірші" і „лїпші" народи або суспільні верстви, котрі мусять бороти ся зі собою, бо видять нерівність. А люди все стремлять до красшого, борють ся за лїпше і малюють собі його в будуччині. „Все, гадають, колись лїпші настануть часи". Кривди не люблять люди. Тому всї покривджені і ті, що їм залежить на добрі людий, мають полїтичні ідеали, власне взірці доброго устрою людського. Ми розглянемо деякі ідеали полїтичні і будемо бачити, наскільки їх можна перевести в житє в сучасній державі.

Коли при кінци 18-ого столїтя француський нарід не міг більше терпіти панської самоволї і державної неволї і підніс велику революцию тодї його провідники проголосили ідеали рівности, вільности і братерства. Вони хотїли їх перевести в будучій народній державі.

Приглянього ся їм. Що значить р і в н і с т ь людий і як зробити людий рівними? Се річ очевидно неможлива. Неможлива безоглядна рівність, бо нема якоїсь міри, щоби її могла визначити. Алеж хиба люди даром не проливали за неї крови? За безглузду річ так не змагають ся маси народні! Так, правда. Але треба тямити, що кожда держава любить виносити одних над другими; в державі велике значінє має „уродженє", чи хтось є шляхтичем, графом, бароном, чи хлопом ітд. Зі способом вивисшуваня одних над другими, однаково або й більше спосібними, розумні люди не можуть погодити ся. Таке поступованє спиняє культурний поступ. Рівність перед правом повинна бути для всїх і то не лише на папері, але і в житю. Ідеал рівности вимагає, щоби одні занадто не богатїли, а другі занадто не біднїли, а в публичнім житю, щоби кождий мав рівне право без огляду на се, чи він панського чи простого роду. Кождий має право користати з прав тілько, кілько його воля і спосібність. Найвисше уроджений а найменьше спосібний може мати найнизше становище, а найнизше уроджений а найбільше спосібний може мати найвисше становище. Значить, що оба мають однакове право, але не оба потрафлять з нього однаково користати. В тім полягає справедливість щодо суспільної рівности.

Щодо в і л ь н о с т и, то треба розріжнити, яку маємо на думці: чи освободженє свого народу з під власти або гнету дру-

гого народу чи свободу кождої особи. До першої стремлять всї верстви народу, а тих, що її не хочуть, звемо зрадниками. Вільність одиниці тяжше рішити: дуже опирають ся їй консервативні партиї, але признають поступові, бо знають, що вона дає змогу розвивати всї людські спосібности. Вільні одиниці можуть лїпше гуртувати ся і дбати про розвиток народа. У нас такої консервативної партиї ще нема, доперва Поляки з Барвінським хотять на силу таку українську партию сотворити. Вже є назва тої партиї „християнсько-суспільна“ і є провідники, а бракує і не буде членів партиї.

Братерство. Коли рівність і вільність залежить від дїяльности держави і суспільности, від виданих законів, то сього годї сказати про братню любов, бо на любов не поможуть нїякі писані закони. Вона радше самохіть випливає з двох перших ідеалів, зі свободи і рівности.

Переглянемо ще деякі ідеали:

Ідеал ладу означує найкрасший лад в державі. Лад є важним услівєм суспільного добра. Оборона перед надужитями зі сторони лихих людий, оберіганє публичного добра також у великій мірі належить до держави. Темнота населеня, жажда гроша темних людий ітд. се великі вороги ладу; тому кожда упорядкована держава нищить сих ворогів ладу при помочи доброї школи і просьвітних товариств. Закони в упорядкованій державі повинні бути так видані, щоби їх дуже легко було зрозуміти, але дальшим наслїдком того було би, що держава карала би все протизаконне. І знова бачимо, як важним дїлом є тут просьвіта.

Ідеал справедливости. Нїодин вираз не повторяєть ся так часто в полїтицї як „справедливість“ і нїодин теж не є так тяжко означити. Взагалї є три роди полїтичної справедливости:

1) Справедливість після закона. Закон обовязує однаково для всїх людий. Нїодин судия анї урядник не повинен мати зглядів на особи йому близші або милїйші.

2) Той, хто видає закони, повинен запевнити одну міру справедливости для всїх і не сьміє давати більших прав можним на підставі їх богатства а бідним на підставі їх бідности.

3) Горожанин зі своєї сторони має шанувати закон, має відмовляти ся брати участь в корисних для нього підприємствах, котрі шкодять суспільности. Се остатне — то дуже важна річ.

В житю в тисячах випадків тяжко вповнї виконати справедливість. Кажуть навіть вчені люди, що чим більше хто знає про суспільні справи, з тим більшою трудностю підиймаєть ся розсуджувати спори між своїми товаришами. Наші читачі, коли самі схочуть над сим думати, знайдуть може в житю потвердженє сього. От неодин скаже, що Поляки з нами поступають крайно несправедливо, а другий скаже, що се цїлком справедливо, бо все терпеливих гнетуть. Отже один скаже, що справедливість полягає в тім, щоби нікого не кривдити, а другий скаже, що се була би несправедливість, як би борцям і рабам давати однакове право. Справедливість то не є милосердє, але

заплата. Тасама справедливість, що карає на смерть, дру гому, що заслужив, дає повну волю.

Ви бачите, що ідеали мають те до себе, що є дуже загально означені. Яка-ж їх вартість, коли в практиці вони недосяжні і треба їх звужувати? Вартість ідеалів в тім, що вони манять до себе людий і все більше і більше зближають їх до себе, хоч віддаленє все ще велике. Для широкого загалу мають ідеали передівсїм моральну (виховуючу) вартість. І всетаки безвпинно, хоч дуже повільно, житє стає красше і красші порядки мусять поволи заводити ся в державі. Щастє, котре в першій мірі повинно залежати від самого чоловіка, залежить також від стану вільности й устрою в державі, в якій судило ся йому жити.

Подав *Д. К.*

„Русалки“.

Ще до сеї пори в деяких селах на російській Україні є такий обичай: В тиждень по сьвяті св. Тройці, як тільки смеркнеть ся, зачинають збирати ся дївчата з вінцями на головах — з хмелю, кропиви і берези. Так прибрані „русалки“ ідуть з піснями цїлою юрбою в поле, туди, де густою стїною стоїть жито. Серед народу є повірє, що як збіже зацьвітає, в полях появляють ся русалки, відьми і т. п. Своєю появою у видї „русалок“ дївчата буцїмто проганяють з піль всяку „нечисть“.

Андрій Курилас.

Добрі іменини.

На Івана Купала в Голодинцях більше зійшло ся людий у читальни як звичайно. Кромі звичайних щоденних гостий що приходили побалакати та дещо купити у спілковій крамници, були ще й тижневі, котрі приходили в неділю прочитати або послухати, як другі читають ґазети. А крім того можна було ще бачити і річних читальників, бо в Голодицях завів ся такий не зовсім похвальний звичай, що на кожде урочисте сьвято збирали ся всі, що мали імя того сьвятого тай справляли іменини. Іванів було найбільше; неодному з них можна би додати якийсь прикметник, але не кождому — „розумний“ або „великий“, а зате до декотрого з них можна було приложити народну приповідку; „Ти Іване дай, ти Іване бігай, тебе Іване бий, бо ти Іван дурний“. Всї ті Івани з прикметниками і без прикметників зійшли ся в читальни зі своїми приятелями і свояками, щоби справляти іменини, а деякі, хоч не Івани анї приятелї Іванів, а прийшли, чи не трафить ся їм яка дурничка. От тому то було на Івана Купала в голодинецькій читальни більше людий як звичайно.

Всї посїдали, де хто міг, позакурювали папіроси або люльки та шукали такого Івана, котрий би зачав сьвяткувати іменини, бо початок найтруднїйший.

— Ви, здаєть ся, не маєте у себе календара й у церкві нинї не були, що сидите так, як би не знали, що нинї сьвято Івана!? — каже Пилип до одного Івана.

— Вони лише так удають. Всї знають свій обовязок. Закличте іно склепара, а тодї вже почуємо, хто Іван — каже Гринько.

За хвилю появив ся крамар і спитав ся, хто й чого собі бажає.

— Е, то ще завчасу, між нами ще нема найважнїйшої особи: Івана Іванчишина. Він варта за двох, бо на імя Іван і назвиско з Івана, — сказав один вже Іван. Всї тому притакнули і рішили ся зачекати на Іванчишина, але не тому, що його назвиско з Івана, а длятого, що він при таких нагодах видавав найбільше гроша.

— Заки Ви ще нагадаєте ся та діждете ся Іванчишина, я Вам дещо прочитаю або прочитане розкажу — сказав склепар. Був він між голодинецькими селянами найбільше образований. В школї добре вчив ся, а вийшовши з неї читав, що де попало. В зимі був на спілково-крамарськім курсї, а тепер окрім крамниції веде ще Райфайзенку в селї. В день мало було купуючих, тому богато мав часу на читанє. Передівсїм читав ґазети і книжки, які приходили до читальнї, а дещо позичав у місцевого учителя. У тім замилуваню до читаня не кидав навіть старих часописий, яких уживав до пакованя товарів, але кожду переглядав, чи не знайде чого цїкавого. Коли знайшов щось замітнїйшого, витинав і ховав, а при нагодї відчитував або переповідав у чи-

тальни. Тепер також витягнув з кишені кілька часописних витинків, щоби поділити ся з читальниками новими відкритями.

За кого мають нас наші сусїди?

— У польській ґазеті *Przegląd powszechny*, — зачав казати склепар, — з року 1911. ч. 325. написав якийсь професор Здзярський, що Русини — се російське племя, а російське племя то зісловянщені Ґоти, Ґуни, Авари, Половці, Фіни і такі інші дикі племена. Дальше подає він, що ціле племя московське й доси не богато відріжняєть ся від своїх диких предків, бо між ними є ледви 20 письменних на сто голов. — Се число — каже той професор — є страшне а добре було би хиба серед півдиких мешканців Австралії.

Відтак наводить, що між Москалями на сто людий є 77 таких, що навіть не уміють читати, а не то писати, а між Українцями або як він каже, „Малоросами“ є аж 78 неграмотних на сто душ і додає, що між Українцями є найменьше письменних зі всїх европейських народів. От видите, як нам плюють в лице, що ми є найтемнійший нарід в цілій Европі. — Як би Вам хто сказав „дурень“, то Ви зараз заскаржили би його до суду, але як цілий нарід називають публично в часописях найтемнійшим зі всїх европейських народів, то ми проти сього не протестуємо.

— То якийсь т м вирвав ся тай написав таке на нас, але не може бути, щоби всї Поляки так про нас говорили і писали. Преціньвони знають, що без польської згоди ми не можемо дістати жадної школи та, що учителів установляють нам Поляки а в Росиї Москалї і тому як між нами є богато неграмотних, то за се також Поляки тай Москалї повинні встидити ся і більше може як Русини! — Так сказав Петро Кривенький, що пильно вислухав бесїди склепара.

А тимчасом склепар знайшов ще один кусник старої ґазети і каже: А послухайте, що друга ґазета пише: От я маю в руках вирізку з польського дневника *Przegląd*. Там в 170 ім числї з 1912. року було написано так: „Трийцять мілїонів українських хлопів не становить народа, а натомісць не цїлих пять мілїонів Голяндцїв творить нарід і то дуже значний і дуже могучий, що має під своїм пованенєм 40 мілїонів Гіндусів. Отже після ґазети *Пшеґльонд* ми не є нарід, але 30-мілїонова темна маса робучих рук. А вже часу не стало би розповісти все те, що виписує на нас *Słowo polskie*. Як яке лиш попадеть ся в мої руки, всюди знайду щось на Українців. В однім числї було, що ми зовсїм не культурний нарід, бо не вміємо оцїнити заслуг Франка для нашого народу; Поляки для для меньших своїх письменників складають сотки тисяч, а ми ледви 10 тисяч наскладали за цїлий рік для свого найбільшого письменника. В іншім знов числї було, що Українців взагалї ма. Так зі всїх боків плюють нам в очи, а ми нїчого собі з того не робимо.

— Або хто там може знати, що польські ґазети про нас пишуть, коби ми руські мали коли прочитати! — сказав на се один читальник.

— Не конечно читати часописи, вистарчить піти до міста до якогонебудь уряду, щоби переконати ся, як там нами помітують. Русин як навіть прийде платити, отже віддати своє добро, то мусить годинами чекати та ще простацьких слів наслухати ся за свою працю. Я богато видів таких понижених Русинів, але сього не треба розповідати, бо кождий з Вас видів більше ще як я. Се сказав склепар з таким жалем, що навіть ті, що лиш про іменини думали та нїчого доси не слухали, перестали свою балачку, а звернули увагу на склепара й зітхнули.

— Завели Ви якусь плаксиву бесїду. Всї будемо зітхати, а далї станемо плакати над тим, шо нам плюють в лице і помітують нами. Лїпше говоріть про се, як би то робити, щоби нас шанували — обізвав ся Петро Кривенький. — Не був він такий очитаний як склепар, але зате мав значно більше житєвого досьвіду. Був у Німеччинї, Канадї й Галичину знав лїпше нїж його сусїди. Любив подорожувати та найохотнїйше читав описи подорожий і про житє ріжних народів.

— Ви бували в сьвітї, то знаєте, як жиють люди, тож скажіть, як би на Вашу думку можна тому зарадити, — сказав склепар.

Самі себе шануймо!

— Хочете, щоби Вас другі шанували, зачав Кривенький дальше говорити, а самі себе не шануєте. Сього року при соймових виборах Ви вибрали таких виборцїв, що голосували на нашого хлопського народного кандидата. Але „пан жонца“ сказав, щоби внести протест проти правиборів, хоч були зовсїм справедливі і тісамі люди, що голосували на наших виборцїв, підписали зараз потім протест. Хто-ж буде таких шанувати, що самі мають себе нїзащо?! Сам „жонца“ сьміяв ся з Вас і називав Вас дурнями! А при самих правиборах, чи Ви не видїли, як наш війт вибранець громади цїлував у руку виборчого комісаря? Господар, свій пан, від нікого незалежний, котрий має представляти цїлу громаду, цїлує в руку такого підпанка, що має тілько „ружу“ на шапцї, а порожну кишеню і діраві капцї. А неодин з громадян ще може і заздростив війтови, що доступив такої ласки. Ви тепер чекаєте на Іванчишина, а він ось прийшов з міста зі суду; ходив на термін. Але Поляк не пійшов би у польське сьвято до суду. Русин також знає, що в руські сьвята не вільно його взивати до суду. Що-ж собі подумає судия про такого Русина, що йде в руське сьвято на розправу.

— Тепер день дорогий, то ще добре, що визначав розправу на сьвято тай чоловік не стратив дня — сказав Іванчишин, що перед хвилею прийшов і став у кутї?

— Як би Вам шкода було дня, то Ви за дурницї не позивали би ся до суду; а врештї хоч би дійсно Ви дорожили днем, то всетаки ще висше повинні Ви цїнити народну честь!

Наслїдуймо Голяндцїв!

— Тут читали, що Голєндрів або по нашому Голяндцїв — говорив Кривенький — є несповна пять мілїонів, а панують над 40-мілїонами чужинцїв. Я їхав до Америки через голяндське місто Амстердам тай мусїв чекати дві недїлї на корабель. За той час я придивив ся Голяндцям і я довідав ся про їх край і про нарід. Край їх меньший нїж половина Галичини, а народу є коло пять мілїонів. Третина їх краю лежить о пять метрів низше від моря, тому Голяндцї мусять ставити від моря високі греблї, щоби море їх не затопило. Трафляло ся вже таке, що море заляло цїлі села і затопило їх мешканцїв. Цїле місто Амстердам стоїть на палях, а замісць улиць має канали. Всї їх поля далеко стараннїйше оброблені нїж наші городи. У їх стайнях чистїйше і яснїйше нїж по наших хатах, а в хатї звичайного робітника в Амстердамі чистенько як у найбільше панських сальонах. Кождий Голяндець є письменний, у них є дуже богато шкіл і чотири унїверситети. У кождого звичайного робітника можна знайти часопись та якісь книжки. Голяндцї виплекали нам гарну расу худоби, що у нас називають голяндською. Голяндська корова дає пересїчно по шість тисяч лїтрів молока річно, а наші ледви півтора або дві тисячі. От тому, що Голяндцї просьвічені та трудящі, можуть панувати над темними й лїнивими Ґіндусами. Візьмім ся й ми до працї й науки, тодї не будуть нами помітувати.

Ідїм за Чехами!

— На що шукати аж Голяндцїв, ми, коби хотїли, богато могли би научити ся і від Чехів — казав дальше Кривенький. — Там був я на господарській практицї з припоручeня нашого господарського товариства „Сїльський Господар". Не буду говорити про їх господарку, бо про се я Вам вже говорив, але як вони шанують народну честь. Кождий Чех лїпше говорить по нїмецьки, нїж ми по польськи, бо жиють з Нїмцями, як ми з Поляками, а до того всї Чехи образовані; між ними знайдеть ся ледви один неграмотний на сто. Але жаден Чех не заговорить по нїмецьки, а все і всюди тільки по чеськи. Нїмецьку мову знає для себе, щоби розуміти нїмецькі книжки та щоби міг у сьвітї обернути ся. Мимо того, що Чехи мають більше шкіл від нас, бо самі мають шкільну власть у своїм краю й закладають тілько, кілько їм треба, а далеко більше складають на свої приватні школи нїж ми, Чехи є дуже ощадний нарід і тому мають велику силу. Своїми ощадностями вони заляли цїлу Галичину й тягнуть з неї величезні зиски. Кожда наша каса має чеські гроші. Кождий Чех трясеть ся над сотиком, але за мілїони не продасть народної честї. За гроші там нїхто не може бути вибраний послом, а у нас як? Крім того ще собі кепкують з нас польські пани, нввіть в соймі говорив один польський посол (Стояловський) „дайте менї пива, кілько я схочу, а в кождім руськім повітї виберу посла, якого я сам схочу". Чехи навіть у дрібничках не дадуть ся понизити. Коли в Празї нїмецькі студенти хотїли пер-

ші перейти походом через улицю, чеські студенти так рішучо запротестували проти того, що звернули на себе увагу цілої Европи. От навіть з такої дурниці, хто перший має йти улицею, зробили Чехи велике патріотичне діло. Як би ми так боронили своєї чести, то ніхто не посьмів би нами помітувати! Так говорив брат склепаря та все поглядав на брата і па учителя, що прийшов перед хвилею, чи вони одобрюють його бесіду з одобренєм, вже не сідав, але ходив вдоволений по читальни. Учитель скоро довідав ся, про що йде бесіда та, хто що сказав.

Доробляймо ся маєтку!

Потім так промовив учитель до читальників: „Тут Вам сказали, що нас не шанують, бо ми не уміємо за собою постояти, самі себе не шануємо й за мало ми просьвічені. Я ще додам, що причиною нашого пониженя є у великій мірі наша бідність. Кому докучає біда, той шукає ласки і длятого понижуєть ся. Тому то треба старати ся дороблятись, щоби ми могли жити власними силами Доробляти ся — значить нічого не тратити, що вже маємо, а при кождій нагоді старати ся щось чесно заробити. От тепер Іванчишин вернув ся зі суду, зробив три милї дороги й у церкві не був, а що він через те зискав?“

— Кажете боронити чести — сказав Іванчишин — то я мусів скаржити, як Гринько Підгайний сказав менї „хрунь“. Суд присудив, щоби мене перепросив і ми погодили ся.

— Але скажіть самі, чи тогосамого не можна зробити тут на місци, коли би Ви собі вибрали судиїв, які би Вас розсудили і він був би Вас і тут таксамо перепросив. А так Ви і він і найменьше двох сьвідків ішло до міста, ще певно Ви і він заплатили адвоката; кілько то було страти часу й гроша? Впрочім мусите признати, що, як би Ви гідно поступали, ніхто не відважив би ся називати Вас хрунем. Тепер бодай Вас Підгайний перепросив, а навіть, як би був за Вас відсидїв, то чи люди інакше будуть про Вас думати ніж передтим. Ті процеси не одного пустили з торбами, тому як хочете доробляти ся майна та пошани у людий, то не процесуйте ся за марниці.

Які з нас господарі?

„Тут Вам розповідали“ — говорив учитель дальше — „який то сильний нарід Чехи. Тому послухайте, чому Ви біднієте замісць богатїти. У Русинів на сто душ 96 жиє з рільництва і тому повинно би так бути, що Русини найлїпше уміють коло рілї робити. Тимчасом у нас господарка є найгірша. Після справозданя мінїстерства рільництва в десятилїтю від 1901. до 1910. р. один гектар то є майже 2 морґи землї засїяний пшеницею дав пересїчно на рік в чеськім краю 17 метричних сотнарів (1 метр. сотнар має 100 кільоґр.) а в Галичинї лиш 11 метр. сотнарів; засїяний житом дав у Чехії один гектар 15 метричних сотнарів, а в Галичинї 9, засїяний ячменем дав в Чехії 17 метр. сотнарів, а в Галичинї 10. Бачимо, що один гектар управної землї в Галичинї дає меньше

о 6 метр. сотнарів пшениці, жита о 5 сотнарів ячменю о 7, а вівса о 4, ніж один гектар в Чехії, хоч з природи наша земля є значно ліпша від чеської, лиш не справлена так як би треба і тому вона родить меньше. Рахуючи, пшеницю по 22 корони за сотнар, жито по 18 К, ячмінь по 17 К, а овес по 16 кор., ми тратимо на однім гектарі пшениці 129 корон, жита 90 К., ячменю 114 К., а вівса 62 К., або пересїчно тратимо річно на однім гектарі без огляду чим засїяний до 100 кор., то значить на 1 морг маємо 50 корон страти. Коли почислимо, що ліпша управа поля більше коштує праці і гроший, можемо з тих 100 кор. відчислити на гектар 50 К, то всетаки лишаєть ся чистої страти на однім гектарі 50 кор.. а на однім морґу 25 корон річно. В такий спосіб Галичина на своїх 3,807.000 гектарів управної землї тратить річно більше ніж 185 мілїонів корон. Припустїм, що дійсно Галичина тратить о половину меньше, а з тої ще половини припадає на нас лиш третя часть, а дві треті на польські поля, то все ще буде понад 30 мілїонів корон річної страти руських селян. Одначе з певностю можемо твердити, що докладне обчисленє було би для нас ще страшнїйше. Перше: в обчисленях тих перевисшають числа подані двірськими обшарами, а нїхто того не заперечить, що двірські обшари ведуть ліпшу раціональну господарку і тому мають значно більший дохід з поля ніж наші селяни. Друге: треба се взяти, що у Чехів більше управляють ростин промислових, як: бураки для цукроварень, хміль і ячмінь для броварів та ярину, що приносить їм більший дохід ніж наша збіжева господарка. Вже і з того можна зміркувати, що там земля приносить більший прихід як у нас, коли там можуть нашому рільничому робітникови більше платити ніж у нас і тому наші робітники їдуть до Чехії на зарібки (що року їде до Чехії 20 тисяч наших робітників). Тому то сьміло можемо приняти, що ми на рільній господарці тратимо що найменьше 30 мілїонів корон річно т. є. по 10 К. на кожду душу руського населеня в Галичинї. Длятого учім ся добре господарити, а будуть цїнити нас яко добрих рільників і будемо сильні, бо маючи з чого добре жити, не будемо стояти о нїчию ласку. Не будуть нас легковажити польські дїдичі, коли не зможуть перекупити нашого селянина за фіру дров або за посаду побережника.

Марнованє гроша.

Ви, Петре, до нас не пристаєте? запитав Кривенького Іванчишин, котрий збирав від всїх по коронї, щоби справляти іменини. Він зовсїм не був цікавий, що говорив учитель, але завзято збирав складку на іменини, бо перейшовши ся з міста, був досить голодний та хотів забавити ся.

— Я вже повечеряв дома, напитків спіритусових не уживаю, тож пощо менї до Вас приставати? Як би менї треба було йти до суду, я йшов би лиш у будень, і тому мушу при всяких оказиях заощаджувати на робітника. Дуже дивую ся, що Ви пристали до складки. У сьвято ходите по судах, щоби не тратити робучого дня, а тепер викинете на марне більше як за день Ви

годні заробити! Повечеряти могли би Ви дома; там жінка жде на Вас з вечерою, а Ви тут зачинаєте забаву!

— Я сам не зачинаю; вже маю 11 корон складки і думав, що Ви додасьте дванайцяту — відповів Кривенькому Іванчишин, а потім звернув ся до склепаря і сказав, щоби той купив в коршмі чвертівку пива, а за решту булок і ковбаси. Склепар придивив ся всім, що пристали до складки, а потім поговорив тихцем з учителем і вийшов.

— Слухайте, ґазди! — сказав учитель — хочете, щоби Вас шанували, щоби Ви не потребували нічиєї ласки, а на такі марниці пускаєте гроші. Преціньь Ви всі господарі, маєте свій дім і свою родину. У кождого зладила жінка вечеру, яка Вам що дня вистарчає, а нині не можете нею вдоволити ся, а забагаєть ся Вам ковбаси та пива? Анї ковбаса анї пиво не покріпить Ваших сил, але пиятика і невиспана ніч підкопає Ваше здоровлє. За той убиток здоровля заплатите ще кождий по короні або більше. Кому-ж з того буде користь? Хочете, щоби Вас шанували, то не кидайте на пусте анї сотика, щадїть, а будете сильні як Чехи! На такі марниці Ви зовсім не жалуєте, але як би прийшло Вам дати на дар Франка або на виборчий фонд, то тодї не маєте! Потім польські часописи пишуть, що ми некультурний нарід, бо не вміємо оцїнити заслуг Франка. Навіть, як між Вами хто потребує помочи, то Ви не зробили би між собою складки, щоби його запомогти, але посилаєте до дїдича на жебранину і в той спосіб понижуєте його, себе, громаду і цїлий нарід, що не годен поратувати свого одного чоловіка. Хочете сьвяткувати свої іменини, то чи не лїпше було би дати ті гроші на якусь цїль? Цїлу громаду назвали Ви хрунївською через тих, що підписали протест проти законних правиборів. За кару всї ті, що підписали протест, повинні дати по коронї на виборчий фонд, а всї інші по коронї на дар Франка, щоби оборонити народну честь, аби польські ґазети не могли сказати, що ми некультурні, бо не вміємо оцїнити заслуг великого письменника. Стало Вас по коронї на іменини, то стане Вас і на другу, коли ходить о честь громади й народу!

— На одну корону ще чоловік може стягнути ся, але на дві то вже труднїйше. Нехай вже йде складка на виборчий фонд, бо другої корони я вже не маю! Так сказав Іванчишин, а всї Івани йому притакнули, бо думали, що склепар вже післав гроші до коршми по пиво і вже відважив та накраяв ковбаси, тож гроший вже не зверне.

— Так ще лїпше — сказав учитель — і закликав склепаря. Сей прийшов вже з готовим переказом, дав учителеви, а той відчитав:

Сьвітла адмінїстрациє *Свободи*! На своїх іменинах зложили по коронї на виборчий Фонд слїдуючі: Іван Васильців, Іван Іванчишин, Іван Зарічний, Іван Мельницький та Іван Пристайко, а на дар для Франка: Іван Віблий, Іван Голуб, Іван Держак, Іван Собчишин та Іван Томорук. Просимо се оголосити в часописи *Свободї*. З поважанєм; Читальня „Просьвіти“ з Голодинцях.

— Такі іменини то розумію, допишіть мене на дар Франка, даю корону, сказав Кривенький і заохочував других, щоби дали складку. Вкоротці дозбирали ще 5 корон і всї хвалили собі, що добрі були іменини, лише Іванчишин і ті, що чекали на дурничку не були вдоволені і марикували собі потихо. По хвили приступив Іванчишин до учителя і сказав: „Пане директор! Я дав послїдну корону, може би Ви менї хоч половину звернули, бо і так другі вже доложили. Але ту його просьбу всї висьміяли і довго ще по Іванї згадували добрі іменини, а Іванчишина вже до смерти будуть називати „половиною“.

За народну просьвіту на російської Українї.

Вісїм років минуло з того часу, як в Росиї повіяло трохи вільнїйшим духом. Під напором воєнних нещасть і революциї цар видав конституцию, проголосив свободу, хоч на дїлї дуже обмежену. Для російських Українців роки 1905-тий і 1906-тий були роками вижиданя; вони надіялись, що з проголошенєм свободи віри, слова друкованя книжок і ґазет, закладаня товариств для всїх народів, отже й для них, засвитає день нового житя; вони були на передоднї великого народного сьвята.

А питанє українства було тодї нє маловажне. Учені з цїлої Европи вже 1903-ого року були обізвали ся за Україною, остро дорікаючи російському урядови за переслїдуванє нашої мови. А в 1905-тім роцї комітет російських мінїстрів звернув ся до найвисшої російської наукової інституциї „Імператорської Академії Наук“ в Петербурзї з питанєм про українську мову. Тодї за нашою мовою обстали самі російські вчені, згуртовані в „Імператорській Академії Наук“ в Петербурзї і заявили, що українська мова є окрема від московської і цїлком самостійна. Потім з усїх боків України надходили голоси, що накликували розвязати уста 30 мілїоновому народови.

Коли вкінци 1906-ого року видано новий закон про друкованє книжок, стало свобіднїйше ріжним народам Росиї, в тім числї й Українцям. Українцї почали й собі видавати ґазети та книжки. Стало можливійше ставити свої домаганя, осьвідомлювати нарід, вчити в справах господарських. Ґазети і книжки стали першим оружєм українства проти темноти.

Побіч того вигинула також справа закладаня товариств, на що дозволяв закон з 1905. р. Українцї з Росиї взяли собі приклад з Галичини і почали по містах і селах закладати „Просьвіти“. Сї товариства були найповажнїйші і мали найширше просьвітне завданє. Побіч того закладали ще інші місцеві товари-

ства на лад наших „Бесід“ то-що. Небавком заложили також „Українське Наукове Товариство“ в Києві, таке як є у Львові. Треба також згадати, що й український театр ніс осьвідомленє поміж темних і обмосковщених.

Всього того отверто російський уряд не міг заборонити. Як дав свободу всім народам, то годі відбирати одним Українцям! Але в школах не заведено української мови, а найважнійше, що задержано чужу московську мову в школах народних. Народна школа защіплює в малої дитини зерно на ціле житє. Того бояло ся правительство і проволікало справу довго, довго. І всяко викручувало ся. Раз голосило, що нема українського народу, а лиш „адін русскій“, то знов називало Українців „інородцями“, отже признавало, що ми окремий нарід. Але тимчасом побачив російський уряд, що навіть і без рідної школи пробуджуєть ся український рух і небавом зачав ся гнет і переслідування всего, що українське. Забороняли друкувати українські афіші, боячи ся, мов Бог зна чого, слова „український“, арештували видавців ґазет, накладали на них грошеві кари: одно за одним падали видавництва і переставали виходити ґазети. От *Село* виходило щось два роки, нараз ні з сего ні з того його заборонили, треба було зміняти назву і видавати щось нового і зачала виходити ґазета *Засів*. Але і її переслідував уряд і вона також перестала виходити, а тепер стала виходити в Києві нова ґазета для українських селян під назвою *Маяк*. Сипали ся кари й арешти, аби люди відчули, що значить „свобода слова“. Давили, як могли, український рух, хотячи зробити його „законним“ і „нешкідним“. І Бог його знав, що воно таке „законне“ і нешкідне. Бо не то політичні товариства, але таки чисто просьвітні і товариські замикано. Видумали дуже дешеву брехню, що одинокою цілию Українців є відірвати ся від Росиї і от посипали ся „укази“. В самім Києві не стало „Просьвіти“, а дальше і по других містах одна за одною падали жертвою від руки московського уряду, хоч зате отворяли ся деінде. От як закон виконували в практиці! Навіть таких неполітичних, невинних товариств не оставляли, боячи ся змов! Певне, для такої держави як Росия виґіднійше, щоби збирали ся в коршмах! (Я не даром говорю, бо ніде так люди не пють як в Росиї!) Серед таких обставин важко приходить ся закладати товариства, крамниці, бібліотеки. Тяжко користати з „конституциї!“ Найгірше знеохочує людий облуда уряду. Коли вже не можна просто заборонити наприклад представлень в театрі, то всетаки уряд радить собі в той спосіб, що дозвіл присилає тої днини, на котру призначене представленє, шоби гості не могли зібрати ся.

Але, як я вже сказав, ніщо не має для народу такого значіня як рідна школа. В рідній школі творить ся будучність народа. А проти української школи звернуло російське правительство найбільші сили і в справі української школи не хоче ні кроку попустити, бо її найбільше боять ся „опікуни“ українського народу. Історія боротьби за рідну школу на російській Україні давна. Двісті літ тому, коли Україна була ще не довго під Ро-

сиєю, вона була засіяла своїми рідними школами, а по стопятьдесять роках з них не остало ніодної. В половині минулого століття українські патріоти почали були закладати так звані „недільні школи“, Шевченко навіть уложив був „буквар“ для таких шкіл, але небавом уряд задумав силою стримати розвій українства і московська мова запанувала скрізь. Цар видав соромні на цілий культурний сьвіт „укази“ про заборону нашої мови, один 1863., а другий 1876. р. На десятки років замкнено нашому народови в Росії уста. Але й потому від 1905. р. вже за буцімто „конституцийних“ часів справа зі школою не пійшла наперед. Тілько те добре, що час до часу заговорять в „державній думі“ (російський парлямент) про українську школу і ґазети тай суспільність не мовчить, але домагаєть ся свого права. Ще раз острійше підняли справу 1908. р. Тоді 37 укр. послів внесло предложенє в думі, щоби в тих сторонах, де живе український нарід, в народних школах вчити місцевою мовою і щоби були приладжені українські шкільні книжки. Вони горячо закликали не закривати сьвіта перед народом, вдарили на народну темноту, на зіпсутє народу, показували, що в деяких українських ґуберніях (краях) ледви один на десять душ знайдеть ся грамотний. Але і се предложенє закона в думі упало.

Потім справа тягнула ся млаво. Та український рух всетаки ширшає. Розвиваєть ся письменство, преса і товариства та спілки. Аж в 1913-тім роції знов в думі заговорили про нас, дарма, що виборчий закон не дає змоги вибрати сьвідомих людий-Українців. Заговорили таки Москалї, отже й не такі то нам близкі а чують потребу обізвати ся за ті маси народу, котрі вони заступають перед державою. А недавно обізвав ся також за заведенєм української мови в народних школах на російській Україні красноярський православний епископ Никон, Москаль з роду. Справа рідної школи мусить стати на деннім порядку і ми в Галичині не тільки спочуваємо з російськими Українцями в їх скрутнім положеню, але підносимо голос за їх справедливими домаганями таксамо дружно як вони в справі унїверситету у Львові й інших важнїйших подіях, що складали ся в нас. Український нарід в Росії сильний як та природа, серед якої живе. Дарма, що визиск і нужда гонять його до переселеня на Сибірські пустині, на далекий Амур, на Кавказ; вони не можуть його вбити, бо іскра сьвідомости проблисла його. *Д. К.*

Наші Січи та Соколи.

Значінє, силу і повагу має лише той нарід, котрого сини здорові і на души і на тілї. Про силу та здоровлє духа Українців дбають всякі просьвітні товариства, а про здоровлє та силу не лише духа, але і тїла дбають січові та сокільські орґанїзациї. Маємо у нас в Галичинї дві такі орґанїзациї. Одна січово-сокільська під проводом „Сокола-Батька" у Львові, а друга се самостійні „Січи", згуртувані в „Українськім Січовім Союзї".

Вправи Січовиків і Січовичок в Стриївцї, збараського повіта.

Січово-сокільська орґанїзация „Сокола-Батька" істнує пятнайцятий рік і заснувала дотепер в нашім краю своїх 911 філій, з котрих 28 є лише руханковими (ґімнастичними) товариствами, 560 пожарними Соколами, а 299 Січами „Сокола-Батька". Щоби січово-сокільську працю в краю роздїлити та улекшити, подїлено тих 911 філій на 13 областий, котрі знов подїлено на 55 округів. Всї новозасновані філії „Сокола-Батька" называєть ся вже „Січами" а не „Соколами", бо назва „Січ" для нашого народу красша і нагадує нам наше славне козацьке війско. Також „Соколи" перемінюють свої назви на „Січи", але остають під проводом могучого „Сокола-Батька" у Львові.

В усїх 911 філїях „Сокола Батька" є згуртованих до 40.000 членів. Не всї одначе філії розвивають ся як слїд. Цїла третина

філій то є около 300 не проявляє ніякого житя або дуже слабе. Їх обовязком є як найскорше ратувати свою честь. „Сокіл-Батько“ видає місячну часопись *Вісти з Запорожа*. „Сокіл-Батько“ посідає у Львові „Український Город“, який коштує понад 100.000 кор., на котру то квоту зложили Українці доперва понад 30.000 кор. Головою „Сокола-Батька“ є професор Іван Боберський.

Самостійні „Січи“ істнують в Галичині від 13 літ. Заснувало ся їх до вересня 1913. року 869, з того одначе майже половина не розвиваєть ся як слід. Всї самостійні „Січи“ належать до „Українського Січового Союза“, на котрого чолї стоїть ґенеральна Січова Старшина. Ґенеральним атаманом є др. Кирило Трильовський. Самостійні „Січи“ мають мати разом около 30.000 членів. Число се одначе непевне.

Є ще у нас „Січові Стрільцї“. Таких товариств є вже в Галичині 83, а цїлию їх є вивчити своїх членів військового ремесла. Всї „Соколи“ та „Січи“ Сокола-Батька можуть і повинні на підставі 5. §. свого статута відбувати полеві вправи („маневри“) та вчити ся стріляти до влучі („шайби“).

В кождім селї повинна бути „Січ“ чи то „Сокола-Батька“ чи самостійна, а її члени та членки повинні ревно занимати ся впорядом, руханкою, пожарництвом та наукою стріляня. Молоді і старі повинні в собі розбудити рухливість, енерґію, карність, народну сьвідомість та певність себе. Лише при помочи тих прикмет станемо пожиточними синами України-Руси.

Степан Біляк.

„Український Город“ у Львові, який маємо закупити.

Закупно того города розпочало ся в 1911. р. в 50-літні роковини смерти Т. Шевченка. Вже закуплено около 6.500 метрів землї по 5 корон (1 доляр або 2 рублї). Але всїх метрів землї є 21.771. В 1914. роцї сьвяткуємо 100-літні роковини уродин Т. Шевченка і закупно сього города маємо покінчити, щоби здобути у Львові майдан був вічною памяткою про оба Шевченківські сьвята, які обходив нарід. Спомянїм нашого Кобзаря не лише словами і співами, але також дїлами. Город у Львові потрібний доконче, щоби зібрати в нїм всї верстви українського

населеня у Львові. Прийде тут слуга і урядник, рубач і вояк, купець і адвокат, ремісник і учитель, дозорець дому і челядник. Найбіднійші і найбільше зависимі люди зберуть ся тут на товариські сходини і народні сьвята. Наша молодїж з українських шкіл а що важнійше з чужих шкіл, наші ремісники з чужих варстатів потребують доконче майдану, щоби тут скріпити духа і тіло здоровою і розумною розривкою. Народним вихованєм молодїжи защепимо в ній народну солїдарність, а при народній солїдарности здобудемо народну силу в краю і державі. На краєві вправи і здвиги „Січий“ і „Соколів“, на народні всеукраїнські торжества потрібний у Львові доконче Український Ґород. Нехай нїхто не забуває на се і не відтягаєть ся байдужно і лїниво, але нехай чим скорше купить свій метер землї і пришле за нього 5 корон на адресу: „Сокіл-Батько“, Львів, ул. Руська. Годї слати до кождого по чотири пригадки. Поможіть в роботї, один раз в житю! Але зараз! Лише один метер! Але всї! Стебло до стебла дає сніп. Метер до метра, а здобудемо кусник Львова.

Оружна сила Австриї й інших держав.

Австро-угорська армія складаєть ся: зі спільної армії, австрийської краєвої оборони, угорської краєвої оборони (гонведів), австрийського загального ополченя й угорського загального ополченя.

В часї мира окружна сила монархії числить:

Спільна армія . . .	14.500 офіцирів,	268.000 жовнїрів.
Австр. краєва обор.	5.200 „	42.000 „
Угор. „ „	2.500 „	26.000 „
разом . .	22.200 офіцирів,	336.000 жовнїрів.

та 1.290 гармат.

В часї війни: 16 корпусів по 2 лїнїйні дивізиї, 1 дивізия піхоти краєвої оборони, 1 батальон піонїрів, телєґрафічні віддїли і т. д., 48 дивізий піхоти по 2 бригади з 12—16 батальонами, віддїл машинових карабінів, віддїл кінної артилєриї, трен і 8 дивівий кавалєриї по 2 бриґади, кожда по 12 швадронів, 1—2 віддїли кавалєриї з машановими карабінами і т. д.

Загалом воєнна сила монархії виносить:

Спільна армія	900.000
Австр. краєва оборона . . .	160.000
Угор. „ „	160.000
Доповняюча резерва . . .	500.000
Разом . .	1,700.000

а коли до того додати оба загальні ополченя, які числять до 2 мілїонів, то загальна воєнна сила Австро-Угорщини числить 3,720.000 людий. (Се подаємо після останного обчисленя; після нового військового закона воєнна сила монархії ще побільшить ся, але сей закон в цїлости дасть ся перевести щойно за кілька лїт).

Є дві військові двірські канцеляриї — цїсаря і престолонаслїдника; шефом першої є ґенерал барон Больфрас, другої полковник Бардольф. Шефом ґенерального штабу є ґенирал барон Конрад фон Гецендорф. Крім того є 6 інспекторів армії: архикнязь Фридрих і Евген, ґенерали: Потьорек, Франк, Шедлєр і Шемуа.

Корпуси є отсї: 1) Краків командант ґенерал Бем Ермолї), 2) Відень, 3) Ґрац, 4) Будапешт, 5) Прешбурґ, 6) Касса, 7) Темешвар, 8) Прага, 9) Ляйтмеріц, 10) Перемишль (командант ґенерал Куммер), 11) Львів (командант ґен. Кольосварі), 12) Наґісебен, 13) Загреб, 14) Інсбрук, 15) Сараєво і 16) Дубровник.

Кріпоспі команди знаходять ся в: Білєк, Каттаро, Франценсфесте. Комарнї, Кракові, Мостарі, Петер-Вараждинї, Полї, Перемишлї, Ріві, Сараєві, Требінє і Тридентї.

Російська армія не зорґанїзована так взірцево як західноевропейські і тому про неї не можна дати певних і докладних обчислень, лише приблизні.

Российським мінїстром війни є ґенерал Сухомлїнов, котрий є предсїдателем постійної воєнної ради в Петербурзї, в якої склад входить тепер 26 ґенералів.

Військова служба в Росиї обовязує від скінченого 21-го року до 43-го; чинна служба триває при піхоті 3 року, при кінноті 4 роки, у козаків теж 4 роки. Охотники зі скінченою середною школою служать 2 роки, а як здадуть офіцирський іспит, то півтора року.

Оружна сила Росиї обіймає 37 корпусів, які після нїмецьких жерел в часї мира числять 1,289.000 людий, разом з фльотою і граничною сторожею; з того чверть мілїона розміщено в Азиї, решта в Европі.

В часї війни российська армія має числити 2,400.000 людий разом з обома резервами, а із загальним ополченєм коло 4 мілїони.

Порівнаймо тепер військові сили нашої монархії й інших великих держав. На воєнній стопі найбільшу військову силу мала би Нїмеччина (4 і пів мілїона), потім Франция і Росия (по 4 мілїони), дальше Австро-Угорщина (3,720.000) і вкінци Італїя (2,750.000). Одначе се порівнанє не виходить з докладного обчисленя. Зовсїм докладною можна вважати лише цифру нїмецької армії, бо вона обіймає тільки армію і краєву оборону, а крім того всего лиш пів мілїона загального ополченя і то тільки військово вишколеного, а решти зовсїм не вчислювано. В Росиї армія і резерва виносить всего 2,400.000 людий, а решта 1,600.000 загального ополченя обчислено після припущень і вона не представляє нїякої певної вартости. У Франциї число 4 мілїони обіймає вже і загальне ополченє аж до послїдних границь; скільки з того можна вважати певним, не дасть ся означити. В Італїї властива армія з ревервою числить тільки 750.000 людий, а 2 мілїони має бути загального ополченя. В Австро-Угорщинї числено цїле загальне ополченє; але вже армія з резервою виносить 1,720.000 людий; коли би відчислити навіть половину загального ополченя яко неужиток, то все ще лишить ся певних щонайменьше $2^3/_4$ мілїона людий.

Інакше ще представляють ся ті числа у відношеню до населеня і простору.

Після населеня:

	населеня	війска	на 100 мешк.
Франция . . .	39,200.000	4 мілїони	10
Росия	160,000.000	4 „	2·5
Нїмеччина . .	65,000.000	4 і пів міл.	7
Австрия . . .	51,000.000	3,720.000	7
Італїя	34,700.000	2,750.000	8

Після простору:

	простору кв. кіл.	війска	на 100 кв. міл.
Франция . . .	536 460	4 мілїони	74 жовнїри
Росия	22,800.000	4 „	17 „
Нїмеччина . . .	540.825	4 і пів міл.	82 „
Австрия . . .	676,545	3,720.000	55 „
Італїя	286.680	2,750.000	98 „

Отже в першім і другім зіставленю Росия займає послїдне місце. А се вказує, що Росия для оборони 100 своїх підданих має ледви півтретя жовнїра, коли інші держави для оборони своїх горожан мають три і чотири рази стільки. А знова коли Росия для оборони 100 квадратових кільометрів своєї землї має ледви 17 жовнїрів, то інші держави мають три до сїм разів стільки. Після того зіставленя видно, для котрої держави війна найбільше небезпечна.

Ювилей Романових.

Російські царі тай російська держава обходили дня 6-ого лютого 1913. р. ювилей 300-лїтного пнованя династиї Романових. Властиво роду Романових давно вже нема. Рід Романових, котрий 1613. р. дійшов до царської власти в особі Михайла Федоровича, вимер. Остатний мужеський потомок сього роду цар Петро II. згинув 1780 р., а остатна жінка з сього роду цариця Елисавета померла 1762. р. Значить, що найменьше півтора сотки літ минуло як сього роду не стало. Теперішний цар походить з нїмецького роду Гольштайн-Ґоторп. Першим із сього роду був цар Петро III. Отже не ювилей Романових, а Гольштайн-Ґоторпів повинна би обходити теперішна царська родина і не 300- а 150-лїтний. Родової, племінної злуки кровної теперішного роду з родом Романових нема нїякої. Але всетаки є одна злука, що лучить теперішний царський рід з родом Романових, а се — духова. Одначе не в добрім значіню, а в як найгіршім, як найчорнїйшім. Романові, захопивши власть в сумних для Росиї часах, коли російський і так на-пів дикий ще тодї нарід стратив у злиднях зовсім голову й не знав, що йому дїяти та дав легко взяти себе в ярмо, — стискали се ярмо щораз більше та робили з народу послушних і покірних невільників. А поневоливши свій нарід, забажали вони простягнути лабу і по другі народи. Та не було на се сили. От вони хопили ся хитрощів. І підступами, брехливими обіцянками замалювали їх до себе, а відтак ослабивши, поневолювали. Осьтак зробили вони з нашим українським народом, так

зробили з народами на Кавказі та в Азиї, так зробили і з Поляками. Таксамо як колись Романові робили й роблять сьогодня царі з роду Гольштайн-Ґоторпів. Вони дальше угнїтають і московські і чужі народи, таксамо заманили і нищать наприклад Фінляндців, таксамо взяли ся до Перзів та до балканських Славян. Отсе й лучить рід Романових із родом Гольштайнів тїсно і се тільки дає їм право до сьвяткованя ювилею Романових, та не про славу і культурний розвиток говорити вони можуть, як згадують про своє пановане, але про неволю і дикий розбій.

Пануючі з дому Романових, вже від першого наслїдника Михайла Федоровича — Олексія Михайловича, за котрого то Україна злучила ся з Росиєю, відповідають за знесенє народних зборів і введенє самодержавя (абсолютизму), який щораз більше поневолював підданих Росиї і спинював їх культурний, господарський і полїтичний розвиток. Також і внутрішне, родинне житє Романових повне крови, жорстокости, самоволї, сплямлене розпустою цариції Катерини, Ганни й Елисавети.

Не інакше було з родом Гольштайн-Ґоторпів. Сумна слава Катерина II. і убийство Павла I. вкривають сей рід вічною ганьбою. А в житю народу їх се вина, що Росия під пованенєм нагайки, шибеницї, підкупства, самоволї, горівки, розпусти гниє в родиннім і полїтичнім житю та, що в розвитку станула геть позаду культурних народів. Живеть ся там добре хиба злодїям, розбишакам та чиновникам (урядникам), що зовсїм не лїпші від злодїїв та розбишак, коли не гірші. Нагарбала Росия багато земель, та хісна з сього російський нарід не має, тільки отсї чиновники-злодїї, що ссуть остатні соки зі свойого народу й із нашого українського. Майже 300 лїт уже гнетуть царі враз із своїми прислужниками наш нарід, задавити хотїли та не задавили, сила замала. Не задавили нашого, не задавили й других народів, тільки ненавись посїяли в їх серцях до себе. І прийде час, що ся ненависть заговорить полумінем в серцях поневолених народів і вони подавши собі руки поваляють свойого ката враз із прислужниками та здобудуть собі волю. Тодї й московський нарід заживе іншим культурним житєм і проклоном хиба згадувати буде своїх царів, що давили його, мучили й у темнотї держали.

Три великі втрати.

Богато, дуже богато сьвідомих і гарних людий забрала нам невмолима смерть в остатних часах. І гинуть вони здебільша в самім розцьвіті своїх сил, в найкрасших літах житя. Важка житєва боротьба, тяжкий гнет росийського уряду, все те немало причиняєть ся, що в рядах наших борців повстають щораз то нові виломи. Богато їх померкло зір на українськім небі, та найболючійші для нас три втрати: смерть Миколи Лисенка, Михайла Коцюбинського і Лесї Українки, бо се-ж були наші найбільші творцї на поли музики і письменства та могли ще дати богато дуже гарних творів. А жаль тимбільший, що всї вони в 100-лїтний ювилей уродин Шевченка були-б обходили ювилеї своєї діяльности, а так доведеть ся замісць ювилею справляти річні поминки по них.

МИКОЛА ЛИСЕНКО.

Велику втрату понесла Україна під конець 1912. р. Дня 6. падолиста 1912. р. помер в серци України, в Києві найбільший наш музик і композитор Микола Лисенко.

Микола Лисенко родив ся в 1842. роцї в українській родинї в Полтавщинї. З малечку любив він українську мову, пісню і житє. Учив ся в ґімназиї та в унїверситетї, а відтак порішив віддати ся музицї. Вчив ся її в Росиї і заграницею. Коли скінчив науку музики, сам почав підкладати піснї під ноти. В 1862. р. вий-

шов його перший збірник українських пісень. В 1874. р. написав він першу свою велику оперу п. з. „Різдвяна ніч“ і того року виставили її в Києві, де вона всім дуже подобала ся. Опісля появило ся богато його збірників народних пісень, власних композиций до поезий Шевченка, яких вийшла окрема збірка і до інших поетів. Своїми збірками народних пісень і своїми власними композициями та концертами свойого хору він розбудив серед українського громадянства і серед чужих велику любов і зацікавленє до української пісні і музики. В 1904 р. вся Україна російська й австрийська сьвяткувала гучно трийцятилітний ювилей його творчости, а в 100-літний ювилей уродин Шевченка прийшло-б ся було сьвяткувати композиторови до Шевченкових поезий 40-літний ювилей, але не судило ся. Не стало співця, що міг ще богато-богато дати рідному народови.

Українська пісня се один з найдорозших скарбів нашого народу, наша краса, наша слава. І ніхто не потрудив ся та не заслужив ся так коло сього народного скарбу, як власне Микола Лисенко. Він перший забрав ся до неї з глибоким знанєм і зрозумінєм її прикмет та краси. На Україні не було й нема покищо другого такого музика, з таким талантом і знанєм і з такою любовю до всього рідного як був покійний Микола Лисенко. Велику втрату понесла Україна. Умер Лисенко, але пісня його буде на Україні жити вічно.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

Не втих ще жаль по смерти Лисенка, як у Велику Пятницю рознесла ся з Чернигова по всій Україні не меньше сумна вістка: Михайло Коцюбинський, один із найславнійших наших письменників, помер! Мов громом поразила та вістка всїх сьвідомих Україпців і невесело було їм стрічати сьвято радости, сьвято Воскресеня.

Михайло Коцюбинський родив ся 5. вересня 1864. р. в місті Винниці на Поділю. Родичі його походили з давного шляхотського роду, однак все були сьвідомими Українцями і ніколи не

цурали ся рідної мови. Любов до рідної мови і до рідного краю передали вони і свойому синови. Ще осьмилітним хлопцем почав Коцюбинський писати, але друкувати свої твори почав аж 1890. р., спочатку в діточій ґазетці *Дзвінок*, що виходить у Львові, а відтак і по інших видавництвах российської й австрийської України а головно в *Літературно-Науковім Вістнику*. Опісля вийшло немало його творів окремими книжками. Збірка його оповідань вийшла в шести томах накладом Української „Видавничої Спілки", а також почало виходити в Києві збірне видане його творів п. з. „Оповідания".

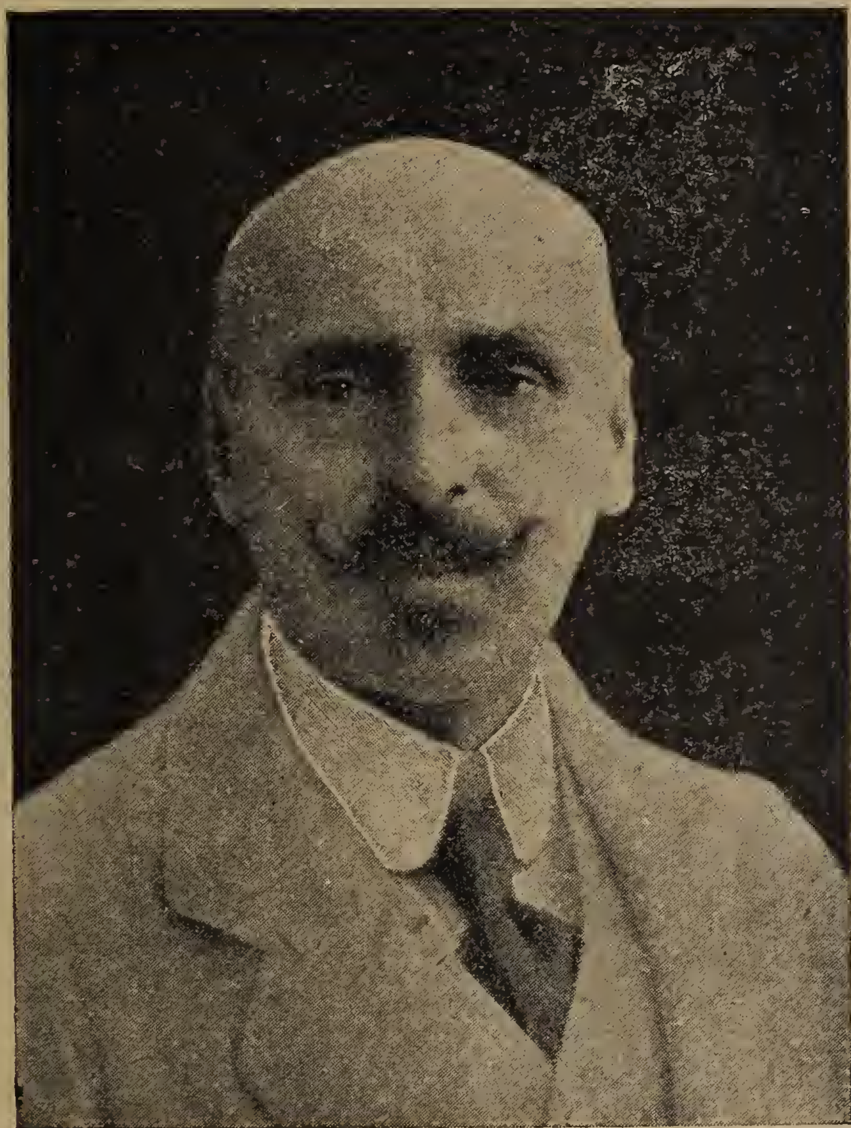

Михайло Коцюбинський.

Учив ся Михайло Коцюбинський в київськім університеті, а по його скінченю служив в Бесарабії, де поручено йому нищити фільоксеру, (заразу, що нищить виногради), а також в Тавриї на Кримі. Відтак став урядником в статистичнім відділі земства в Чернигові. Тут провів решту житя аж до самої смерти. У громадянськім житю брав живу участь і видав ся чернигівському губернаторови так небезпечним, що велів вичеркнути його з членів місцевої „Просьвіти", бо інакше розвяже товариство. Вже здавна мучила його серцева недуга, а в останних роках його здоровлє все погіршувало ся тай погіршувало ся. Щоб ратувати здоровлє, приїздив він в наші Карпати, а відтак на остров Капрі на Середземнім мори. Та все даремне, здоровлє його падало й падало, аж поки смерть не зробила кінця його мукам.

В Коцюбинськім втратило наше письменство великого мистця слова і краси. Читаючи його твори, ми пізнаємо, що автор не лиш, що знає людську душу, вміє читати людські думки, а й сам переживає їх, заки перелле на папір. А крім сього він оповідає все так гарно, що самою красою слова захоплює читачів. Сьміло можна сказати, що Коцюбинський був одним з найліпших наших писателів оповідань. Тому й не диво, що богато його творів перекладено на чужі мови.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

(Олександра з Косачів Квітка).

В три місяці по смерти Коцюбинського пронесла ся по всій широкій Україні знов сумна, пресумна вістка: дня 1. серпня 1913. р.

Леся Українка.

(фотоґрафія з 1891. року).

померла Леся Українка. Се її прибране імя; сим іменем підписувала поетка свої твори, а по правді звала ся вона з дому Косачівна, а по чоловікови Квітка.

Олександра з Косачів Квітка родила ся 1872. р. в Звягелі

а Волини. Мати її Ольга Косач теж письменниця, що пише під прибраним іменем Олени Пчілки, і редакторка української часописи *Рідний Край*, виховувала дочку з малечку в народнім дусї. Щоби дитина не калїчила своєї душі в российських школах, мати не дала її до публичної школи, а вчила її зразу сама дома рідною мовою, а відтак наймала домашних учителїв. Леся була дуже здатною до науки і вивчилась богато чужих мов: российську, грецьку, латинську, нїмецьку, француську, італїйську і т. д. Від матери навчила ся Леся любити Україну і цїле своє житє, весь свій труд віддала для добра і слави дорогої вітчини. Ще з малку виявила вона хист до письменства Коли їй було ледви 12 лїт, то вже в ґазетах і журналах друкували її поезиї, а згодом писала вона щораз більше і щораз красше. Богато її поезий і поем вийшло окремими збірками; ось вони: 1) „На крилах пісень", 2) „Думи і мрії", 3) „Відгуки". Крім того писала оповіданя: „Така її доля", „Біда навчить", „Розмова"; більші повісти: „Жаль" „Над морем" та театральні штуки: „Блакитна троянда", „Кассандра", „В пущі", „Лїсова пісня", „Адвокат Мартіян" і „Орґія". Писала також богато наукових статий, критичних розправ і т. д. Також перекладала богато з чужих мов, м. і. „Книгу Пісень" нїмецького поета Гайнріха Гайне і „Вечерниці" М. Гоголя.

Всї твори Лесї Українки мають дуже велику вартість як щодо краси, так і глибоких думок. В них виступає вона в обороні правди, волї і братерства людий. Найкрасші і найсильнїйші її твори власне з останних часів. В останних часах талант її був найвисше розвинув ся і саме тодї люта смерть підкосила її житє, заподіявши нам величезну втрату.

Що робить Українське Педаґоґічне Товариство?

(у Львові, ул. Мохнацького ч. 12).

Українське Педаґоґічне Товариство (коротко У. П. Т.), що донедавна носило назву „Руське Товариство Педаґоґічне" розвиває вже 33. рік свою хосенну діяльність, дбаючи про національне вихованє нашої шкільної молодіжи головно в той спосіб, що закладає рідні народні та середні школи в цілім краю. Воно перше кинуло серед нашого народа клич „рідної школи", що захопив остатними роками весь наш загал, а передівсім найшов собі тривку опору серед нашого селянства. Що сей клич в короткім часі зміг одушевити весь наш нарід та що він дав ся так скоро перевести в житє, се безперечно також заслуга трийцятьлїтної тихої безвпинної діяльности Українського Педаґоґічного Товариства. Тож слїд нам близше приглянутись діяльности сього товариства і його внутрішній орґанізациї, а відтак призадуматись над сим, як маємо відноситись до нього ми українські хлопи-хлїбороби.

Українські школи в польскім ярмі.

Будинок краєвої народної школи в Милованю, товмацького повіта.

Українське Педаґоґічне Товариство удержує у Львові кілька приватних шкіл, а то: жіночу учительську семинарию (від 1903. р.), 5-клясову дївочу виділову школу ім. Тараса Шевченка (від 1898. р.) школу вправ, 4-клясову народну школу імени Бориса Грінченка на Городецькім передмістю та народну школу імени короля Данила на Жовківськім передмістю. Яке велике значінє мають сї школи у Львові, де вони хоронять тисячі дїтий наших робітників і міщан від спольщеня, не треба богато писати. В жіночій семинариї у Львові виучуєть ся рік-річно кільканайцять селянських дївчат з цілого краю на народні учительки. Але через вороже становище краєвої шкільної ради, в котрій верховодять Поляки, та взірцево ведена жіноча семинария не може діждатись доси права

публичности, значить, що сьвідоцтва його не мають урядової вартости, а дївчата, що скінчили сю семинарию, мусять здавати матуру в державній семинариї.

Та не лиш у Львові, але також в краю удержує Товариство через свої Кружки (філії) приватні школи, а то народну школу імени М. Шашкевича в Гвіздци (коломийського повіта), 4-клясову школу Маркіяна Шашкевича в Золочеві, жіночу учительську семинарию та 4-клясову дівочу народну школу в Коломиї, народні

Церковний хор в Горайци, цїшанівского повіта.

школи в Перемишли, Рогатинї, Станиславові та в Забойках і Плотичи тернопільського повіта. Крім згаданих шкіл остають також всї наші приватні гімназиї і привятна мужеська учительська семинария у Львові під фірмою У. П. Т.

Щоби селянським дітям уможливити доступ до висшої науки, основує Товариство рік-річно по містах і селах підготовляючі

курси. Таких курсів було в 1911/12. році понад 20. Таксамо що року веде Товариство курси неграмотних для селян, міських робітників і жовнїрів.

Українське Педаґоґічне Товариство удержує також бурси й інститути, де находять дешеве примішенє і добру опіку тисячі хлопських дітий, що вчать ся в ґімназиях, семинариях або виділових школах. В самім Львові веде Товариство бурсу імени кардинала Сембратовича (при улици Хшановської ч. 9.) для учеників головної української ґімназиї (при ул. Вірменській ч. 2.) й інститут св. Ольги для дївчат. В краю має Товариство коло 20 таких бурс та інститутів, з яких деякі як наприклад коломийська або станиславівська бурса ведені взірцево і дають приміщенє великому числу нашої бідної селянської молодїжи.

Працюючи над національним вихованєм нашої молодїжи, займаєть ся Товариство також видавництвами гарних книжок для дїтий і молодїжи та дїточої часописи *Дзвінок*, що повинна находитись в хатї кождого сьвідомого селянина, котрий хоче дати своїм дїтям приємну та корисну розривку і патріотичне вихованє. Замовляти можна *Дзвінок* у Львові, ул. Мохнацького ч. 12, передплата коштує 6 кор. на рік.

Від певного часу видає Товариство також шкільні підручники тому, що наші школи не могли їх під польським пановане̌м діждатись, хоч щороку іде на сю ціль понад 100 тисяч корон наших податків. Позатим видає ще Товариство науково-педаґогічну часопись *Учитель*, призначену для учителів.

Так в коротких словах представляєть ся діяльність У. П. Т. Згадати би ще можна, що Товариство береже все і всюди прав рідної школи та спішить всякому з порадою у шкільних справах, хто до нього за сим звернеть ся.

Дотеперішні філії в краю переміняють ся на основі нового

статута на Кружки. Сї Кружки мають тепер повну самоуправу, значить, що можуть розвивати зовсїм самостійну дїяльність в усїх витичених статутом напрямах, а то мають право вести курси всякого рода, основувати бурси, школи і бібліотеки, приймати членів, набувати на власність недвижимости і продавати їх. Такий Кружок може тепер повстати в кождій громадї, де найдеть ся 10 осіб охочих до працї для здійсненя цїлий У. П. Т. Ся постанова статута дає можність поширити дїяльність Тов-а по цїлім краю, навіть по найдальших його закутинах. Протягом шкільного року 1912/13. перевело вже 35 філїй свою переміну на Кружки. Кромі того повстало в сїм роцї 11 нових Кружків (з того 4 у Львові), основані вже на новім статутї. Коли до числа 56 філїй, які Товариство мало в 1911/12. р., дочислити 11 нових кружків, то число Кружків У. П. Т. в краю зросло до лїта 1913. на 67. Між

Повінь в Галичинї в 1913. р.
Передмістя Перемишля залиті водою.

новими Кружками бачимо чисто хлопський Кружок ім. Тараса Шевченка в Небилові (пов. Калуш), який числить понад 50 членів-селян. Нові Кружки повстали також в Залізцях і Ясеневі (пов. Броди), у Вовчім (пов. Турка) ім. Івана Франка та в Баранчицях (пов. Самбір).

Є надія, що за приміром згаданих громад підуть і другі сьвідомі наші села та приступлять вскорі до основаня у себе Кружків У. П. Т.

Що наше селянство вже розуміє заслуги У, П. Т., сього доказом може послужити ся обставина, що померший в 1910. роцї селянин з Настасова (коло Тернополя) бл. п. Григорій Процишин записав Товариству 1000 корон. Зноваж хлопський син Юрій Лешко з Рахиня (долинського повіта), уч. IV. кл. ґімн., записав, умираючи в 1909. р. один морґ ґрунту на У П. Т. Також покійний селянин бл. п. Петро Король з Незвиск записав 20 кор. на будову бурси У. П. Т. у Львові. Се гарні приміри зрозуміня нашого селянства для ваги рідного шкільництва та національного

вихованя. Алеж кождий з нас, братя селяни, може причинитись до гарного розвою сього так хосенного Товариства, коли будемо лишень вписуватись в члени одного з його Кружків, коли будемо пильнувати, щоб наші громадські старшини щороку вставляли певну квоту в громадськім буджеті на рідні школи У. П. Т. а наші місцеві шкільні ради, щоб спроваджували виданя У. П. Т., до шкільних бібліотек.

Також повинні ми купувати товари з маркою У. П. Т. та домагати ся всюди купонів У. П. Т., памятаючи на се, що „В школї наша будучність!“ *О. Б.*

Повінь в Галичині в 1913 р.
Околиці Перемишля залиті водою.

Що діяло ся в сьвіті?

(Спис найважнійших сьвітових подій від червня 1912 р. до вересня 1913 р окрім подій з балканської війни, котрі подаємо окремо).

Червень 1912.

2. В Царгороді вибухла величезна пожежа, що наробила шкоди на 18 міліонів корон.

8. З угорського парляменту поліция викинула 69 послів.

В Загребі стріляв до цїс. комісаря бана Едварда Цувая боснійський студент Юкіч. Однак стріл хибив і поцілив президента шкільної комісиї хорватської шкільної ради Гервоїча, котрий небаром помер.

15. Австрийський парлямент ухвалив військові предложеня.

Липень.

4. Зїзд німецького цїсаря Вільгельма з российським царем Миколою II. в Балтийськім Портї.

7. В угорськім соймі опозицийний посол Юлій Ковач стріляв з револьвера до президента ґр. Тіси та не поцілив його і двома вистрілами в голову старав ся позбавити себе житя.

В Болгариї король Фердинанд обходив 25-літний ювилей пановання.

19. Вісім італійських кораблів продістало ся 20 кільометрів у Дарданелї, але перед турецьким огнем мусїли уступити.

29. В Японії помер цїсар Мутсугіто. На його місце вступив його син Йошігіто.

Серпень.

5. Великий везир відчитав в турецькім парляменті в Царгороді проголошенє стану облоги на протяг 40 днів.

9. В Царгороді й у інших місцевостях над морем Мармара сильне землетрясенє наробило великих шкід. До 1000 людий згинуло, а до 3000 ранених.

12. В Загребі на Угорщині покінчила ся розправа проти Юкіча, котрий стріляв до намісника Хорватиї ,засудом Юкіча на смерть.

16. Мимо того, що російська цензура не пускала ніяких вістий про заворушеня в российськім війску, дещо дійшло таки до відома сьвіта. І так анґлїські ґазети дістали з Росиї докладні вісти з певними відомостями про революцийний заговір на воєннім кораблі „Іван Золотоустий“ у Севастополї, який одначе вдало ся викрити завчасу. Увязнено 16 моряків і одного офіцира, з них 10 засуджено на смерть і чотирох розстріляно. Заговірники хотїли здобути царський яхт „Стандард“ враз із царем та царською родиною і змусити царя, щоби зрік ся престола і самовласти та проголосити конституцию. Полоненє царської родини мало бути знаком для балтийської фльоти до полоненя або убитя офіцирів і рівночасного острілюваня Петербурга та Кронштаду. По сїй події видав цар розказ до офіцирів чорноморської фльоти, який заборонив їм з кимнебудь обговорювати

заворушеня в морській залозї. Всї офіцири мусїли підписати сей приказ.

Вересень.

7. Обходила Росия 100-лїтний ювилей битви з Французами (з цїсарем Наполеоном І.) під Бородіном.

12. Царським указом розвязано думу. Нові вибори назначено на 23. вересня.

13. В Японії ґенерал ґраф Ноґі, побідник зпід Порт-Артура в часї похорону мікада (цїсаря) поповнив враз із жінкою самовбийство.

14. В угорськім соймі заведено парляментарну сторожу, яка має берігти спокою і ладу в палатї.

17. Полїция викидає з угорського сойму опозицийних послів.

Жовтень.

18. В Уші (в Швайцариї) підписано остаточний мировий договір між Туреччиною й Італїєю.

Падолист.

1. Вибори до думи в Росиї почали ся.

3. Росия заключила з Монґолїєю договір, який ставить Монґолїю в сильну зависимість від Росиї.

9. Покінчили ся вибори до росийської думи. На 442 послів вибрано 61 кадетів, 80 октябристів, 30 поступовців, а інших опозицийних разом 42, в тім Поляків 12; правих разом 214.

22. Австрийський архикнязь Франц Фердинанд прибув до Берлїна до нїмецького цїсаря.

Грудень.

7. Договір про потрійний союз (Австриї, Нїмеччини та Італїї) відновлено без змін.

10. В Австриї мінїстер війни Авфенберґ і шеф ґенерального штабу Шемуа уступили, а їх місця заняли ґенерал оружя Кробатін і ґенерал Гецендорф.

Палата послів Злучених Держав Північної Америки ухвалює 172 голосами проти 52 закон про еміґрацию. Після нового закона осіб, що мають більше як 16 лїт, а не вміють читати, не вільно пускати до Злучених Держав з виїмкою людий, що викажуть ся, що вони переселюють ся через релїґійні переслїдуваня.

23. Підчас вїзду нового віцекороля Індиї льорда Гердінґа до нової столиці Дельфі з даху одного дому кинув хтось бомбу, котра ранила віцекороля в рамя й убила одного слугу.

Сїчень 1913.

17. Француський президент мінїстрів Пуанкаре вибраний президентом републики.

Лютий.

4. Цїсар Франц-Йосиф виготовив письмо до царя Миколи II, яке повіз кн. Гогенльоге.

9. В столиці Мехіка вибухла військова революция під проводом Фелїкса Діяца, внука попередного президента Порфіра Діяца.

19. Российська дума ухвалила міністрови просьвіти Касови заяву недовіря.

21. Царський рід Романових обходив 300-літний ювилей пановання буцімто сього роду.

23. В Мехіку бувший президент Мадеро та віцепрезидент Суарец погибли з рук революціонерів.

25. Австрийський командант маринарки Монтекуколї уступив, його наслїдником став віцеадмірал Гавс.

Март.

17. Постійна комісия виборчої реформи в галицькім соймі у Львові приняла головні основи виборчої реформи, на які згодили ся Українцї і Поляки, а до яких ухваленя в повнім соймі не допустили опісля польські дідичі, біскупи і вшехполяки.

Цьвітень.

8. Китайський парлямент отворено.

10. В Австриї віденське правительство повідомило чеський краєвий виділ, що на 1913. р. не мож буде дати ніяких виплат із державних фондів, бо вони вичерпані. Се означає фінансовий упадок краю. Установленє правительственного комісаря для Чехії заповіджено на половину мая.

13. До еспанського короля дав анархіст Санчес Алеґре з Барсельони кілька вистрілів з револьвера. Король вийшов ціло, виновника арештовано.

14. В Бельґії вибух страйк, до якого почин дали социяльні демократи, щоби здобути рівне виборче право. В страйку взяло участь 400 тисяч робітників.

Май.

9. В Скутарі наробила пожежа шкоди на 18 міліонів корон.

14. Галицький сойм розвязано. Нові вибори розписано на час від 30. червня до 8 липня. Уступленє намісника Галичини д-ра Михайла Бобжиського та іменованє на його місце нового намісника д-ра Витовта Коритовського.

15. Турецький остров на Дунаю Ада Калє, який на основі австрийсько-турецької умови з 1878. р. мав австрийсько-угорську залогу, заняла Австро-Угорщина.

24. У Відни застрілив ся оберст ґенерального штабу Редль, якого викрили яко российського шпіґуна.

25. В Тулї, Бельфод, Парижі, Орлєанї та в богато інших місцевостях Франциї прийшло у війску до голосних прояв невдоволеня, а навіть до заворушень з причини задержаня жовнїрів на третий рік.

Червень.

5. Державна российська дума ухвалила 164 голосами проти 117 (23 здержало ся) внесенє октябристів, яке виступає проти надужить правительства, ширеня національної ненависти й обжаловує міністерство внутрішних справ, що воно причинило ся до сього, що населенє вртатило поважанє для законів і сили держави та скріпило опозицийний настрій в краю.

11. Норвеський стортінґ (парлямент) приняв 99 голосами проти 13 внесенє законодатного виділу на усуненє права спротиву короля. На будуче ухвала стортінґу мусить бути підписана тільки президентом і секретарем, щоб мати силу закона. Король має тоді тільки оповістити його. Президент міністрів Кнутзен пояснив, що цілию усуненя права спротиву короля є, щоби відібрати королеви всяку нагоду виступати проти стортінґу. Королївська власть тепер тільки прикраса. На тім таки засіданю ухвалено дати жінкам повне загальне виборче право.

30. Вибори до сойму в Галичині із сільської куриї. Українці здобули 31 мандатів, москвофіли 1; 15 руських мандатів на сором для нас загарбали ще Поляки у свої руки.

Дівчата-школярки з українського села з Київщини.

Балканська війна.

Балканські держави — Болгария, Сербія, Греция і Чорногора — користаючи з сего, що Туреччина програла в 1912-тім році війну з Італією в Тріполіганії, злучили ся в союз і видали Туреччині війну.

Війна зачала ся 9. жовтня 1912. року нападом Чорногорців на турецьку границю. 10—15 жовтня звели Чорногорці боротьби з Турками під Бераною, Тузою і Дечічем. 13. падолиста почали облягати укріплене місто Скутарі.

Утеча турецької кінноти зпід Ліле Бурґас.

Болгария відіграла найважнійшу ролю в балканській війні. Болгария змобілізувала 350.000 жовнірів. 18. жовтня перейшли Болгари границю, заняли Мустафу Пашу й окружили Адриянополь. Від 20. до 22. жовтня завзята боротьба Болгарів з Турками під Кіркілісе. Тут бороло ся 60 тисяч Турків і 84 тисячі Болгарів. Болгари розбили Турків зовсім і помаширували на Ліле Бурґас. Від 29. жовтня до 1. падолиста вела ся найстрашнійша боротьба 176.000 Турків і 120.000 Болгарів під Ліле Бурґас і Бу-

нар Гіссар. І тут Турків розбили Болгари зовсім. В неладі втікали турецькі війска на лінію Чатальжді та аж до Царгорода.

На заході, в Македонії заняли Болгари портове місто Солунь. але Греки підступом взяли його в свої руки. В Тракії заняли Болгари три міста: Серес, Кавалю, Дедеагач.

3. грудня ізза обезсиленя обох сторін і холєри прийшло до роз'єму (завішеня оружя). До роз'єму приступила також Сербія і Чорногора, а Греция дальше вела війну з Туреччиною і на мори і на суші.

13. грудня почали ся мирові переговори, але вони не довели до нічого.

2. січня 1913 р. почали ся в Льондоні наради амбасадорів (послів великих держав). Наради сї займались становищем шістьох великих держав (Англії, Франциї, Росиї, Німеччини, Австриї й Італії) до війни. Вони ухвалили независимість Альбанії.

3. лютого мирові переговори розбили ся, бо Туреччина не хотїла згодити ся на домаганя союзників. В Царгороді вибухла однодневна революция. Молодотурки під проводом Енвера бея убили турецького міністра війни Назіма пашу і змусили султана іменувати нових міністрів, які заявили ся за війною. Почала ся

нова війна,

яку Болгари вели на півострові Ґаліполї.

5. лютого дійшли Болгари до Буляір?, де побили Турків.

5. марта Ессад паша віддав Грекам укріплене місто Яніну.

25.—26. марта Болгари при підмозї 30.000 Сербів бомбардують Адриянополь.

27. марта Шукрі паша віддав Адриянополь Болгарам.

22. цьвітня піддало ся Чорногорцям місто Скутарі.

4. мая чорногорський король Микола забрав ся зі Скутарі, бо до сего змусили його великі держави на домаганє Австриї.

14. мая заняли Скутарі міжнародні війска.

30. мая скінчила ся війна вступним миром в Льондонї.

9. червня мирові наради замкнено. На основі сего мира Туреччинї з її европейських земель мав лишити ся лише малий окраєць, відграничений лінією від місцевости Енос до Міджа.

Щодо поділу здобутих на Туреччинї земель союзники мали самі між собою порозуміти ся. Сербія і Греция хотїли ограбити Болгарию з земель, які вона так криваво здобула від Туреччини, тому прийшло до

Перевіз болгарського війска на війну в зелїзничих поїздах.

війни між союзниками.

Знесилена Болгария мусїла бороти ся з Сербією, Грециєю і Чорногорою а крім того напала на неї і Румунія та Туреччина. З початку Болгарам вело ся і вони побили Сербів на Овчім Поли.

30. червня ударили Болгари на спільну армію Сербів і Греків і заняли Ґевґелї. Та відтепер почали ся пораженя Болгарів. Під Кочаною в осьмидневній боротьбі Болгари зістали побиті, а коло Кістенділь окружили вороги головну болгарську армію. На полудни побили Греки Болгарів коло Дойран, відси пійшли побідно в долину Струми. З нещастя Болгарів скористали Турки і відібрали Болгарам заняті землї в Тракії. Без найменьшого опору заняла Румунія часть болгарської держави Сілїстрию. Болгари мусїли просити мира.

31. липня прийшло до завішеня оружя. В Букарешті почали ся мирові переговори, які покінчили ся 10. серпня некорисним для Болгариї миром. Болгария відступила Румунії Сілїстрию з містом Сілїстриєю, а Македонію забрала Сербія і Греция. З Турками погодила ся Болгария. 17. вересня 1913. р. в Царгороді, відступаючи їм Тракію з містами, які була заняла в війні; головна страта для Болгариї се Адриянополь, при якого здобутю згинув цьвіт болгарського народа.

З балканської війни.
Битва Болгарів зі Сербами коло Велєша.

Трета війна

на Балкані почала ся між Альбанією і Чорногорою, бо сї дві держави загарбали Альбанцям їх найважнійші міста. З початку вело ся Альбанцям і вони повідбирали від Сербії міста: Пріз-ренд, Дібру, Джакову. Але Сербія змобілїзувала своє війско і на спілку з Чорногорою почала побивати Альбанців, допускаючи ся на них страшних звірств. Дня 25. жовтня на домаганє Австриї сербське війско уступило ся з Альбанії.

„ Бельґії	13
„ Австриї	12
„ Італії	9
„ Росиї	3

Скільки битих доріг є в якім краю?

На кожду тисячку квадратових кільометрів краю битих доріг є:

в Австриї	333 км.
„ Угорщині	126 „
„ европейській Росиї	5 „
„ Америці	43 „
„ Швециї	128 „
„ Данії	175 „
„ Італії	286 „
„ Німеччині	486 „
„ Бельґії	779 „
„ Анґлії	812 „
„ Франциї	1048 „

Кілько є зелїзниць.

На тисячу квадратових кільометрів випадає зелїзниці:

в Росиї	3 км.
„ Туреччині	3 „
„ Японії	20 „
„ Італії	61 „
„ Еспанії	61 „
„ Австриї	67 „
„ Голяндиї	100 „
„ Німеччині	112 „
„ Анґлії	126 „
„ Бельґії	173 „

Скільки листів на одного чоловіка на рік висилаєть ся у ріжних краях:

В Туреччині	1 лист
„ Росиї	5 „
„ Італії	8 „
„ Еспанії	8 „
„ Японії	19 „
„ Австриї	21 „
„ Швециї	25 „
„ Бельґії	27 „
„ Франциї	28 „
„ Голяндиї	30 „
„ Німеччині	55 „
„ Анґлії	81 „

Чим більша культура і більший промисл, тим більше листів пересилаєть ся почтою. В усїх державах правительства мають великі доходи з почт.

Скільки людий жиє до 20-го року житя.

На кожду тисячку людий доживає до 20 го року:

в Швециї	711	людий
„ Анґлії	680	„
„ Швайцариї	676	„
„ Франциї	660	„
„ Німеччині	593	„
„ Італії	558	„
„ Росиї	437	„

Меньша смертність в инших краях пояснюєть ся простим способом. Там де в кождім місточку є шпиталь і лікарі, де люди пильнують ся і нема знахорів, там більше здорових людий. Цікаве, що в Німеччині почали люди меньше хорувати й умирати від тоді, як оснували асекурацию на випадок хороби.

Кілько людий вмирає від віспи.

На кождий міліон людий що року вмирає від віспи:

в Швайцариї	1	чоловік
„ Голяндиї	2	„
„ Анґлії	3	„
„ Італії	93	„
„ Росиї	710	„

Від віспи найменьше вмирає людий там де заведено для всіх примусове дворазове щіпленє віспи.

Вмирає від хороб горла і жолудка:

На міліон мешканців умирає на рік від хороб горла:

в Голяндиї	360	людий
„ Італії	363	„
„ Швайцариї	502	„
„ Анґлії	540	„
„ Німеччині	864	„
„ Росиї	2500	„

Від жолудкових недуг:

в Німеччині	70	людий
„ Швайцариї	77	„
„ Голяндиї	84	„
„ Анґлії	88	„
„ Італії	367	„
„ Росиї	8316	„

Де люди їдять найздоровійшу поживу, там і вмирає від хороб горла і жолудка найменьше. У нас селянин найчастійше або не доїдає або їсть нездорову поживу, напихає жолудок бульбою, а мало їсть мяса і тому в нас умирає досить людий на жолудкові недуги.

Росийська держава.

Всіх людий в росийській державі є 133 міліони 592 тисячі. Усіх наций жиє в Росиї більше як 140. Ось вони:

Москалів	65 міліонів	668	тисяч
Українців	32 „	383	„

Білорусів	9	„	500	„
Поляків	10	„	159	„
Литовців	3	„	096	„
Молдаван	1	„	145	„
Німців	2	„	184	„
Вірмен, Греків	2	„	190	„
Грузинів	2	„	442	„
Фінів	5	„	573	„
Жидів	6	„	663	„

й инші.

Християн в Росиї більше як 110 міліонів, а нехристиян більше як 20 міліонів.

На сто людий є в Росиї:

православних	69	людий
старовірів	2	„
вірмен-уніятів	1	„
католиків	10	„
лютеран	2	„
жидів	4	„
магометан	11	„
будистів	1	„

В Росиї найбільше родить ся і вмирає людий.

Грамотних в Росиї дуже мало: на сто людий грамотних припадає 16, а неграмотних 84.

Вмирає в Росиї від горівки що року 6 тисяч людий, а хорих від горівки, як сьвідчать лікарі, не менше як половина людий в Росиї. До сего треба додати те, що богато пяниць гине від нещасливих припадків. В 1904 році було в Росиї 71 тисяч 313 шинків, де продавали горівку, тепер є ще більше. Виходить, що в Росиї один шинок припадає на менше число людий ніж одна школа. В инших краях инакше.

З тисячу людий займаєть ся в Росиї:

хліборобством	742	людий
промислом	98	„
торгом	56	„
наймитів	155	„
иншими справами	104	„